

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Μάιος 2006 • τεύχος 144 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάιος 2006
τεύχος 144 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού

401740-48 (παρακαλούμε να

αναγράφεται τό όνομα του

καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές του

έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324

0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Αθήνα 11472

Κωδικός: 1572

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιάννης Μπαλαμπανίδης, Είμαστε αυτό που κάνουμε για ν' αλλάξουμε αυτό που είμαστε	5
Σοφία Φίλωνος, Πιό εύκολα στο Μπουντρίν παρά στο Ναύπλιο	9
Φίλια Μπουγιούκου, Έλληνικό Άνοιχτό Πανεπιστήμιο: μεγάλες προσδοκίες	12
Γιάννος Πακιστάνος, Τό σπόρ των Πακιστανών	15

Άγγελος Έλεφάντης, Τά 12 ναυτικά μίλια της αιγιαλίτιδας: ή φλεγόμενη βάτος	17
Γιώργος Ίωαννίδης, Έκπαίδευση και άνεργία	20
Νίκος Ροτζώκος, Πολυπολιτισμικές αναγνώσεις του όθωμανικού παρελθόντος	25
Σία Άναγνωστοπούλου, Άποδόμηση στερεοτύπων στή βαλκανική ιστορία: ή περίπτωση της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας	29
Δημήτρης Ι. Κυρτάτας, Η τιμή του Ίούδα	33
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Ποϋ τίς βρίζεις όλες αυτές τίς ιστορίες, Σίγκμουντ;	37
Δημήτρης Άρβανιτάκης, Νά ακούσουμε τούς ανθρώπους	40

Τάσος Σακελλαρόπουλος, Νίκος Οικονομάκος Σεβάχ ό άριστερός. Άναμνήσεις έξι δεκαετιών 1930-1990	42
Σπύρος Ι. Άσδραχάς, Άγγελος Έλεφάντης, Βάσω Ψιμούλη, "Ελεύθερη Ελλάδα" - "Η Φωνή της Άλήθειας". Ο παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ. Άρχείο 1947-1968	44

Έξώφυλλο: Καραβάτζο, Άρρωστος Βάχχος, έλαιογραφία
σέ μουσαμά, 1593-1594.

Εἴμαστε αὐτό πού κάνουμε γιά ν' ἀλλάξουμε αὐτό πού εἴμαστε¹

Εἰδῶ καί λίγο καιρό κάτι φαίνεται νά κινεῖται, κάτι σημαντικό, στά συνήθως ἀκύμαντα νερά τῶν ἐλληνικῶν πανεπιστημίων. Τό περίφημο φοιτητικό κίνημα μοιάζει νά ἀναζωπυρώνεται γιά τά καλά, μέ μιά κινητοποίηση πρωτοφανοῦς, γιά τά δεδομένα τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἔντασης καί ζωτικότητας. Ἡ συγκυρία εἶναι αἰσιόδοξη, καί ἐπιτρέπει αἰσιόδοξες σκέψεις.

Ὅλα ξεκίνησαν ἀπό μιά πρωτοβουλία τῆς κυβέρνησης γιά ἀλλαγές στή πανεπιστημιακή ἐκπαίδευση, λίγο πολύ ἀναμενόμενη καῖτοι διόλου μοναχική. Ἐνα ἀπό τά παράδοξα ἴσως, ἀλλά ὄχι ἐντελῶς ἀνεξήγητα, φαινόμενα τῆς νεωτερικότητας εἶναι ὅτι τό πανεπιστήμιο —ιδιαίτερα στή μήτρα του, τόν εὐρωπαϊκό χῶρο— κατάφερε νά διατηρήσει μιά ὀρισμένη ἀπόσταση, μιά σχετική, ἂν ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος, αὐτονομία ἀπό τούς κανόνες καί τίς δομές τῆς καπιταλιστικῆς, ἐκχρηματισμένης οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς. Ὡστόσο, αὐτή ἡ ἀπόσταση ἐπιχειρεῖται ἐσχάτως νά ἐκμηδενιστεῖ, τώρα πιά μέ ὄχημα κεντρικές πολιτικές ἐπιλογές τῆς ἴδιας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, κατά τά (πρωτοπόρα!) ἀγγλοσαξονικά πρότυπα ἀνώτατης ἐκπαίδευσης. Εἶναι προφανές ὅτι ἕνας τέτοιος σχεδιασμός δέν θά μπορούσε νά χωρέσει εὐκολα τό δημόσιο, δωρεάν πανεπιστήμιο.

Ἡ ἐλληνική κυβέρνηση λοιπόν καί τό ὑπουργεῖο Παιδείας, ἔχοντας ἀπό καιρό στρατοπεδεύσει στίς ἐπάλλξεις παρόμοιων πολιτικῶν καί ἰδεολογικῶν θέσεων, ἀνέλαβαν νά διεκπεραιώσουν τίς σχετικές «μεταρρυθμίσεις» στά καθ' ἡμᾶς. Ἀνέθεσαν ἔτσι στούς λεγόμενους «ἐννιά σοφούς» τῆς νεώτερης Ἑλλάδας (τοῦ MIT καί τοῦ LSE) νά προτείνουν μιά ἀναθεώρηση τοῦ νόμου-πλαίσιο τοῦ '82 γιά τά πανεπιστήμια. Καθώς ὅλοι οἱ θεσμικοί συνομιλητές της ἀποχώρησαν ἀπό τόν «διάλογο» καταγγέλλοντάς τον ὡς προσχηματικό, ἡ ἐπιτροπή τῶν «σοφῶν» διαβουλεύθηκε μέ τόν ἑαυτό της ἐπί μῆνες ἐν τέλει, ὠδινεν «μεταρρύθμιση» καί ἔτεκεν μάνατζερ γιά νά διαχειρίζονται τά πανεπιστήμια, κατάργηση τῶν δωρεάν συγγραμμάτων, ἐν μέρει κατάργηση τοῦ ἀσύλου, περιορισμό τῶν ἐτῶν φοίτησης, δίδακτρα, ἀνταποδοτικές ὑποτροφίες καί ἄλλα τέτοια μοντέρνα.

Ἡ πιό σοβαρή ἕως τώρα ἐπίθεση κατά τοῦ δημόσιου χαρακτήρα τοῦ πανεπιστημίου βρισκόταν σέ πλήρη ἐξέλιξη. Κι ἦταν ἀρκετά σοβαρή γιά νά λειτουργήσουν ἄμεσα τά ἀντανакλαστικά τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητας, ἡ ὁποία ἀντέδρασε, συγκροτήθηκε καθ' ἑαυτή καί δι' ἑαυτήν, κινητοποιήθηκε συλλο-

γικά. Τά ὑπόλοιπα εἶναι γνωστά: οἱ πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι κήρυξαν ἀπεργία διαρκείας (ΠΟΣΔΕΠ), οἱ φοιτητές κατέλαβαν μέ μαζικότητες καί πολιτικότητες Γενικές Συνελεύσεις σχεδόν ὅλα τά πανεπιστήμια (στά μέσα Ἰουνίου εἶναι ὑπό κατάληψη 240 ἀπό τά 258 τμήματα τῶν ΑΕΙ τῆς χώρας καί 159 ἀπό τά 197 τῶν ΤΕΙ), ἐνῶ 20.000 ἄτομα πορεύθηκαν στούς δρόμους τῆς Ἀθήνας στό συλλαλητήριο τῆς Πέμπτης 8 Ἰουνίου, δέχτηκαν τήν ἄγρια καταστολή τῶν ΜΑΤ καί εἰσέπνευσαν τά (ἀπαγορευμένα ἀκόμη καί στόν πόλεμο) χημικά τῶν δυνάμεων «ἀσφαλείας». Καί εἶναι γνωστά ὅλα αὐτά, ἀκόμη καί στόν πιό καναπεδοεξαρτημένο πολίτη, ἐπειδή τό κίνημα αὐτό, ἀρχικά χωρίς φωνή καί χωρίς πρόσβαση στά ΜΜΕ, κατάφερε μέ τή μαζικότητα καί τήν ὀρμή του νά ἀρθρώσει λόγο, νά ἀλώσει τά τείχη τῆς μεντιακῆς λογοκρισίας, νά ἀναγκάσει τούς πάντες νά τό ἀκούσουν —κατάφερε τελικά νά ἐκκοινωνισθεῖ.

Ἦσπου πέτυχε μιά πρώτη τακτική νίκη, συμβολική καί οὐσιαστική. Τήν Τρίτη 13 Ἰουνίου ἡ ὑπουργός Παιδείας ἀναγκάστηκε νά δηλώσει ὅτι ἡ πρόταση τῶν «σοφῶν» θά κατατεθεῖ πρὸς δημόσιο διάλογο καί ὄχι ὡς σχέδιο νόμου καλοκαιριάτικα, ἐν μέσω τῶν μπάνιων τοῦ λαοῦ. Νίκη δική μας ἡ ἀναβολή κατάθεσης τοῦ νομοσχεδίου, «ἀναδίπλωση» τῆς κυβέρνησης καί τοῦ ὑπουργείου, καθὼς γράφτηκε στίς ἐφημερίδες —ἀλλά καί σημεῖο ἐκκίνησης νέων ζητημάτων, ἀφετηρία καινούριων κινήσεων, ἀφοῦ τά μέτωπα παραμένουν ἀνοιχτά.

Ἡ κυβέρνηση ὑπαναχώρησε ἀλλά δέν ἀπαρνήθηκε τήν πολιτική της θέση. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ νόμου-πλαίσιο ἄλλωστε δέν εἶναι παρά μιά δοκιμὴ τῶν ἀντιστάσεων, μιά ἀπόπειρα ρύθμισης «παράπλευρων» ζητημάτων, διότι στό βάθος τοῦ ὀρίζοντα βρίσκεται τό πραγματικά ἐπίδικο: ἡ ἀναθεώρηση τοῦ ἄρθρου 16 τοῦ Συντάγματος, ἡ διάνοιξη θεσμικοῦ χώρου γιά τήν ἴδρυση ἰδιωτικῶν πανεπιστημίων καί τήν οὐσιαστικὴ ἰδιωτικοποίηση τῶν δημοσίων. Καί ἐκεῖ ἡ κυβέρνηση θά ἔχει τήν, δεδηλωμένη ἐξάλλου καί ὄχι ἀπρόθυμη, συναίνεση τοῦ ἀντιπολιτευόμενου ΠΑΣΟΚ «τοῦ Γιώργου».

Αὐτά ἀπό τή μιά μεριά τοῦ χαρακώματος. Ἡ ἀντίπερα ὄχθη, ἡ πρὸς τό παρόν νικήτρια, ἔχει τώρα νά ἀναμετρηθεῖ μέ νέα καθήκοντα. Μέ τήν κινήτοποίησή της, πάντως, δείχνει νά ἔχει ἔστω πρωτογενῶς ἀναπτύξει τά σπέρματα ἐκεῖνα πού ἐνδεχομένως θά τῆς ἐπιτρέψουν, στήν πορεία, νά σπεύρει θύελλες καί νά θερίσει θαυμάσια πράγματα. Διότι ἔχει ἐν μέρει ξεπεράσει προηγούμενες, ἀριστεριστικοῦ τύπου ἀγκυλώσεις τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος, συνενώνοντας σέ κοινὸ —πολιτικό— μέτωπο διδάσκοντες καί διδασκόμενους. Προσπαθεῖ νά ἀμφισβητήσῃ τούς διαχωρισμούς ἀνάμεσα σέ «διανοού-

μενους» καί «τεχνίτες» στήν ἐκπαίδευση καί τήν ἐργασία (ΑΕΙ καί ΤΕΙ). Προσπαθεῖ ἐν τέλει, καί ἔχει καταφέρει σέ σημαντικό βαθμό, νά ἀκυρώσει τά ἰδεολογήματα τῆς «ἀγορᾶς», τῆς μεταφυσικῆς «ἀναγκαιότητας» τοῦ ἀνταγωνισμοῦ κ.λπ.

Ἵπάρχει ὅμως καί κάτι ἀκόμη πιό σημαντικό, κατά τή γνώμη μου. Ὡς βασική αἰχμή τῶν ἰδεολογικῶν καί ρητορικῶν ἐπιθέσεων κατά τοῦ δημόσιου πανεπιστημίου χρησιμοποιοῦνται οἱ ἴδιες οἱ ἀδυναμίες του, ὑπαρκτές καί διαπιστωμένες καταρχάς ἀπό ἐμᾶς τούς ἴδιους πού ἐντός του ζοῦμε καί τό ὑπερασπιζόμεστε. Αὐτές ἀκριβῶς τίς ἀνεπάρκειες πρέπει νά συζητήσουμε πρῶτα ἐμεῖς, καί ὄχι οἱ ἐπιτροπές «σοφῶν» στούς γυάλινους πύργους τους —καί ἡ σημερινή συγκυρία, ἡ κινητοποίηση τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητας ὅπως διαμορφώνεται (δίνοντας νόημα στή λέξη κοινότητα), προσφέρει μιᾶ ἐξαιρετική εὐκαιρία γιά τήν ἐμβάθυνση ἐνός τέτοιου διαλόγου. Δημοκρατικά νά συζητήσουμε καί νά ἀποφασίσουμε γιατί καί πῶς θά ὑπερασπιστοῦμε τό δημοκρατικό, ἐνιαῖο, δημόσιο σχολεῖο καί πανεπιστήμιο. Ἀλλά καί πῶς μπορούμε νά διεκδικήσουμε καί νά δημιουργήσουμε ἐκείνους τούς ὑλικούς, λειτουργικούς καί ὀργανωτικούς ὅρους πού εἶναι ἀναγκαῖοι γιά νά γίνει πραγματικότητα ἕνα ἀληθινά διαφορετικό πανεπιστήμιο —καί πού συχνά λησμονοῦμε στίς κουβέντες μας.

Ἀντί ἄλλης φλυαρίας, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά ἀνατρέξω γιά λίγο στούς «κλασικούς», ὄχι ἐπειδή τάχα αὐτοί τά ἔχουν πεῖ ὅλα, ἀλλά ἐπειδή ὅσα εἶπαν καί ἔγραψαν ἔχουν καμιά φορά ἐξαιρετική ἐπικαιρότητα γιά ἐμᾶς τούς σημερινούς, γιά τίς θέσεις μας, τά αἰτήματα καί τή δράση μας. Νά τί ἔγραφε ἄς ποῦμε ὁ Γκράμσι, σέ μιᾶ ἄλλη ἱστορική συνάφεια, μακρινή ἴσως ἀλλά ἐντέλει ὄχι τόσο ξένη γιά τά δικά μας:

«Τό ἐνιαῖο σχολεῖο ἀπαιτεῖ ν' ἀναλάβει τό κράτος τά ἐξοδα γιά τή συντήρηση τῶν μαθητῶν, ἐξοδα πού μέχρι σήμερα ἐπιβαρύνουν τήν οἰκογένεια. Δηλαδή, νά ἀλλάξει ριζικά ὁ προϋπολογισμός τοῦ ὑπουργείου Παιδείας ὥστε [...] ὀλόκληρη ἡ λειτουργία τῆς ἐκπαίδευσης καί τῆς διαμόρφωσης τῶν νέων γενεῶν νά γίνει ἀπό ἰδιωτική δημόσια, ἀφοῦ μόνον ἔτσι μπορεῖ νά καλύπτει ὅλες τίς γενιές, χωρίς καμιά διάκριση ὁμάδας ἢ κάστας. Ἀλλά αὐτή ἡ μετατροπή τῆς σχολικῆς δραστηριότητας ἀπαιτεῖ μιᾶ πρωτοφανή διεύρυνση τῆς πρακτικῆς ὀργάνωσης τοῦ σχολείου, δηλαδή σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τά σχολικά κτίρια, τή διδακτική ὕλη, τό διδακτικό προσωπικό κ.λπ. Τό διδακτικό προσωπικό, εἰδικά, θά πρέπει νά αὐξηθεῖ, ἐπειδή ἡ ἀποτελεσματικότητα τοῦ σχολείου εἶναι τόσο πιό μεγάλη καί ἔντονη ὅσο πιό στενές εἶναι οἱ σχέσεις

ἀνάμεσα στό δάσκαλο καί τούς μαθητές, πράγμα πού θά φέρει στήν ἐπιφάνεια ἄλλα προβλήματα, πού δέν ἐπιδέχονται εὐκολες καί πρόχειρες λύσεις. Ἀκόμη καί τό πρόβλημα τῶν κτιρίων δέν εἶναι ἀπλό, ἐπειδή αὐτός ὁ τύπος σχολείου θά πρέπει νά εἶναι ἕνα σχολεῖο-κολλέγιο, μέ κοιτῶνες, ἐστιατόρια, εἰδικές βιβλιοθήκες, αἴθουσες κατάλληλες γιά σεμινάρια κλπ.»²

Κι ἀκόμη:

«...τό σχολεῖο [θά πρέπει νά] ὑποδεικνύει μιά φάση τῆς ἔρευνας καί μιά μέθοδο γιά τήν ἔρευνα καί τή γνώση, καί ὄχι ἕνα προκαθορισμένο "πρόγραμμα" πού σέ ὑποχρεώνει νά πρωτοτυπήσεις καί νά καινοτομήσεις πάση θυσία ὅταν τό πραγματοποιεῖς. Ἐπίσης διδάσκει ὅτι εἰδικά ἡ παιδεία γεννιέται ἀπό μίαν αὐθόρμητη κι αὐτόνομη δύναμη πού ἐνυπάρχει στό μαθητή, καί στόν ὁποῖο ὁ δάσκαλος παίξει μονάχα τό ρόλο τοῦ φιλικοῦ ὁδηγοῦ (ὅπως γίνεται ἢ θά ἔπρεπε νά γίνεται στά πανεπιστήμια). Νά ἀνακαλύψουν οἱ μαθητές ἀπό μόνοι τους κάτι, χωρίς συμβουλές κι ἐξωτερική βοήθεια· μιά ἀλήθεια εἶναι δημιουργία, ἀκόμη κι ὅταν ἡ ἀλήθεια εἶναι παλιά»³ «...στά πανεπιστήμια ἡ ἐπαφή τῶν καθηγητῶν μέ τούς σπουδαστές δέν εἶναι ὀργανωμένη. Ὁ καθηγητής διδάσκει ἀπό καθέδρας στή μάζα τῶν ἀκροατῶν, δηλαδή παραδίδει τό μάθημά του καί ὕστερα φεύγει [...]. Γιά τή μάζα τῶν σπουδαστῶν τά μαθήματα δέν εἶναι παρά μιά σειρά διαλέξεων, πού τίς ἀκοῦνε μέ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη προσοχή, ὅλες ἢ μόνο ἕνα μέρος τους: ἔτσι ὁ σπουδαστής ἐγκαταλείπεται στίς σημειώσεις, στήν ἐργασία πού ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ διδάσκων γιά τό θέμα ἢ στή βιβλιογραφία πού ἀναφέρει [...]. Ὁ καθηγητής πραγματικά καθοδηγεῖ τόν μαθητή του [ὅταν] τοῦ ὑποδείχνει θέματα, τόν συμβουλεύει στήν ἀνάπτυξή του, τοῦ διευκολύνει τίς ἔρευνες, τοῦ ἐπιταχύνει τήν ἐπιστημονική του διαμόρφωση μέ τίς συζητήσεις [...]. Αὐτή ἡ συνήθεια, ἐκτός ἀπό μερικές σποραδικές περιπτώσεις κλίμακας, εἶναι εὐεργετική ἐπειδή ὀλοκληρώνει τήν πανεπιστημιακή λειτουργία. Θά ἔπρεπε ὅμως ἀπό προσωπική περίπτωση καί προσωπική πρωτοβουλία νά μεταβληθεῖ σέ ὀργανική λειτουργία»⁴.

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

1. Σύνθημα γραμμένο σέ τοῖχο, στή Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης.

2. Ἀντόνιο Γκράμισι, *Ἡ ὀργάνωση τῆς κουλτούρας*, Στοχαστής, Ἀθήνα, 2005, σελ. 15.

3. Ὁ.π., σελ. 19-20.

4. Ὁ.π., σελ. 43-44.

Πιό εὔκολα στό Μπουντρίν παρά στό Ναύπλιο

Σέ μιά μικρή πόλη τῆς Ἀλβανίας, χώρας φτωχῆς καί μέχρι πρότινος ἀπούσας ἀπό τά καλλιτεχνικά δρώμενα, στό Μπουντρίν, πραγματοποιεῖται ἕνα ἄρτια ὀργανωμένο διεθνές φεστιβάλ πειραματικοῦ θεάτρου. Τήν ἴδια στιγμή εἶναι διαπιστωμένη ἡ ἀνεπάρκεια τῆς χώρας μας νά δημιουργήσῃ σκηνοθέτες, ἠθοποιούς, σκηνογράφους κ.ο.κ. πτυχιούχους Πανεπιστημίου.

Πρὶν ἀπό τρία χρόνια, τό Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου ἀπέκτησε ἕνα ἀκόμη παιδάκι. Τό βάφτισε Τμῆμα Θεατρικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Ὅπως τό ἀντίστοιχο, ὄχι ὅμως ἴδιο, τοῦ Τμήματος Θεατρικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τοῦ ΑΠΘ. Ὅλα κυλοῦσαν ἤρεμα τόν πρῶτο χρόνο, μέ ὑποσχέσεις καί ἐλπίδες γιά πενταετή φοίτηση, τά τρία τελευταῖα ἔτη τῆς ὁποίας θά ἀποτελοῦσαν οἱ ἐξῆς κατευθύνσεις: σκηνοθεσία-ὑποκριτική, σκηνογραφία-ἐνδυματολογία, χορός καί θεατρολογία. Μιά πρώτη γιά τό ἀντικείμενο τοῦ χοροῦ σέ πανεπιστημιακά δωμάτια, ὅπως ἐπίσης καί γιά τή σκηνοθεσία... Καθηγητές (ὄχι ὄλοι) καί νεοεισαχθέντες (ὄχι ὄλοι) μιλοῦσαν μέ ἐνθουσιασμό γιά μιά μοναδική εὐκαιρία· μοναδική εὐκαιρία γιά ἀπεγκλωβισμό ἀπό μιά ἐλληνική νοοτροπία πού θέλει τόν καλλιτέχνη νά δημιουργεῖ γιά τήν ψυχούλα του.

Κατατρυχώμαστε, ὅμως, ἀπό μικρόνες λογικές, οἱ ὁποῖες μᾶς ὀδηγοῦν σέ μιά πραγματικότητα φροντιστηρίων (ἀβάσταχτων οἰκονομικά), μεταπτυχιακῶν (σαφῶς καί μόνο στήν Εὐρώπη ὅπου κατά τ' ἄλλα δέν ξέρουν νά ζοῦν ὅπως οἱ εὐτυχεῖς ἐμεῖς), ΙΕΚ, ἰδιωτικῶν δραματικῶν σχολῶν, ὅπου ἡ σκηνοθεσία ἀποτελεῖ σχεδόν ἀνύπαρκτο ἀντικείμενο, κι ἐνός Πολυτεχνείου πού θυμίζει στό ὑπουργεῖο Παιδείας ὅ,τι καί ὁ Παρθενώνας στό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

Ὡς πότε οἱ νέοι θά εἶναι δέσμοι τῆς μοιρολατρίας καί τῶν πελατειακῶν σχέσεων; Ὡς πότε ἡ ἔμπνευση καί ἡ καλλιτεχνική ὑποκειμενικότητα πού —ὦ τί τύχη!— προκύπτει ἀπό τό λαχειοφόρο τάλαντο θά εἶναι οἱ μοναδικές βάσεις γιά τήν πλειονότητα τῆς ἐλληνικῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας; Καί, ὡς συνέπεια, ἀντίστοιχη νά εἶναι καί ἡ ἀντιμετώπιση τῶν πλείστων ἀπαίδευστων ἢ, τουλάχιστον, διαρκῶς ἀπογοητευμένων, κενολόγων, μέ γεροντοκορίστικη συμπεριφορά, κριτικῶν. Ὡς πότε ἡ ἱστορική μας πατρίδα θά ἐπιλέγει τήν ἀναπαραγωγή ἀνέργων καί ἀνθρώπων πού κάθονται στούς καφενέδες μέ τό 'να πόδι πάνω σ' ἄλλο κρίνοντας τά πάντα μέ ἀνατολίτικη ραθυμία, καί ὄχι

τήν προώθηση ενός νεαροῦ πανεπιστημίου μέ δασκάλους πού δέν κινοῦνται μέ πρακτικίστικη λογική, μέ σοβαρές σπουδές καί σοβαρές προτάσεις γιά τό περιεχόμενο καί τήν ὀργάνωση τῶν μαθημάτων; Φαινόμενο γιά τό ὅποιο, ἔτσι κι ἄλλιῶς, οἱ ἐγκέφαλοι τοῦ ὑπουργείου Παιδείας δέν πῆραν χαμπάρι!

Μιά εὐκαιρία γιά τήν παιδεία καί τήν ἐκπαίδευση. Μιά εὐκαιρία τῆς τέχνης ἢ, καλύτερα, μιά εὐκαιρία γιά τόν Ἑλληνα(-ρα), πού τοῦ τήν πρότεινε ἡ τέχνη. Προσωποποιώντας ὅμως τήν ἐξέλιξη, θά πρέπει νά μιλήσω γιά ἐμπνευσμένους φιλόλογους (καί δυστυχῶς —ἀλλά καί ὅλως μυστηρίως γιά τό ταπεινό μυαλό μιᾶς φοιτήτριας— αὐτοί εἶναι λίγοι), πωρωμένους (μέ τήν κάλλιστη ἔννοια) σκηνοθέτες καί σκηνογράφους, «πεινασμένους» φοιτητές, ἀκόμη καί τό ὁμορφο Ναύπλιο μέ τόν τόσο πλατύ του οὐρανό —ὅπως πολύ σωστά τό εἶχε θέσει ὁ στιχουργός μας Παπαδόπουλος—, πού ἔπαιξε καί αὐτό τό ρολάκι του.

Πέσαμε λοιπόν μέ τά μούτρα, καθῶς ἀπό αὐτά μᾶς ἔπιασαν ὅλοι οἱ προαναφερθέντες, νά μάθουμε τί ἐστί ποιήσις καί ποιὰ στά κομμάτια εἶναι πιά αὐτή ἡ Ποιητική καί τί θέλει νά μᾶς πεῖ ὁ καλός μας Ἀριστοτέλης, καί γιατί εἴμαστε Ἑλληνες, γιατί Εὐρωπαῖοι, γιατί φεμινίστριες ἢ ὄχι, καί τελικά πλησιάσαμε, σιγά σιγά, σέ συνθέσεις ὑπέροχες... σκηνογραφήματα καί σκηνοθεσίες, ταινιάκια μικροῦ μήκους καί λογοτεχνήματα ἀπό φερέλπιδες (ἢ ἄν προτιμᾶτε ἀφελεῖς) νέους. Ὅλοι τους φαίνονταν ὑπέροχοι, ἦταν δέν ἦταν.

Ἡ τᾶν ἢ ἐπί τάς, ἀναφωνήσαμε λοιπόν, εὐλογα, ὅταν ἡ Προσωρινή Γενική Συνέλευση τῆς Σχολῆς μᾶς ἀνακοίνωσε μέ χαρά ὅτι —ἄ ρέ τυχερούληδες!— «μᾶς ξαλάφρωσαν» ἀπό ἓνα ἔτος σπουδῶν. Ὅμως, μᾶς εἶπαν, μήν ἀνησυχεῖτε, γιατί καί πάλι Καλῶν Τεχνῶν θά ὀνομάζεστε, καί θά ἔχετε τόν ἴδιο ἀριθμό μαθημάτων μέ τούς συναδέλφους σας τῆς Θεσσαλονίκης θά ἔχετε, ἀπλῶς θά τόν συμπληρώσετε σέ τέσσερα ἔτη... Ἰπήρξαμε λογικοί, καί πρῶτα ρωτήσαμε: «Γιατί;». Μᾶς περιέλουσαν μέ τήν καλλιπέστατη ἀπάντηση πού εἶχαν λάβει (καρπό τῶν ἐναγώνιων πιέσεων τους γιά τό αἴτημά μας) ἀπό τόν γραμματέα τοῦ ὑφυπουργοῦ (καί τελειωμό δέν ἔχει) ἀντ' αὐτοῦ, τοῦ ὑπουργείου Παιδείας. Τήν παραθέτω ἐπακριβῶς: «Τό αἴτημά σας γιά μετονομασία τῆς σχολῆς ἀπό Θεατρικῶν Σπουδῶν σέ Σχολή Θεάτρου καί ἡ παράλληλη αὐξηση τῶν ἐξαμήνων ἀπό 8 σέ 10 δέν εἶναι στίς ἄμεσες προτεραιότητες τοῦ Ἰπουργείου μας» (πράγμα πού, ἔτσι κι ἄλλιῶς, οἱ «προηγούμενοι» ἀνήγγειλαν). Τούς κοιτάξαμε χάσκοντας...

Ἡ συνέχεια ἦταν ἀναμενόμενη. Οἱ φοιτητικές ἐκλογές πού ἀκολούθησαν ἔδωσαν 4 θέσεις σέ ἀριστερή παράταξη, φοιτητές ὅλων τῶν ἀριστερῶν εἰδῶν ἔσπευσαν νά μᾶς ἐνημερώσουν (ἄν κάτι γνωρίζουν οἱ «ζερβοί» φίλοι μου,

αὐτό εἶναι τό τρέξιμο) καί, τέλος πάντων, κάτι ἄρχισε νά γίνεται κάτι πού θύμιζε Πανεπιστήμιο.

Αὐτή τή στιγμή τελοῦμε ὑπό κατάληψη καί τά αἰτήματά μας δέν εἶναι λίγα:

- Μή κατάργηση τοῦ ἄρθρου 16.
 - Πενταετής φοίτηση σπουδῶν τοῦ τμήματος.
 - Ἄμεσος ὀρισμός τοῦ Προγράμματος Σπουδῶν.
 - Οἱ θέσεις πού προκηρύσσονται ἀπό τό Ἰπουργεῖο καί στίς ὁποῖες ἐκλέγονται τά ἀρμόδια μέλη τοῦ Πανεπιστημίου νά εἶναι ἐπιτέλους σχετικές, νά συμβαδίζουν μέ τό ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν τοῦ τμήματός μας καί νά τό καθιστοῦν καθαρά Τμήμα Θεάτρου τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν.
 - Ἄμεση ἀνάπτυξη καί ἀναβάθμιση ὅλων τῶν ἀπαραίτητων ὑποδομῶν (σύγχρονα ἐργαστήρια, βιβλιοθήκες, ἀναγνωστήρια καί ἐξοπλισμός). Ἀνάπτυξη ὑποδομῶν γιά πολιτιστικές δραστηριότητες καί, παράλληλα, πρόσληψη μόνιμου εἰδικοῦ προσωπικοῦ, ἔτσι ὥστε νά καλύπτονται οἱ ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν.
 - Δωρεάν δωμάτια γιά ὅσους φοιτητές σπουδάζουν μακριά ἀπό τό σπίτι τους καί ἡ οικογένειά τους ἔχει εἰσόδημα κάτω ἀπό 35.000 εὐρώ. Ἀνέγερση ἐστίας μέ χρήματα ἀπό τόν κρατικό προϋπολογισμό. Μέχρι τότε, ἐνοικίαση ξενοδοχείων.
 - Δωρεάν σίτιση γιά ὅλους τούς φοιτητές. Ἐστιατόρια, κυλικεῖα ὑπό τήν εὐθύνη τοῦ πανεπιστημίου καί ὄχι τῶν ιδιωτῶν.
 - Δωρεάν συγγράμματα γιά ὅλους τούς φοιτητές. Ἐκδοση καί ἀνανέωσή τους μέ κάλυψη τῶν ἐξόδων ἀπό τόν κρατικό προϋπολογισμό σέ πανεπιστημιακά τυπογραφεῖα.
 - Ὅλη ἡ ἀπαραίτητη γιά τό ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν γνώση μέσα στό πτυχίο. Ἀπόκτηση ἐπιστημονικῆς εἰδίκευσης στό ἀντικείμενο σπουδῶν. Πρακτική ἄσκηση μέ εὐθύνη τοῦ ἰδρύματος, σχετική μέ τίς σπουδές, μέ κανονική πληρωμή καί ἀσφάλιση.
 - Ἐξασφάλιση τῶν ἐπαγγελματικῶν δικαιωμάτων. Ἐνταξη μαθημάτων θεατρικῆς παιδείας στά σχολεῖα, κάλυψη τῶν ἀναγκῶν στά δημόσια θέατρα.
 - Οἰκονομική καί ἐπιστημονική στήριξη τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Αὐξηση τοῦ διδακτικοῦ καί τεχνικοῦ προσωπικοῦ, τῶν ἀποδοχῶν καί τῶν συντάξεών τους, ὥστε νά εἶναι πλήρους καί ἀποκλειστικῆς ἀπασχόλησης. Παιδαγωγική ἐκπαίδευση καί περιοδική ἐπιμόρφωσή τους.
- Ἄμην.

Σοφία Φίλωνος

Ἑλληνικό Ἀνοιχτό Πανεπιστήμιο: μεγάλες προσδοκίες

Τήν ὥρα πού στά Πανεπιστήμια συνεχίζεται ἀμείωτη ἡ κινητοποίηση φοιτητῶν καί διδασκόντων ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ν' ἀσχοληθοῦμε μέ τήν ἐσωτερική κατάσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοιχτοῦ Πανεπιστημίου (Πάτρα).

Τό πρόβλημα τοῦ ΕΑΠ ἔχει νά κάνει μέ τή δομή τοῦ συγκεκριμένου πανεπιστημίου πού ἔχει ὡς βάση του τήν ἀνοικτή καί ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν γίνονται μαθήματα, παρά μόνο κάποιες ὁμαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις —πέντε τόν ἀριθμό— γιά κάθε θεματική ἐνότητα καί μιά φορά τόν χρόνο πραγματοποιοῦνται ἐξετάσεις οἱ ὁποῖες ἐπαναλαμβάνονται μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα, γι' αὐτούς πού θά ἀποτύχουν στίς πρῶτες. Ἀξίζει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ φοιτητές εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ἐπιλέγουν γιά κάθε ἀκαδημαϊκό ἔτος ἀπό μιά ἕως τρεῖς θεματικές ἐνότητες ἐνῶ σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα σπουδῶν κάθε μιά θεματική ἐνότητα περιλαμβάνει ὕλη πού ἀντιστοιχεῖ σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ἐλληνικῶν ΑΕΙ. Σημειωτέον δέ, ὅτι γιά νά πάρει ἕνας φοιτητής πτυχίο ὑποχρεοῦται νά ὀλοκληρώσει ἐπιτυχῶς δώδεκα θεματικές ἐνότητες. Ὅλα τά προαναφερθέντα, βέβαια, ἀφοροῦν τά προπτυχιακά προγράμματα τοῦ ΕΑΠ καί πάνω σέ αὐτό θά μπορούσε νά ξεκινήσει μιά μεγάλη συζήτηση κρίσιμης σημασίας.

Ἡ πρόταση στό πρόγραμμα σπουδῶν ὅτι: «κάθε θεματική ἐνότητα περιλαμβάνει ὕλη πού ἀντιστοιχεῖ σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ἐλληνικῶν ΑΕΙ», ἀποτελεῖ ἀπό μόνη της ἕνα πολύ σοβαρό ζήτημα, ὅταν μάλιστα ἡ μικρή ἐμπειρία μας δείχνει ὅτι δέν ἀντιστοιχεῖ ἀπλῶς σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ΑΕΙ, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἀλλά σέ ὀρισμένες περιπτώσεις σέ πολύ περισσότερα. Συγκεκριμένα: θά πάρουμε ὡς παράδειγμα μιά θεματική ἐνότητα, τή *Φιλοσοφία στήν Εὐρώπη* (ΕΠΟ 22), τήν ὁποία εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ἐπιλέξουν κάποια στιγμή ὅσοι φοιτοῦν στό Τμήμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ. Ἡ ὕλη αὐτῆς τῆς ἐνότητος στήν οὐσία περιλαμβάνει σχεδόν ὀλόκληρη τήν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας. Ξεκινáει ἀπό τήν ἀρχαία ἐλληνική φιλοσοφία, δηλαδή τούς Προσωκρατικούς, τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη, συνεχίζει μέ τούς ἐλληνοιστικούς χρόνους, φτάνει στόν Θωμᾶ τόν Ἀκινάτη καί τόν Αὐγουστίνου καί ἀφοῦ διατρέχει καί τόν Διαφωτισμό, ὅπου περιλαμβάνει ὅλους τούς μεγάλους φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς —Λόκ, Ντεκάρτ, Ρουσσώ, Χιούμ κ.λπ.— καταλήγει στόν Κάντ, συνεχίζει ὁμως καί

παρακάτω μέ Μάρξ, Χέγκελ, Νίτσε, Βιτγκενστάιν, Ράσσελ, Χούσερλ κ.ο.κ. "Όλα αὐτά σέ ἓνα καί μόνο μάθημα!

Δέν εἶναι λοιπόν δύσκολο νά καταλάβει κάποιος ὅτι ὅλα αὐτά ἀντιστοιχοῦν ὄχι σέ τρία ἐξαμηνιαῖα μαθήματα τῶν ΑΕΙ ἀλλά σέ πολλές περιπτώσεις σέ περισσότερα. Καί φυσικά δέν κάνουμε τή σύγκριση μέ σχολές πού ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά μέ τή φιλοσοφία, ὅπου ἐκεῖ εἶναι λογικό νά γίνονται ἐκτενέστερες ἀναφορές καί ἐπομένως καί περισσότερες ὥρες μαθημάτων ἀνά ἐξάμηνο. Ἡ σύγκριση ἀφορᾷ ἄλλες σχολές πού περιλαμβάνουν στό πρόγραμμα σπουδῶν τους τή φιλοσοφία ὡς δευτερεύον μάθημα. Ἀκόμα καί σέ αὐτές γίνεται ἓνας διαχωρισμός, ὀρίζονται οἱ περίοδοι τῆς φιλοσοφίας ἢ τουλάχιστον τά ρεύματα.

Νά ἀναφερθοῦμε ὁμως τώρα καί σέ κάτι ἀκόμα πῶς εἰδικό: στίς ἐργασίες μέ τίς ὁποῖες οἱ φοιτητές τοῦ ΕΑΠ καλοῦνται νά ἀνταποκριθοῦν στίς ὑποχρεώσεις τους μέσα σέ αὐτό τό περιορισμένο διάστημα. Εἶναι ὑποχρεωμένοι νά γράψουν τρεῖς ἀπό τίς τέσσερις ἐργασίες πού τούς δίνονται μέ σκοπό νά συγκεντρώσουν στό σύνολο εἴκοσι μονάδες μέ ἄριστα τό δέκα σέ κάθε ἐργασία. Τά θέματα τῶν ἐργασιῶν εἶναι μεγάλων ἀπαιτήσεων, σχεδόν μεταπτυχιακοῦ ἐπιπέδου, —ἂν ὄχι ὅλες, τουλάχιστον κάποιες ἀπό αὐτές— καί καλοῦνται νά τίς ὀλοκληρώσουν πολλές φορές σέ διάστημα μικρότερου τοῦ ἑνός μηνός. Ἐνα πρόσφατο παράδειγμα τέτοιας ἐργασίας εἶναι τό ἐξῆς: «Ἐπεξηγήστε τόν ρόλο πού ἡ ἔννοια τοῦ "καθ' ἑαυτό" διαδραματίζει στή φιλοσοφία τοῦ Κάντ καθώς καί τήν κριτική πού ὁ Χέγκελ ἀσκεῖ στήν παραπάνω ἔννοια». Δέν χρειάζεται κάποιος νά ἔχει ιδιαίτερες γνώσεις φιλοσοφίας γιά νά καταλάβει ὅτι αὐτή ἡ ἐργασία ἔχει μεγάλο βαθμό δυσκολίας. Ὁ Κάντ καί ὁ Χέγκελ εἶναι ἀπό τούς πῶς δυσνόητους φιλοσόφους ἀκόμα καί γι' αὐτούς πού ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέ τή φιλοσοφία ἐκτενῶς. Πῶς λοιπόν ἄνθρωποι πού δέν ἔχουν ἔρθει κἀν σέ ἐπαφή μέ τίς ἀρχές τῆς φιλοσοφίας καλοῦνται νά ἀπαντήσουν σέ τόσο σημαντικά θέματα καί μάλιστα ὅταν ἡ βοήθεια πού τούς παρέχεται εἶναι ἐλάχιστη καί δέν ἀνταποκρίνεται τελικά στή βοήθεια πού καλεῖται νά προσφέρει ἡ ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση; Θά ἐξηγήσουμε ὁμως παρακάτω τί ἐννοοῦμε μέ αὐτό. Τό προαναφερθέν, βέβαια, δέν εἶναι ἓνα τυχαῖο παράδειγμα, ἀλλά λίγο ὡς πολύ τό ἴδιο γίνεται καί μέ τά ὑπόλοιπα μαθήματα τοῦ ΕΑΠ.

Ἰποτίθεται ὅτι ὁ θεσμός αὐτός ἔγινε ὥστε νά δοθεῖ μιά εὐκαιρία σέ ἀνθρώπους πού δέν μπόρεσαν νά σπουδάσουν καί ἄρχισαν νά δουλεύουν, σέ ἀνθρώπους τέλος πάντων πού ἀποφάσισαν νά σπουδάσουν κάπως ἀργότερα. Ὅπως, ἐπίσης, ὑποτίθεται ὅτι πληρώνοντας 700 εὐρώ τήν κάθε θεματική ἐνότητα,

καί μάλιστα καταβάλλοντάς τα τοῖς μετρητοῖς ἀπό τόν Ἰούλιο κιόλας, θά ὑπῆρχε καί ἡ δυνατότητα πρόσβασης σέ παροχές ὑπηρεσιῶν (κάτι ἐξάλλου πού προβλέπεται ἀπό τό Καταστατικό ἴδρυσης τοῦ ΕΑΠ) ὅπως σύγχρονο ὀπτικοακουστικό ὕλικό, πρόσβαση σέ ἐνημερωμένες βιβλιοθήκες μέ ἀρκετά ἀντίτυπα ἀπό κάθε τίτλο κ.λπ., ἔτσι ὥστε νά ἐξυπηρετοῦνται καί νά ὑποστηρίζονται ὅσο τό δυνατόν περισσότερο οἱ σπουδαστές· πράγμα ὅμως πού —μετά ἀπό τόσα χρόνια λειτουργίας— δέν ἔχει γίνει κατορθωτό. Καί κάτι τελευταῖο, πρακτικό, πρὶν περάσουμε σέ ἄλλα ζητήματα. Ὁ ὅρος «ἀνοικτὴ καί ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση» δέν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα, ἀφοῦ μία ἀπό τίς πιό σημαντικές προϋποθέσεις αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ, δέν ἔχει τεθεῖ σέ λειτουργία καί αὐτὴ εἶναι τό σύστημα τῶν τηλεδιασκέψεων (e-conferences), ὥστε φοιτητές πού δέν μποροῦν νά παρευρεθοῦν στίς συμβουλευτικές συναντήσεις νά τίς παρακολουθοῦν ἀπό τόν δικό τους χῶρο μέσω ὑπολογιστή.

Στό θεωρητικό τώρα κομμάτι, προκύπτει μία εὐλογη ἐρώτηση: ποῖο εἶναι τό γνωστικό ἀντικείμενο τῶν τμημάτων πού ἔχουν δημιουργηθεῖ; Τί σημαίνει «Εὐρωπαϊκός πολιτισμός» ἢ «Νεοελληνικός πολιτισμός»; Ποῖο εἶναι τό πτυχίο πού παίρνει κάποιος ὅταν ἀποφοιτήσῃ ἀπ' αὐτές τίς σχολές, πού ἀναφέρεται, ποῖο εἶναι τό γνωστικό ἀντικείμενο; Ἐχει σπουδάσει τά πάντα καί τίποτα μαζί. Ἱστορία τέχνης, λογοτεχνία, ἀνθρωπογεωγραφία, φιλοσοφία, οἰκονομική ἱστορία καί πολλά ἄλλα μέ ἀφιερωμένο χρόνο σέ κάθε μάθημα τό πολύ ὀχτῶ μῆνες. Ποιά ὕλη μπορεῖ νά καλυφθεῖ σέ τόσο μικρό χρονικό διάστημα; Ἐδῶ, βέβαια, σέ καμία περίπτωση δέν μποροῦμε νά ἀφήσουμε ἀσχολίαστο τό ἐξῆς: ὅτι καί σέ πολλά ἀπό τά ΑΕΙ συμβαίνει τό ἴδιο πράγμα. Οὔτε ἐκεῖ τό γνωστικό ἀντικείμενο εἶναι ξεκάθαρο. Κι ἐκεῖ ἓνα ἀνακάτεμα γίνεται, χωρίς σχεδιασμό χωρίς κανέναν προσδιορισμό τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου καί τοῦ πτυχίου.

Τελικά: ἀνταποκρίνεται τό Ἄνοικτό Πανεπιστήμιο στά αἰτήματα ἀλλά καί στά ἐπιχειρήματα αὐτῶν πού ἦταν ὑπέρμαχοι γιά τήν ἴδρυσή του; Ἀνταποκρίνεται στίς προσδοκίες ἐκείνων πού ἐπέλεξαν το ΕΑΠ; Καί σέ αὐτό τό σημεῖο δέν ἀρκεῖ ἡ κριτική, ἀλλά μᾶλλον χρειάζεται νά γίνει ἐπανεξέταση τῆς ἀνοικτῆς καί ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευσης στήν Ἑλλάδα. Ἐτσι κι ἄλλιως ἡ συζήτηση γιά τήν «ἐξ ἀποστάσεως ἐκπαίδευση» ἀποκτᾷ νέες διαστάσεις στό πλαίσιο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐκπαιδευτικῆς σύγκλισης, γεγονός πού τήν καθιστᾷ σημεῖο αἰχμῆς ὄχι μόνο γιά τήν αὐτομόρφωση «δεύτερης εὐκαιρίας» ἀλλά καί γιά τήν πρωτογενή παραγωγή γνώσης ἐντός καί ἐκτός τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἰδρυμάτων.

Φίλια Μπουγιούκου

Τό σπόρ τῶν Πακιστανῶν

Ἀπό τόν ἔγκυρο ἀθλητικό συντάκτη Γιάννο Πακιστάνο, λάβαμε τό παρακάτω ἀπόσπασμα ἄρθρου του στήν ἔφημερίδα *Ἐρυθρόλευκος Πολίτης*, γιά τίς πρόσφατες ἐξελίξεις στόν χῶρο τοῦ ἀθλητισμοῦ καί τοῦ πολιτισμοῦ:

«[...] Ὁ φιλαθλος κόσμος μέ ἐκπληξη πληροφορήθηκε τήν εἶδηση γιά τήν ὑπαρξη ἑνός ἀρκετά πρωτότυπου σπόρ. Διά στόματος τοῦ ὑπουργοῦ Δημόσιας Τάξης κ. Πολύδωρα μέσα στό ἑλληνικό Κοινοβούλιο ἀκούστηκε ὅτι οἱ Πακιστανοί ἐπιδίδονται στό σπόρ τοῦ νά ἀπάγουν ὁ ἕνας τόν ἄλλο, ἰδίως κατά τήν περίοδο τῶν θερινῶν διακοπῶν. Ἄν καί ὁ ὑπουργός δέν ἔδωσε πολλές λεπτομέρειες γιά τό ἐν λόγω ἄθλημα ὅλοι καταλάβαμε τούς βασικούς του κανόνες: κατ' ἀρχάς πρέπει νά εἶσαι Πακιστανός, μετά νά βρεῖς ἕναν ἄλλο Πακιστανό καί νά τόν ἀπαγάγεις, μετά νά πᾶς στίς ἑλληνικές ἀρχές καί νά καταγγεῖλεις τήν ἀπαγωγή ἰσχυριζόμενος πώς ὑπάρχει ἐμπλοκή τῶν ἑλληνικῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν καί βρετανῶν πρακτόρων. Στή συνέχεια, τήν ὑπόθεση ἀναλαμβάνει ἡ ἑλληνική Δικαιοσύνη καί, τήν ὥρα πού ἀνακοινώνει τά πρῶτα πορίσματά της γιά τήν παράνομη ἀρπαγή, ἀνάκριση καί κράτηση τῶν Πακιστανῶν, ὁ ὑπουργός βγαίνει καί ἀποκαλύπτει τίς ἀθλητικές ἐπιδόσεις τῶν ὁμάδων, καθώς καί τή βαθμολογία τους στό πακιστανικό πρωτάθλημα ἀπαγωγῶν. Τό σπόρ εἶναι λίγο περίπλοκο ἀλλά σίγουρα ἀξίζει νά τζογάρει κανεῖς στοιχηματίζοντας γιά τήν πορεία τοῦ πρωταθλήματος, τήν εὐθύνη τοῦ ὁποίου ἔχει ἡ γνωστή πακιστανική ἀθλητική ὑπηρεσία μέ τήν ἑλληνική συντομογραφία ΟΠΑΠ (Ὁμάδες Πακιστανικῶν Ἀπαγωγῶν Παντοῦ). Τό σπόρ τῶν Πακιστανῶν ἀρχίζει νά ριζώνει καί στόν τόπο μας. Ἐνδέχεται μάλιστα ἡ μετακίνηση τοῦ κ. Βουλγαράκη στό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ νά συνδέεται μέ τήν ἀρμοδιότητα τῆς ἑνταξης τοῦ δημοφιλοῦς αὐτοῦ σπόρ στά ἐγγῶρια τυχερά παίγνια "ΠΡΟΠΟ" καί "Στοιχημα".

Οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε ὡς τώρα ἐπιβεβαιώνουν πώς ἡ πολιτισμική διείσδυση τῶν Πακιστανῶν στόν χῶρο τοῦ ἑλληνικοῦ ἀθλητισμοῦ ἀποτελοῦσε καλά ὀργανωμένο σχέδιο ἐδῶ καί χρόνια. Προσποιοῦμενοι τούς μετανάστες καί τούς λαθρομετανάστες, οἱ ἀθλητές τῶν ΟΠΑΠ ἔρχονταν κατά κύματα στή χώρα μας, ἀναζητώντας ἐργασία στά πτηνοτροφεία τῶν Οἰνοφύτων, σέ ἀμπέλια στά Μεσόγεια, στά οἰκιακά παρτέρια τῶν Βορείων Προαστίων, καί σέ εὐκαιριακές δουλειές τοῦ ποδαριοῦ. Ὅπως ἀποδείχτηκε, ὁ πραγματικός λόγος αὐτῆς τῆς ὑποαπασχόλησης καί τῆς "μαύρης ἐργασίας" ἦταν ἡ ἐξεύρεση ἄφθονου ἐλεύθερου χρόνου γιά τήν ἐντατική προετοιμασία τῶν ἀμοι-

βαίων ἀπαγωγῶν στό ἐσωτερικό τῆς κοινότητάς τους. Οἱ παμπόνηροι μελαψοί ἀθλητές διοργάνωσαν πέρυσι τήν πρώτη τους μεγάλη “Ὀλυμπιάδα Ἀπαγωγῶν”, χρησιμοποιώντας ὅλη τήν τεχνογνωσία πού εἶχε ἡ χώρα μας ἀπό τή διεθνή ἐπιτυχία τοῦ ὀργανισμοῦ “Ἀθήνα 2004”: μυστικούς πράκτορες, “κινητά-σκιές”, ἠλεκτρονικές παρακολουθήσεις, ξυλοδαρμούς, ἀνακρίσεις, ἐκβιασμούς καί ἀπειλές. Τό πάθος τοῦ ἀθλητικοῦ τους ἀγώνα ἦταν τέτοιο πού, γιά μιά στιγμή, τό φίλαθλο κοινό πίστεψε πώς ὑπῆρχε παραβίαση ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἐνῶ, στήν πραγματικότητα, ὅλα αὐτά ἦταν ἕνα τέχνασμα ρεαλιστικῆς ἀληθοφάνειας, ἀκριβῶς ὅπως στήν πυγμαχία πρέπει νά βλέπει ὁ θεατής τούς μῶλωπες καί τό αἷμα στά πρόσωπα τῶν πυγμαχῶν. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὑπουργοῦ Δημόσιας Τάξης ἔβαλε τά πράγματα στή θέση τους, καί ἔδωσε νέα αἴγλη στό παράξενο αὐτό ἀνατολικό σπόρ.

Γιά τήν ἱστορία, μάλιστα, σημειώνουμε ὅτι, ὅπως καί τό Ἰνδικό κρίκετ, οἱ πακιστανικές ἀπαγωγές ἔλκουν τίς ρίζες τους ἀπό τήν ἐποχή τῆς δυτικῆς ἀποικιοκρατίας, ὅταν οἱ εὐρωπαῖοι ἐκπολίτιζαν ἀθλητικῶς τούς ἐντόπιους ἰθαγενεῖς, διοργανώνοντας “κουκουλοφορίες” στά χωριά καί στίς πόλεις τοῦ Πακιστάν. Τό σπόρ εἶχε τόση λαϊκή ἀπήχηση, πού μέ τήν ἀναχώρηση τῶν ἀποίκων, οἱ Πακιστανοί συνέχισαν μόνοι τους νά ἀμιλλῶνται εὐγενῶς καί ἀμοιβαίως στό σπόρ τῶν ἀπαγωγῶν, ἐξάγοντας ἀργότερα τά ἀθλητικά τους ἦθη καί ἔθιμα καί στήν Εὐρώπη. Δέν εἶναι λίγες οἱ φορές, ἄλλωστε, πού παρόμοια φαινόμενα “ἀμφίδρομης πολιτισμικῆς μεταφορᾶς”, ἔχουν συμβεῖ στόν χῶρο τῶν σπόρ. Ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἀνταποκριτές μας στή συνάδελφο ἀθλητική ἐφημερίδα “Ἀλ Γκαβράρα”, στά ὄρεινά χωριά τοῦ Πακιστάν, ἀπόγονοι τῆς ἐλληνομακεδονικῆς φυλῆς Κάλας συνεχίζουν ἀκόμα καί σήμερα νά παίζουν “τάβλι”, “πόρτες” καί “φεύγα”, καί πανηγυρίζουν ἔξαλλα τή νίκη τους μέ ἀκατονόμαστες πράξεις, πού μᾶλλον ὀφείλονται σέ ἐλαφρές παρερμηνεῖες τῆς ταβλαδόρικης φράσης “σοῦ ἴπιασα τή μάνα”. Οἱ ἀπρόσμενοι δρόμοι πού ἄνοιξαν γιά τόν ἐλληνικό ἀθλητισμό μέ τήν παρέμβαση τοῦ κ. Ἵπουργοῦ γεμίζουν μέ αἰσιοδοξία τό ἐλληνικό φίλαθλο κοινό, τό ὁποῖο μέ ἀγωνία ρωτᾷε στά πρακτορεῖα πότε θά ξαναρχίσει τό πακιστανικό πρωτάθλημα ἀπαγωγῶν καί πόσο θά διαρκέσει αὐτή τή φορά. Ἡ ἐφημερίδα μας, πιστή στό καθῆκον τῆς ἐνημέρωσης, θά ἐπανέλθει στό θέμα μετά τά νέα προγνωστικά πού θά δώσει τό Ἵπουργεῖο Δημόσιας Τάξης».

Γιά τόν Ἐρυθρόλευκο Πολίτη
Γιάννος Πακιστάνος

ΤΑ 12 ΝΑΥΤΙΚΑ ΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΑΛΙΤΙΔΑΣ: Η ΦΛΕΓΟΜΕΝΗ ΒΑΤΟΣ

του Ἀγγελου Ἐλεφάντη

Από τις ημέρες που κυκλοφόρησε το προηγούμενο τεύχος του *Πολίτη* (ἀριθ. 143), συνέβη ἕνα ἐπεισόδιο («συμβάν» ὀνομάστηκε ἐπίσημως) πού συντάραξε τήν κοινή γνώμη καί ἐθορύβησε τήν πολιτική τάξη. Πρόκειται γιά τό θλιβερά πασιγνωστο ἐπεισόδιο τῆς σύγκρουσης δύο μαχητικῶν ἀεροπλάνων, ἑλληνικοῦ καί τουρκικοῦ, μέ ἀποτέλεσμα τήν καταστροφή τῶν δύο ἀεροσκαφῶν καί, κυρίως, τόν θάνατο τοῦ ἑλληνα σμηναχοῦ Κώστα Ἡλιάκη. Ὁ ἀτυχος πιλότος ἦταν πιστός στό καθήκον του πού τοῦ ὑπαγόρευε, ὅπως καί σέ ὅλους τούς συναδέλφους του, σχεδόν ἐπί καθημερινῆς βάσεως νά ἀπογειώνεται γιά νά ἀναχαιτίσει τούρκικα μαχητικά πού «παραβιάζουν», πολλές φορές κατά σμήνη, τόν ἑλληνικό ἐναέριο χῶρο.

Τά «συμβάν» ἦταν ἐγγεγραμμένο, ὡς πιθανότητα, σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τίς ἐπιχειρήσεις καθῶς αὐτά τά μαχητικά ἀεροπλάνα πετοῦν μέ τεράστιες ταχύτητες, πολλές φορές πολύ κοντά τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο. Κανείς δέν μπορεῖ νά ἀποκλείσει τήν ἐν πτήσει σύγκρουση. Καί ὄντως, δυστυχῶς, ἐπῆλθε, ἀνεβάζοντας τίς ἀπώλειες τῆς ἑλληνικῆς πολεμικῆς ἀεροπορίας σέ 141 ἀεροπόρους πού χάθηκαν ἀπό τό 1974 ὡς σήμερα κυρίως σέ ἐκπαιδευτικές πτήσεις καί γυμνάσια. Παρόμοιες, ἀριθμητικά, εἶναι καί οἱ τουρκικές ἀπώλειες.

Τό «συμβάν», ὅπως ἦταν φυσικό, προξένησε παντοειδεῖς ἀντιδράσεις καί τοποθετήσεις. Νά σταθῶ μόνο στό πασιγνωστο πλέον ἄρθρο τοῦ πρώην προέδρου τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλου πού προτρέπει τήν ἑλληνική κυβέρνηση νά προσφύγει στό διεθνές δικαστήριο τῆς Χάγης καί νά ζητήσει τό ἐν λόγω δικαστήριο νά ἐπιληφθεῖ ἐπί τοῦ συνόλου τῶν ἑλληνο-τουρκικῶν διαφορῶν, πλὴν τῶν ἀξιώσεων τῆς Τουρκίας ἐπί τῶν ὀνομαζόμενων «γκρίζων ζωνῶν».

Ἀκούστηκαν, λοιπόν, πολλά αὐτές τίς δύο τρεῖς ἐβδομάδες, τά ὁποῖα, σέ γενικές γραμμές, χαράζουν μιά διαχωριστική γραμμὴ ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού στηλιτεύονται ὡς «ἐνδοτικοί» καθ' ὅσον, ὑποτίθεται, ἐνδίδουν στίς ἐπεκτατικές βλέψεις τῆς Τουρκίας καί ἀπεμπολοῦν ἀπαράγραπτα ἑλληνικά δικαιώματα καί ἐκείνους πού δέν δέχονται καμία ἑλληνική παραχώρηση, κανένα συμβιβασμό θεωρώντας ὅτι οἱ ἑλληνικές θέσεις εἶναι ἀπολύτως νόμιμες καί παγιωμένες ἐνῶ τά ζητήματα προκύπτουν μόνον ἐξ ὑπαιτιότητος τῆς Τουρ-

κίας πού διακατέχεται ἀπό τήν πάγια τακτική τοῦ ἐπεκτατισμοῦ.

Στό σημείωμα αὐτό θά θίξω μόνο δύο σημεία πού καί τά δύο βρῖσκονται στό ἐπίκεντρο τῆς ἑλληνοτουρκικῆς διαφορᾶς. Ἐχουν νά κάνουν μέ τίς ἐπίσημες θέσεις τῶν δύο κρατῶν. Λέω τίς ἐπίσημες θέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ τουρκικοῦ κράτους διότι τό τί ἔχει λεχθεῖ καί λέγεται ἀκόμη ἀπό ἑλληνικά καί τουρκικά ΜΜΕ, ἀναλυτές διεθνολόγους, κόμματα, κινήσεις κ.λπ. κ.λπ. θά χρειάζοταν ἄπειρες σελίδες γιά νά τά καταγράψει κανείς. Νά παραπέμψω ὡστόσο σέ μιά συνέντευξη στήν *Αὔγη* (4-6-2006) τοῦ καθηγητῆ Χρήστου Ροζάκη καί σ' ἕνα ἄρθρο τοῦ καθηγητῆ Ἀλέξη Ἡρακλεΐδη στά «Ἐνθέματα» τῆς *Αὔγης* (4-6-2006) πού καί τά δύο μέ ἐμπεριστατωμένο τρόπο περιγράφουν μέ ἀκρίβεια τίς ἐκατέρωθεν κρατικές θέσεις καί τίς ὅποιες ρυθμίσεις ἔχουν ὑπάρξει ὡς τώρα ἀπό τό Διεθνές Δίκαιο.

Τά 12 μίλια τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης

Σύμφωνα μέ τή Διεθνή Σύμβαση γιά τό Δίκαιο τῆς Θάλασσας (Διεθνές Δίκαιο τῆς Θάλασσας, Σύμβαση *Montego Bay* 1982. Ἀπέκτησε διεθνή νομική ἰσχύ το 1994 ὁπότε καί ἐπικυρώθηκε μέ τόν ἀπαιτούμενο ἀριθμό κρατῶν, μεταξύ τό ὁποῖο καί ἡ Ἑλλάδα –μέ ἀποχή τῆς Τουρκίας ἢ ὁποῖα δέν τό ἀποδέχεται), πού κωδικοποιεῖ προηγούμενες ρυθμίσεις σύμφωνα, λοιπόν, μέ τόν ἰσχῦον ΔΔΘ κάθε παράκτιο κράτος ἔχει δικαίωμα νά ἐπεκτείνει τά χωρικά του ὕδατα (ἢ αἰγιαλίτιδα ζώνη) μέχρι τά 12 ναυτικά μίλια πέραν τῆς ἀκτογραμμῆς του πρὸς τήν ἀνοιχτή θάλασσα. Αὐτή ἄλλωστε εἶναι ἡ συνήθης διεθνῆς πρακτική. Νά σημειώσουμε ὅτι τά χωρικά ὕδατα ἐξομοιώνονται πλήρως πρὸς τό ἔδαφος τοῦ κάθε κράτους, εἶναι κρατική ἐπικράτεια μέ πλήρη δικαιώματα κρατικῆς κυριαρχίας. Νά τό πῶ μέ ἕνα παράδειγμα: ἡ ἑλληνική αἰγιαλίτιδα ζώνη, ἀπό πλευρᾶς ἑλληνικῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων, εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο πράγμα μέ τή Θεσσαλία ἢ τήν Πελοπόννησο.

Ἡ Ἑλλάδα, βεβαίως, ἔχει τό δικαίωμα μέ βάση τό δίκαιο τῆς θαλάσσης νά ἐπεκτείνει τήν αἰγιαλίτιδα ζώνη της στά 12 μίλια. Ἀνακύπτει ὅμως ἕνα ἐρώτημα καί δύο προβλήματα. Γιατί ἡ Ἑλλάδα, καίτοι ἔχει τό

δικαίωμα, δέν επέκτεινει τήν αιγιαλίτιδα ζώνη της στά 12 ναυτικά μίλια καί περιορίζεται, ήδη από τήν εποχή της συνθήκης του Μοντραί (1936) στά 6 ναυτικά μίλια: 1 ναυτικό μίλι=1852 μέτρα); "Όλες οι κυβερνήσεις της είναι ένδοτικές, φοβισμένες καί ύποκύπτουν συνεχώς καί άδιαλείπτως στόν έκφοβισμό του τουρκικού casus belli; Δύο είναι οι λόγοι αυτού του «ένδοτισμού».

Ο πρώτος: άν ή Ελλάδα επέκτεινει τά χωρικά της ύδατα στά 12 ν. μίλια τό Αιγαίο θά μετατραπεί σε «κλειστή» ελληνική θάλασσα θά γίνει σά μιá λίμνη. "Όσο, λοιπόν, κι άν διακηρύξει ότι σέβεται τήν άρχή της «ελεύθερης ναυσιπλοΐας» δέν άπομένει μέσα στό Αιγαίο ζώνη διεθνών υδάτων. Τά ξένα πλοία καί άεροπλάνα θά είναι ύποχρεωμένα νά περνούν μέσα από ελληνικά χωρικά ύδατα. Καμία ναυτική δύναμη δέν θά άποδεχόταν μιá τέτοια μονομερή ελληνική πράξη καί ιδιαίτερα οι χώρες της Μεσογείου-Ευξείνου Πόντου. Μόνο μέ διεθνή συγκατάθεση θά μπορούσε νά γίνει κάτι τέτοιο καί εφόσον μέ διεθνή σύμβαση κατοχυρώνταν ή ελεύθερη ναυσιπλοΐα. Άλλά γιατί τόσες καί τόσες ναυτικές χώρες θά άποδέχονταν νά γίνει ή Ελλάδα «άστυνόος του Αιγαίου», κατά τήν έκφραση του καθηγητή Ηρακλείδη; Βεβαίως, ή Ελλάδα έχει δηλώσει ότι σέβεται τίς άρχές της ελεύθερης ναυσιπλοΐας που συγκεκριμενοποιούνται στην άρχή της «ελευθέρας διελεύσεως διόδου» ή άβλαβούς «διελεύσεως». "Όστόσο μέ τόν τρόπο αυτό ή επέκταση της ελληνικής αιγιαλίδας ζώνης καί ένδεχομένως της αντίστοιχης τουρκικής στά 12 ν.μ. στό άνατολικό Αιγαίο θά είχε ως συνέπεια τά χωρικά ύδατα της μιás χώρα νά επικαλύπτουν τά χωρικά ύδατα της άλλης σε όρισμένα σημεία. "Όποτε θά πρέπει ή επίκαινη θαλάσσια έκταση νά μοιρασθεΐ. Άλλά κάτι τέτοιο θά σήμαινε, χωρίς άλλο, επιστροφή στά 6 μίλια. Ο ίσχυρισμός, λοιπόν, πολλών ότι ή Ελλάδα πρέπει νά επέκτεινει τήν αιγιαλίτιδα ζώνη της στά 12 ν.μ. -άποψη στην όποία προσεχώρησε έσχάτως καί ο Γεώργιος Παπανδρέου (άλλά καί ο Συνασπισμός σύμφωνα μέ δήλωση του προέδρου του Α. Άλαβάνου) δέν είναι παρά πηγή έντασης ανάμεσα στις δύο χώρες, άλλά καί έντέλει άνευ πρακτικού νοήματος. Αυτός ο ίσχυρισμός ρίχνει μπόλιχο λάδι στή φωτιά καί προσφέρει στην ένταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

"Όταν ή Ελλάδα επικύρωσε τή σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας, τόν Ιούλιο του 1995, έδήλωσε ταυτόχρονα ότι «θά άποφασίσει πότε καί πώς θά άσκήσει αυτά τά δικαιώματα σύμφωνα μέ τήν εθνική της στρατηγική. Τοϋτο δέν συνεπάγεται ότι ή Ελλάδα άπειμπολεΐ αυτά της τά δικαιώματα [δηλ. τά 12 ν.μ. αιγιαλίδας ζώνης] καθ' οίονδήποτε τρόπο». Νά σημειώσουμε άκόμια ότι τά ελληνικά χωρικά ύδατα έχουν όρισθεΐ στά 6 ν.μ. από τό 1936 (Μοντραί) καί ουδέποτε επέκτάθηκαν στά 10 ή τά 12 ν.μ. Τήν εποχή της κύρωσης από τήν Ελλάδα του Δικαίου της Θάλασσας (1995) ήδη 120 κράτη είχαν δεχθεΐ τό εύρος των 12 ν.μ. μεταξύ των όποίων οι ΗΠΑ, ή Βρετανία καί ή Γαλλία. Καί ή Τουρκία έχει αυξήσει σε 12 ν.μ. τά χω-

ρικά της ύδατα άλλά, προσοχή, στόν Ευξείνο Πόντο καί στις νότιες μεσογειακές άκτογραμμές έναντι της Κύπρου στό Αιγαίο ή αιγιαλίτιδα ζώνη της Τουρκίας είναι τά 6 ν.μ., όπως καί της Ελλάδας.

Άντιπαρέροχοι, άλλα έπίμαχα σημεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων (άποστρατιωτικοποίηση των νησιών, FIR Αθηνών κ.λπ.). Νά σημειώσω μόνον έπιγραμματικά ότι τό ζήτημα του προσδιορισμού του εύρους της αιγιαλίδας ζώνης συνδέεται οργανικά μέ τό εύρος του έναέριου χώρου δεδομένου ότι σύμφωνα μέ τή διεθνή πρακτική τό εύρος έναέριου χώρου καί χωρικών υδάτων συμπίπτουν άπολύτως (παγκόσμια πρώτη είναι ή θέση της Ελλάδος περί έναέριου χώρου 10 ναυτικών μιλίων, θέση που ή Τουρκία δέν άποδέχεται, όθεν οι όνομαζόμενες «παραβάσεις» εθνικού μας χώρου, οι «άναχατίσεις» εκ μέρους της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας, τά δισεκατομμύρια που καίγονται στόν άέρα καί «συμβάντα» σάν τό πρό ήμερών στην Κάρπαθο καί ή άπώλεια του σηναγοϋ). Επίσης τό εύρος της αιγιαλίδας ζώνης έχει σημασία καί για τόν καθορισμό της ύφαλοκρητίδας δεδομένου ότι ή τελευταία καθορίζεται από του τέλους των χωρικών υδάτων μέχρι βάθους 200 μέτρων.

Ο έναέριος ελληνικός χώρος

Πάγια διεθνής τακτική, άλλά καί θεσμοποιημένη από τό Δίκαιο της Θάλασσας, είναι ότι ο έναέριος χώρος κάθε χώρα συμπίπτει άκριβώς μέ τήν έπίγεια έπικράτεια συμπεριλαμβανομένης καί της αιγιαλίδας ζώνης. Ο έναέριος χώρος είναι κι αυτός χώρος άπολύτου κρατικής κυριαρχίας. Ο υπερκείμενος στα χωρικά ύδατα έναέριος χώρος είναι άκριβώς ίδιας έκτασης καί όρίων μέ τόν ύποκείμενο θαλάσσιο χώρο, όριζόμενος κατακορύφως από τό έσχατο θαλάσσιο όριο της επικράτειας προς τόν ουρανό. Τά υπερκείμενα υπείκουσι τους ύποκειμένους. "Όταν, έπομένως τά χωρικά ύδατα είναι στα 6 μίλια έπίσης 6 μίλια είναι καί ο έναέριος χώρος. Τό ίδιο άκριβώς ισχύει καί για τά 12 ν.μ.

Έδω, ώστόσο, ύπάρχει, μιá περιπλοκή, άπολύτως άκατανόητη. Η Ελλάδα μονομερώς τό 1931 καθόρισε μιá ζώνη εύρους 10 ν.μ. έναέριου χώρου πέραν δηλ. από τά 6 ν.μ. που ήταν καί είναι ή αιγιαλίτιδα ζώνη της, για σκοπούς διευκόλυνσης της Αεροπορίας καί της Άστυνομίας, κυρίως δηλαδή για τή ταχύτερη διέλευση των άεροπλάνων της ταχυδρομικής ύπηρεσίας, ζώντος άκόμια του Κεμάλ Ατατούρκ. Η Τουρκία, επειδή δέν έθεώρησε τήν επέκταση αυτή ως επέκταση της κυριαρχίας της Ελλάδας σε έναέριο χώρο 10 ν.μ. δέν έναντιώθηκε έως τό 1973. Έκτοτε όμως θεωρεί ότι ή ζώνη αυτή, ή πέραν των 6 ν.μ. της ελληνικής αιγιαλίδας, άποτελεί καταχρηστική, παράνομη καί μονομερή άσκηση κυριαρχικών δικαιωμάτων εκ μέρους της Ελλάδος. Γι' αυτό άποστέλλει συχνά πυκνά τά μαχητικά της άεροπλάνα σιμφισθητώντας, άκριβώς, τό πέραν των 6 ν.μ., ελληνικό έναέριο χώρο. Είναι τό περι-

βόητο ζήτημα τών καθημερινών σχεδόν τουρκικών διεισδύσεων στή ζώνη τών 4 ν.μ., πράγμα πού συνεπάγεται τήν αντίστοιχη απάντηση τής ελληνικής αεροπορίας αναγνωρίσεων και αναχαιτίσεων. Έξ αιτίας αυτών τών τουρκικών διεισδύσεων και τών ελληνικών αναχαιτίσεων, σ' αυτή τή ζώνη διεξάγεται μιά ιδιότυπη, άνευ χρήσεως πυρών, αερομαχία, πράγμα πού στοιχίζει και στίς δύο χώρες άπειρα εκατομμύρια δολάρια, ένίοτε και ζωές, όπως ο άτυχος πιλότος του τελευταίου «συμβάντος» στά άνοιχτά τής Καρπάθου. Είναι ένα άγκάθι αυτά τά 4 ν.μ. πού ή Ελλάδα θεωρεί, μονομερως, ότι αποτελούν κυριαρχικό της δικαίωμα.

Η αναντιστοιχία ώστόσο αιγιαλίτιδος ζώνης και έναέριου χώρου είναι ένα θέμα στό όποιο οι δύο χώρες, ως σήμερα, παρά τίς αναρίθμητες συναντήσεις και συζητήσεις δέν έχουν απαντήσει, αφού για τήν ώρα δέν έχει υπάρξει καμία υποχώρηση ούτε από τή μία ούτε από τήν άλλη μερικά. Η Τουρκία, όπως τονίστηκε ήδη, θεωρεί ότι αιγιαλίτιδα ζώνη και έναέριος χώρος συμπιπτουν στά 6 ναυτ. μίλια ή Ελλάδα θεωρεί ότι ο έναέριος χώρος της εκτείνεται στά 10 ν.μ., άν και ή αιγιαλίτιδα ζώνη της είναι τώρα 6 ν.μ. Αλλά διατηρεί τό δικαίωμά της, κατά τό Δίκαιο τής Θάλασσας, νά τήν επέκτεινει ως τά 12 ν.μ. όταν θά αποφασίσει «πότε και πώς θά τό άσκήσει». Είναι φανερό ότι οι εκατέρωθεν θέσεις δέν συμβιδάζονται, ή ένταση θά παραμένει, θά έγκυμονεί συνεχως έπεισόδια, μη αποκλεισμένων και τών θερμών. Είναι επίσης σίγουρο ότι ή Ελλάδα για νά προασπίζεται αυτό της τό δικαίωμα επί τών 4 ν.μ. (πέραν τών 6 ν.μ. έως τά 10 του έναέριου χώρου) υποχρεώνεται νά πληρώνει τεράστια ποσά ώστε νά μπορεί ν' αντιμετώπιζει αυτό πού ονομάζει δικαίωμά της. Επομένως και πάσα συζήτηση περί μειώσεως τών έξοπλιστικών δαπανών, μέ δεδομένη αυτή τή διαφορά, αποτελεί εκδήλωση πνεύματος φιλειρηνισμού χωρίς πρακτικό αποτέλεσμα. Είναι τέτοια ή αξίωση τής Ελλάδας πού δέν τής επιτρέπει νά περιορίσει τόν αεροπορικό της στόλο. Καί τώρα μάλιστα διαπραγματεύεται νά αγοράσει 30 νέα μαχητικά, τέταρτης γενιάς ώστε νά πλησιάσει τήν αριθμητική δύναμη του τουρκικού αεροπορικού στόλου. Ο δρόμος αυτός πέρα από άβάστακτος είναι δρόμος στό σκοτάδι, χωρίς προοπτική και δέν μπορεί νά κάμψει παρά μόνον τήν άντοχή του ελληνικού λαού.

Η ύφαλοκρηπίδα

Όταν υπογραφόταν ή συνθήκη τής Λωζάννης δέν υπήρχε πρόβλημα ύφαλοκρηπίδας· ακόμη και ο όρος ήταν άγνωστος. Τό θέμα προέκυψε όταν διαπιστώθηκε ότι και ο ύποθαλάσσιος βυθός ένδεχομένως είναι οικονομικά ένδιαφέρον, ούσιαστικά μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο. Μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας υπάρχει πλήρης άβεβαιότητα ως προς τό εύρος τής ύφαλοκρηπίδας εκάστης. Κατ' άρχήν, όπως είπώθηκε και πιο πάνω, ή ύφαλοκρηπίδα αρχίζει από κεί πού τελειώ-

νουν τά χωρικά ύδατα μιάς χώρας. Δεδομένου ότι στό ζήτημα τών χωρικών ύδάτων δέν έχει υπάρξει ακόμη ξεκαθάρισμα είναι αδύνατο νά όρισθεί και ή ύφαλοκρηπίδα. Επομένως και ή παραπομπή στή Χάγη θά είναι ατελέσφορη χωρίς τόν προηγούμενο προσδιορισμό τής αιγιαλίτιδος ζώνης. Χωρίς αυτόν τόν προσδιορισμό, και τήν ύπογραφή του προαπαιτούμενου συνυποσχετικού και από τίς δύο χώρες τό δικαστήριο τής Χάγης δέν μπορεί νά δικάσει.

Κατά δεύτερο λόγο ή Τουρκία θεωρεί ότι τά νησιά δέν έχουν ύφαλοκρηπίδα. Κατά τήν άποψη της ή ύφαλοκρηπίδα είναι προέκταση τής ήπειρωτικής ακτής. Αντίθετα ή Ελλάδα θεωρεί ότι και τά νησιά έχουν ύφαλοκρηπίδα. Η διάσταση είναι άγεφύρωτη άν δέν υπάρξουν εκατέρωθεν συμβιβασμοί. Διότι, μέ βάση τήν ελληνική άποψη περί ύφαλοκρηπίδας και μέ επέκταση τών χωρικών ύδάτων στά 12 μίλια τό δικαίωμα τής Ελλάδας στά νερά του Αιγαίου θά επέκτεινονταν στό 70,35% τής επιφανείας από 41,7% πού είναι τώρα. Αντίθετα, άν και ή Τουρκία επέκτεινει τά χωρικά της ύδατα στά 12 ν.μ. και ταυτόχρονα αποδεχόταν ότι έχουν ύφαλοκρηπίδα και τά νησιά τότε θά αύξανε τό δικαίωμά της κατά 1% περίπου για νά φτάσει συνολικά τό 9,2% τής επιφανείας του Αιγαίου

Τό ζήτημα τής διάστασης ως προς τήν ύφαλοκρηπίδα είναι κυρίως οικονομικό. Καί τούτο διότι, μέ βάση τίς γεωτρήσεις και μελέτες πού ως τώρα έχουν γίνει, ο ύποθαλάσσιος βυθός του βόρειου Αιγαίου, όπως και δυτικά τής Ρόδου «κρύβει πετρέλαιο». Μέ βάση τά 70 δολ. τό βαρέλι πού κοστίζει σήμερα τό πετρέλαιο και τά 10 δισ. ευρώ πού θά πληρώνει ή Ελλάδα για πετρέλαιο τό 2006 (σχεδόν 5% του ΑΕΠ) καταλαβαίνει κανείς τήν κρισιμότητα του ζητήματος και για τίς δύο χώρες. Υπολογίζουν μερικοί ότι μόνον τά πετρέλαια ανατολικώς τής Θάσου μπορεί νά αποφέρουν πάνω από 100.000 βαρέλια τήν ήμέρα. Άρα τά νόμματα και άπαραγράφτα εθνικά μας δικαιώματα «μυρίζουν πετρέλαιο». Όπως και τά τουρκικά άλλωστε.

Πιστεύω ότι οι δύο χώρες πρέπει νά καταλήξουν σέ κάποιον, συμφερτικό και για τίς δύο συμβιβασμό. Καί συμβιβασμός δέν σημαίνει μονά χάνεις ζυγά κερδίω. Συμβιβασμός δέν σημαίνει επίσης οι δύο χώρες νά καίνε δισεκατομμύρια δολάρια στον άέρα και τή θάλασσα και νά κάνουν διακηρύξεις περί άπαραγράπτων δικαιωμάτων τής φυλής. Η Τουρκία είναι πιά μιά θαλασσινή δύναμη όπως και ή Ελλάδα. Τό Αιγαίο δέν μπορεί νά άνήκει αποκλειστικά ούτε στην Τουρκία ούτε στην Ελλάδα ούτε στά ψάρια. Η λογική τής καταλλαγής και τής συνεργασίας μεταξύ τών δύο χωρών, πού συμφέρει και τίς δύο, πρέπει νά βρει τρόπο για συνεκμετάλλευση του Αιγαίου. Εκεί θά θεμελιωθεί και ή ειρήνη πού θά ένώνει και ή συνύπαρξη πού θά άντλεί από τόν πλούτο του Αιγαίου.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

του Γιώργου Ίωαννίδη

Τό «πρόβλημα» καί τό «αίτημα»

Σέ όσους παρακολουθοῦν τίς συζητήσεις γιά τήν ἐκπαίδευση εἶναι γνωστό ὅτι ἓνα ἀπό τά ἀγαπημένα μότο τόσο τῆς σημερινῆς, ὅσο καί τῆς προηγούμενης κυβέρνησης εἶναι ἡ ἀνάγκη σύνδεσης τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος μέ τήν ἀγορά. Σύμφωνα μέ τό κεντρικό ἐπιχείρημα πού διατυπώνεται ἀπό τούς ἰθύνοντες, ὑπάρχει μιά ἀπόσταση ἀνάμεσα στό ἐκπαιδευτικό σύστημα καί τήν ἀγορά ἐργασίας, πού τελικά ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἐπιβράδυνση τῆς ἀνάπτυξης καί τή διατήρηση ὑψηλῶν ποσοστῶν ἀνεργίας, ἰδιαίτερα στούς νέους. Μέ λίγα λόγια, ὑποστηρίζουν ὅτι τό πρόβλημα τῆς ἀνεργίας σήμερα σέ μεγάλο βαθμό εἶναι πρόβλημα προσφοράς ἐργασίας καί ὄχι ζήτησης. Πρακτικά αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ ἐπιχειρήσεις διαθέτουν θέσεις ἐργασίας πού μένουν κενές ἐπειδή οἱ ὑποψήφιοι ἐργαζόμενοι δέν ἔχουν τίς ἀπαραίτητες δεξιότητες. Ἀπό κοντά ἀκολουθοῦν καί οἱ ἐπιχειρηματίες, πού σέ κάθε εὐκαιρία ἐπιβεβαιώνουν τοῦ λόγου τό ἀληθές.¹

Κάπως ἔτσι προκύπτει πιεστικό τό αἶτημα γιά μεγαλύτερη σύνδεση τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἀγορά ἐργασίας. Ἐπιπρόσθετα, αὐτό τό αἶτημα βρῖσκει ἀπήχηση σέ μεγάλο τμήμα καί τῶν φοιτητῶν-σπουδαστῶν οἱ ὁποῖοι πιέζουν γιά περισσότερο «πρακτικό προσανατολισμό» τῶν σπουδῶν τους, μέ ἀντίστοιχη μείωση φυσικά τοῦ «θεωρητικοῦ σκέλους». Πάνω σέ αὐτό τό ἔδαφος πατά καί ἡ ἡγεσία τοῦ ὑπ. Παιδείας καί προωθεῖ μέτρα γιά μιά συγκεκριμένου τύπου ἀξιολόγηση τῶν Πανεπιστημίων, γιά τή φιλελευθεροποίηση (μέ τήν οἰκονομική ἔννοια τοῦ ὄρου) τοῦ πλαισίου λειτουργίας τους κ.λπ.

Εἶναι ὅμως τά πράγματα ἔτσι; Ἡ ὑψηλή ἀνεργία τῶν νέων ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι δέν διαθέτουν τίς ἀπαραίτητες δεξιότητες ὥστε νά καλύψουν ὑπαρκτές θέσεις ἐργασίας; Ὑπάρχει ἀναντιστοιχία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος μέ τήν ἀγορά ἐργασίας, καί ἂν ναι ποιά εἶναι τά χαρακτηριστικά τῆς;

Πρῶν μολοῦμε στήν οὐσία τῆς κουβέντας πρέπει νά γίνουν κάποιες ἀπαραίτητες ἀποσαφηνίσεις. Στόν τρέχοντα διάλογο ἡ ἔννοια «ἐκπαιδευτικό σύστημα» συχνά χρησιμοποιεῖται (ὄχι τυχαία) μέ διττό τρόπο. Ἀπό τήν μία ἐννοεῖται τό σχολεῖο καί τά Πανεπιστήμια. Ταυτόχρονα ὅμως νοεῖται καί ὅλο τό σύστημα Ἑπαγγελματικῆς Ἐκπαίδευσης καί Κατάρτισης. Ἡ διάκριση ὅμως μεταξύ ἐκπαίδευσης καί κατάρτισης εἶναι οὐσιώδης, ὄχι μόνο γιά θεωρητικούς ἀλλά καί γιά πραγματικούς λόγους.

Γιά παράδειγμα εἶναι πιθανό σέ κάποιους ἐπαγγελ-

ματικούς κλάδους νά ὑπάρχει ὄντως ἔλλειψη ἐξειδικευμένων τεχνιτῶν. Ὁ κλάδος τῆς ἐπισκευῆς αὐτοκινήτου εἶναι μιά τέτοια περίπτωση. Ἐνα ἀπό τά στοιχεῖα πού τόν χαρακτηρίζουν εἶναι οἱ μεγάλες τεχνολογικές ἀλλαγές τά τελευταῖα χρόνια. Τόσο ἡ τεχνολογία πού ἐνσωματώνουν τά αὐτοκίνητα, ὅσο καί τά ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦν οἱ τεχνίτες ἔχουν ἀλλάξει. Σέ τέτοιες περιπτώσεις τό σύστημα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης μπορεῖ καί πρέπει νά παρεμβαίνει ἐκπαιδεύοντας νέους καί παλαιότερους ἐργαζόμενους στίς νέες τεχνικές. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ ἐπαγγελματική κατάρτιση ὀφείλει νά εἶναι προσανατολισμένη στίς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, ἀφοῦ τίς δικές τῆς ἀνάγκες ἔρχεται νά καλύψει. Ὡστόσο, ὅτι ἡ ἐπαγγελματική κατάρτιση πρέπει νά εἶναι συνδεμένη μέ τήν ἀγορά ἐργασίας δέν σημαίνει καί ὅτι δέν ὑπάρχουν κανόνες ἢ διαφορετικές μεθοδολογίες γιά τό πῶς θά ἐπιτευχθεῖ ἡ σύνδεση αὐτή. Οὔτε βέβαια ὅτι δέν ὑπάρχουν συμφέροντα πίσω ἀπό τήν ἄθλια κατάστασή τῆς σήμερα στήν Ἑλλάδα. Τό γεγονός, γιά παράδειγμα, ὅτι ἔλλειψαι ἑνός φορέα ἐλέγχου καί πιστοποίησης, οἱ γνώσεις πού ἀποκτοῦν οἱ καταρτιζόμενοι στά ΚΕΚ δέν ἀναγνωρίζονται θεσμικά (ἄρα καί μισθολογικά) δέν ἀποτελεῖ «παράβλεψη». Ἡ ἄθλια κατάσταση τῶν ΙΕΚ εἶναι ἀκόμη ἓνα ζήτημα. Ὡπως καί νά ἔχει, τά ζητήματα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης εἶναι σημαντικά καί δυστυχῶς δέν τούς ἔχουμε δώσει ἀκόμη τή δέουσα προσοχή.

Ὡστόσο, τό αἶτημα σύνδεσης τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἀγορά ἐργασίας δέν ἀναφέρεται μόνο στήν ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση. Συχνά (καί κυρίως) ἀναφέρεται καί στό Πανεπιστήμιο. Ἐδῶ ὅμως ὑποκρύπτονται

1. Βλ. ἔκθεση ΙΝΕ-ΓΣΕΕ «Ἡ ἀνταγωνιστικότητα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας», 2005. Ἀπαραίτητη ἀποσαφήνιση: Εἶναι γεγονός ὅτι πολλοί ἐπιχειρηματίες δηλώνουν ὅτι ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες στήν ἐξεύρεση καταρτισμένου προσωπικοῦ καί ὅτι σέ πολλές περιπτώσεις αὐτή ἡ δήλωσή τους εἶναι ἀληθινή. Τό ἴδιο συμπέρασμα προκύπτει καί ἀπό τήν ἐρευνα τῆς ΓΣΕΒΕΕ «Κίνητρα καί ἐμπόδια γιά τήν αὔξηση τῆς ἀπασχόλησης στούς αὐτοαπασχολούμενους καί στίς Πολύ Μικρές Ἐπιχειρήσεις». Ἡ λαθροχειρία ὅμως (καί πάλι ὄχι τυχαία) πού γίνεται ἀπό τήν πλευρά τῆς κυβέρνησης, εἶναι ὅτι παραβλέπει τό γεγονός ὅτι αὐτή ἡ δήλωση ἀναφέρεται στό σύστημα ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης καί ὄχι ἐκπαίδευσης. Αὐτό πού λένε στήν οὐσία εἶναι ὅτι τό ἐπίπεδο γνώσεων τῶν ἀποφοίτων σχολῶν ἑξαρχοπλαστικῆς, ἐπιπλοποιῶν, ὑδραυλικῶν κ.λπ. εἶναι ἐξαιρετικά χαμηλό.

άλλα πράγματα. Είναι και ιδεολογικοί και δημοσιο-οικονομικοί οι λόγοι. Ιδεολογικοί γιατί οι κυβερνώντες είναι δεξιοί, δημοσιο-οικονομικοί γιατί η άπελευθέρωση της αγοράς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σημαίνει αυτόματα μείωση της υποχρέωσης του κράτους να την στηρίζει, άρα και να την χρηματοδοτεί. Φυσικά η σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά ενέχει και μία σειρά άλλων σημαντικών επιπτώσεων που σχετίζονται με την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, τό επισημονολογικό ακόμη στάτους της κάθε έπιστήμης κ.α. που έχουν ήδη σχολιαστεί (και θά συνεχίσουν να σχολιάζονται).

Εκτός όμως από τά ακαδημαϊκά ζητήματα υπάρχει και τό ερώτημα αν και σε ποιο βαθμό αυτά που υποστηρίζει ή κυβέρνηση ισχύουν. Με άλλα λόγια, ισχύει ότι οι πτυχιούχοι των πανεπιστημίων δέν είναι επαρκώς καταρτισμένοι ώστε να καλύψουν τίς ανάγκες των επιχειρήσεων που έχουν αδιάθετες θέσεις εργασίας; Εάν ισχύει, πρέπει να μπορέσουμε να βρούμε κάποιες ποσοτικές αποτυπώσεις της υποτιθέμενης ανάγκης. Άς δούμε τί μάς λένε τά στατιστικά στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της Στατιστικής Υπηρεσίας.

Άπασχόληση - άνεργία και εκπαιδευτικό επίπεδο

Στόν πίνακα 1 βλέπουμε την κατάσταση άπασχόλησης του συνόλου του πληθυσμού της χώρας (έξαιρείται ή ηλικιακή ομάδα 0-14) για τό έτος 2005. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι τά ποσοστά άνεργίας για κάθε εκπαιδευτική ομάδα είναι περίπου τά ίδια. Τά υψηλότερα ποσοστά άνεργίας παρουσιάζουν όσοι διαθέτουν άπολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (10,8%) και τά χαμηλότερα όσοι διαθέτουν άπολυτήριο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (7,6%). Τό τελευταίο δέν αποτελεί έκπληξη άφου τό μεγαλύτερο τμήμα της εκπαιδευτικής ομάδας «Πρωτοβάθμια εκπαίδευση» άφορα άνθρωπος μεγαλύτερων ηλικιών (άνω των 50 ετών). Οι άνθρωποι αυτοί διαθέτουν ήδη εργασία και είναι ένταγμένοι στην αγορά εργασίας. Τά προβλήματα για αυτούς ξεκινούν άπό τή στιγμή που χάνουν τή δουλειά τους. Έπιπροσθέτως αυτές οι ηλικιακές ομάδες παρου-

	Άπασχολούμενοι	Άνεργοι
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	90,6%	9,4%
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	89,2%	10,8%
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	92,4%	7,6%
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	91,0%	9,0%
ΣΥΝΟΛΟ	90,4%	9,6%

σιάζουν πολύ ύψηλά ποσοστά «μή οικονομικά ενεργού» πληθυσμού.² Πολλοί έχουν θγει στη σύνταξη, άλλοι (κυρίως γυναίκες) δέν μπήκαν ποτέ στην αγορά εργασίας (νοικοκυρές).

Τό ένδιαφέρον όμως στοιχείο είναι ότι ή παραπάνω εικόνα διαφοροποιείται έντονα όταν εξετάζουμε έπιμέρους ηλικιακές ομάδες, και πιο συγκεκριμένα αυτή των νέων ανθρώπων. Άς δούμε τόν αντίστοιχο πίνακα, αυτή τή φορά όχι για τό σύνολο του πληθυσμού αλλά μόνο για τήν ηλικιακή ομάδα «20-29 ετών» (Πίνακας 2).

	Άπασχολούμ.	Άνεργοι	ΣΥΝΟΛΟ ⁴
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	79,8%	20,2%	424.776
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	82,7%	17,3%	921.006
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	87,1%	12,9%	114.858
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	57,6%	42,4%	4.708
ΣΥΝΟΛΟ	81,9%	18,1%	1.465.348

Έδώ οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου, όπως και οι πτυχιούχοι άνώτατων σχολών (έντάσσονται στην κατηγορία «Τριτοβάθμια εκπαίδευση»), παρουσιάζουν ποσοστά άνεργίας αρκετά ύψηλότερα άπ' ό,τι αυτοί που έχουν τελειώσει τό Λύκειο (20,2% έναντι 17,3%).

Πολύ ύψηλά ποσοστά άνεργίας παρουσιάζουν και όσοι δέν πήγαν καθόλου σχολείο· ώστόσο αυτό είναι λιγότερο σημαντικό άπ' ό,τι τά ποσοστά δείχνουν, δεδομένου του έξαιρετικά μικρού άπόλυτου άριθμού όσων έντάσσονται στην κατηγορία αυτή (πρόκειται για

2. Για παράδειγμα για τήν ηλικιακή ομάδα 55-64 ετών, τό 57% ανήκει στόν μή οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Είναι δηλαδή είτε συνταξιούχοι είτε δέν αναζητούν εργασία για όποιοδήποτε λόγο. Τό αντίστοιχο ποσοστό για τήν ηλικιακή ομάδα 65-74 είναι 93,6% (ετυχεύς!).

3. Στούς πίνακες που άκολουθούν στην κατηγορία «Τριτοβάθμια εκπαίδευση» συμπεριλαμβάνονται και όσοι διαθέτουν πτυχίο Άνώτερης Τεχνικής Σχολής.

4. Αυτό τό σύνολο περιλαμβάνει και τούς «μή οικονομικά ενεργούς». Άποτελεί δηλαδή τό σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 20-29 ετών. Άντίθετα τά ποσοστά άνεργίας και άπασχόλησης δέν περιλαμβάνουν τόν μή οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Τό ποσοστό άνεργίας δηλαδή προκύπτει άπό τή διαίρεση των άνέργων προς τό άθροισμα των άπασχολούμενων και των άνέργων. Ο λόγος που αναφέρεται τό σύνολο στόν πίνακα 2 είναι προκειμένου να έχουμε και μία εικόνα για τά πραγματικά μεγέθη της ηλικιακής ομάδας που εξετάζουμε. Σημαντικό όταν μιλάμε για ανθρώπους.

4.708 νέους, εκ των οποίων εργάζονται οι 944, άνεργοι είναι οι 694 και μη οικονομικά ενεργοί είναι οι 3.070). Τό σύνολο των νέων που δέν πήγαν καθόλου σχολείο αποτελεί τό 0,32% του συνολικού πληθυσμού 20-29 ετών.

Άπό τήν αναλυτικότερη εξέταση των στοιχείων προκύπτει ότι για τούς κατόχους Διδακτορικού ή Μεταπτυχιακού ή άνεργία άνέρχεται στό 16,9%, για τούς κατόχους πτυχίου Άνώτατης Έκπαίδευσης είναι 22,9%, στους απόφοιτους Λυκείου ή άνεργία φτάνει τό 18,1% και στους απόφοιτους Γυμνασίου τό 14,7%. Μέ άλλα λόγια οι απόφοιτοι πανεπιστημίου παρουσιάζουν τά υψηλότερα ποσοστά άνεργίας ανάμεσα σέ όλες τίς εκπαιδευτικές ομάδες.

Η απάντηση που δίνεται συνήθως είναι ότι ακριβώς ή σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος μέ τήν αγορά είναι προβληματική και υπάρχει πρόβλημα προσφοράς εργασίας. Τά υψηλά ποσοστά άνεργίας των αποφοίτων ανώτατων σχολών, λένε, αποδεικνύουν ότι δέν είναι οι απόφοιτοι επαρκώς καταρτισμένοι ώστε νά βρούν δουλειά.

Η εξέλιξη τής απασχόλησης των νέων

Σύμφωνα μέ τά στοιχεία τής Έρευνας Έργατικού Δυναμικού, τήν περίοδο 2000-2005 ή απασχόληση στον

ιδιωτικό τομέα τής οικονομίας αυξήθηκε κατά 180.000 θέσεις (αύξηση 6%). Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι τό 2005 υπήρχαν στον ιδιωτικό τομέα 180.000 περισσότεροι εργαζόμενοι απ' ό,τι τό 2000. Βάσει των στοιχείων, τήν περίοδο 2000-2005 δημιουργήθηκαν 404.000 νέες θέσεις εργασίας και χάθηκαν περίπου 224.000. Ο άγροτικός τομέας κατέχει τά πρωτεία στή μείωση τής απασχόλησης, αφού κατά τή διάρκεια τής πενταετίας οι απασχολούμενοι σέ αυτόν μειώθηκαν κατά 170.000. Άντίθετα ή μεγαλύτερη αύξηση παρατηρήθηκε στον τομέα των Κατασκευών (+73.000), στις λεγόμενες Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες (+69.000), στό Λιανικό Έμπόριο (+53.000), και στα Ξενοδοχεία & Εστιατόρια (+16.700). Αυτόι οι κλάδοι δημιούργησαν περίπου τό 56,8% των νέων θέσεων απασχόλησης. Αυτά για τό σύνολο τής οικονομίας. Τί συμβαίνει όμως για τούς νέους 20-29 ετών;

Τά πράγματα εδώ είναι λίγο διαφορετικά. Τό 2005, στό σύνολο τής οικονομίας, έχουμε μιά καθαρή μείωση των νέων εργαζομένων 20-29 ετών κατά 28.000 άτομα (-4%). Μην διαστείτε νά πείτε ότι αυτό είναι όπωσδήποτε άρνητική εξέλιξη. Άν κάποιος πάει λίγο πύ βαθιά στό στοιχείο θά διαπιστώσει ότι ή μείωση αυτή προκαλείται αποκλειστικά από τήν υπο-ομάδα 20-24 ετών. Άντίθετα οι απασχολούμενοι 25-29 ετών αυξάνονται. Άπό πού προκαλείται ή μείωση των εργαζόμενων 20-24 ετών; Άπό τό γεγονός ότι αυξάνεται ό

Πίνακας 3
 Εκπαιδευτική διάρθρωση απασχολούμενων νέων 20-29 ετών
 στον ιδιωτικό τομέα
 2000-2005

	2000	Ποσοστό επί του συνόλου -2004-	2005	Ποσοστό επί του συνόλου -2005-	Διαφορά 2000-2005
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος ή πτυχίο ΑΕΙ-ΤΕΙ	70.040	9%	71.061	10%	1.021
Πτυχίο Άνωτερης Τεχνικής Έπαγγελματικής Εκπαίδευσης ⁵	138.867	18,3%	162.011	22,2%	23.144
Άπολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης ⁶	456.182	60,2%	423.179	58,0%	- 33.003
Άπολυτήριο Δημοτικού ⁷	90.362	11,9%	72.464	9,9%	- 17.898
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	2.057	0,3%	944	0,1%	- 1.113
ΣΥΝΟΛΟ	757.676	100%	729.659	100%	- 28.017

αριθμός όσων σπουδάζουν. Καί πάλι μάς προκύπτει ότι τό εκπαιδευτικό επίπεδο τών νέων αυξάνει. Είναι λιγότεροι αυτοί πού αναζητούν εργασία μόνο μέ τό άπολυτήριο του Λυκείου.

Οί κλάδοι στους οποίους αυξάνεται ή άπασχόληση τών νέων είναι οι άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες (+12.700), οι Κατασκευές (+11.700), οι άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών (+7.500) και τό Χονδρικό Έμπόριο (+3.000). Άντίθετα οι μεγαλύτερες άπω-

σύγκριση μεταξύ του 2000 και του 2005.

Άπό τόν πίνακα 3 μπορούμε νά βγάλουμε κάποια πρώτα συμπεράσματα. Φαίνεται ότι τό εκπαιδευτικό επίπεδο τών νέων εργαζομένων κατά τήν 5ετία βελτιώνεται. Τό 2000 οι νέοι εργαζόμενοι μέ κάποιου τύπου πτυχίο (ΑΕΙ, ΤΕΙ, ΙΕΚ κ.λπ.) άποτελούσαν τό 27,3% τών νέων εργαζομένων. Τό 2005 τό ποσοστό αυτό άνέρχεται σέ 32,2%. Η αύξηση όφείλεται κατά κύριο λόγο σέ αυτούς πού διαθέτουν πτυχίο έπαγγελ-

Πίνακας 4
 Σύγκριση εκπαιδευτικού επιπέδου εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα 2000-2005
 -κλάδοι: Κατασκευές, Λιανικό Έμπόριο, Ξενοδοχεία & Έστιατόρια, Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες-
 -σύνολο πληθυσμού-

	2000	Εκπαιδευτική σύνθεση -2004-	2005	Εκπαιδευτική σύνθεση -2005-
Διδακτορικό/Μεταπτυχιακός τίτλος/πτυχίο ΑΕΙ-ΤΕΙ	140.333	12%	183.176	13%
Πτυχίο Άνωτερης Τεχνικής Εκπαίδευσης	134.420	11%	188.271	13%
Άπολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	588.573	50%	740.453	52%
Άπολυτήριο Δημοτικού	319.013	27%	301.512	21%
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	6.176	1%	4.791	0%
ΣΥΝΟΛΟ	1.188.515	100%	1.418.203	100%

λίες παρατηρούνται στον άγροτικό τομέα (-25.400), στή Βιομηχανία τροφίμων και ποτών (-7.500), στήν Εκπαίδευση (-6.300) και στήν κατασκευή ειδών ένδυσης (-5.200). Τό σημαντικό όμως είναι νά δοΰμε και τή σύνθεση τών νέων εργαζομένων 20-29 ετών κατά επίπεδο εκπαίδευσης. Στόν πίνακα 3 παρουσιάζεται ή

5. Κ.Ε.Κ., Ι.Ε.Κ., ιδιωτικές και δημόσιες σχολές επαγγελματικής κατάρτισης κ.λπ.

6. Άπόφοιτοι Λυκείου & άπόφοιτοι Γυμνασίου πού δέν συνέχισαν στό Λύκειο.

7. Άπόφοιτοι Δημοτικού και όσοι παρακολούθησαν μόνο κάποιες τάξεις του Δημοτικού.

ματικής κατάρτισης. Ο αριθμός των νέων εργαζομένων με πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης έχει παραμείνει σχεδόν σταθερός.

Αντίστοιχα μειώνεται τό ποσοστό των εργαζόμενων νέων με άπολυτήριο μέσης εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, τό 2005 οι νέοι εργαζόμενοι με άπολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης ή Δημοτικού ήταν κατά 50.000 λιγότεροι από τό 2000.

Ας δούμε ακόμη τήν εκπαιδευτική σύνθεση των κλάδων πού φαίνεται νά πρωτοστατούν στή δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Στόν πίνακα 4 παρουσιάζεται ή σύγκριση του εκπαιδευτικού επιπέδου των απασχολούμενων (όλων των ηλικιών) στους κλάδους Κατασκευές, Λιανικό Έμπόριο, Ξενοδοχεία & Εστιατόρια και Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες, των ετών 2000 και 2005.

Η εικόνα πού διαμορφώνεται είναι αντίστοιχη με αυτή του προηγούμενου πίνακα, με εξαίρεση ότι εδώ οι κάτοχοι άπολυτηρίου Μέσης Εκπαίδευσης αυξάνονται. Αυτό πού διαπιστώνουμε είναι ότι τό εκπαιδευτικό επίπεδο έχει βελτιωθεί ελάχιστα. Οι εργαζόμενοι κάτοχοι πτυχίου Ανώτατης σχολής αυξήθηκαν κατά 42.000 περίπου, οι εργαζόμενοι κάτοχοι πτυχίου επαγγελματικής εκπαίδευσης αυξήθηκαν κατά 53.000 και οι εργαζόμενοι κάτοχοι άπολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης αυξήθηκαν κατά 152.000 περίπου. Αντίθετα μειώθηκαν οι εργαζόμενοι με άπολυτήριο δημοτικού (πράγμα φυσιολογικό λόγω τής γήρανσης του πληθυσμού και τής σταδιακής άποχώρησης αυτής τής ομάδας από τό εργατικό δυναμικό).

Μέ άλλα λόγια, από τίς 229.688 θέσεων εργασίας πού δημιουργήθηκαν σέ αυτούς τους κλάδους, τό 66% άφορᾶ θέσεις εργασίας πού καλύφθηκαν από άπόφοιτους μέσης εκπαίδευσης, τό 23% άφορᾶ θέσεις πού καλύφθηκαν από άπόφοιτους ΙΕΚ, ΚΕΚ κ.λπ. και τό 18% άφορᾶ θέσεις πού καλύφθηκαν από άπόφοιτους πανεπιστημίου.

Συμπεράσματα

Αυτό λοιπόν πού προκύπτει από τά στοιχεία είναι ότι τό πρόβλημα είναι άκριβῶς τό αντίθετο από αυτό πού προσπαθοῦν νά μᾶς πείσουν ότι είναι. Δέν αντιμετωπίζουμε πρόβλημα προσφοράς εργασίας αλλά ζήτησης. Ο χαρακτήρας τής ελληνικής οικονομίας είναι τέτοιος πού οι νέες θέσεις εργασίας πού δημιουργεῖ δέν απαιτοῦν ύψηλό επίπεδο κατάρτισης. Οι νέες θέσεις εργασίας πού δημιουργοῦνται καλύπτονται κατά κύριο λόγο από άπόφοιτους του Λυκείου ή σχολῶν επαγγελματικής κατάρτισης. Προφανῶς και ὑπάρχει μιᾶ άπόσταση ανάμεσα στο Πανεπιστήμιο και τήν αγορά εργασίας, τό σκέλος ὅμως πού ὑστερεῖ δέν είναι τό Πανεπιστήμιο αλλά ή αγορά. Είναι ή αγορά πού ἀδυνατεῖ νά ἀπορροφήσει ἀνθρώπους με ὑψηλές δεξιότητες και ὄχι τό εκπαιδευτικό σύστημα πού δέν μπορεῖ νά καλύψει τίς ἀνάγκες τής. Ο νοῶν νοεῖται!

Γιώργος Γραμματικάκης Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ

17 X 24 εκ. | σελ. 480 | ISBN 960-524-207-9 | Τιμή: 24,00 €

«Γεννήθηκα πριν από αιώνες αιώνων, σε έναν Χώρο όπου δεν υπήρχε χώρος, και σε έναν Χρόνο όπου δεν υπήρχε χρόνος. Με έναν περιεργο ωστόσο τρόπο, αισθάνομαι ότι προϋπήρχα της γενέσεώς μου. Κι ενώ από τότε όλα έχουν αλλάξει, εγώ αισθάνομαι ότι τίποτε δεν αλλάζει. Η παρουσία μου μετρά το αιώνιο. Δεν αξίζει άλλωστε να συζητά κανείς για πράγματα –την γένεσή μου και την γένεση του Κόσμου– που προκαλούσαν ανέκαθεν διαμάχες».

Με αυτά τα λόγια αρχίζει την αυτοβιογραφία του το αρχέγονο φως, που η ανακάλυψή του το 1965 υπήρξε από τις σημαντικότερες στην ιστορία της κοσμολογίας. Πριν δώσει τον λόγο στο ίδιο το φως, ο γνωστός συγγραφέας της *Κόμης της Βερενίκης* και των *Κοσμολογιών* παρουσιάζει τους θαυμαστούς τρόπους που, μέσω του φωτός, η επιστήμη οδηγήθηκε στις πιο σπουδαίες κατακτήσεις της: την θεωρία της σχετικότητας, την κβαντική συμπεριφορά του μικροκόσμου, τις σύγχρονες απόψεις για την γένεση και την εξέλιξη του Σύμπαντος. Δεν παραλείπει ακόμη να υπογραμμίσει την σημασία του φωτός για την ίδια την ζωή αλλά και την Τέχνη, ενώ αναφέρεται και στις φιλοσοφικές ή θρησκευτικές αντιλήψεις που συνοδεύουν το φως από τους αρχαίους χρόνους. Βιβλίο εύληπτο και πολυσήμαντο, η *Αυτοβιογραφία του φωτός* περιγράφει με απλά λόγια την συναρπαστική περιπέτεια της σύγχρονης επιστήμης, και απλώς ζητά από τον αναγνώστη να διαβαστεί «πρώτα με τον νου και, ύστερα ή παράλληλα, με την ψυχή».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Πρός έναν μεταμοντέρνο ρομαντισμό*

του Νίκου Ροτζώκου

Θά αναφερθώ σέ ένα στερεότυπο πού τείνει νά κατισχύσει στόν δημόσιο λόγο στίς μέρες μας, τό όποιο άποδίδει στήν Όθωμανική Αύτοκρατορία τά χαρακτηριστικά μιās πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Θα προσπαθήσω νά δείξω έτσι, μέ άφορμή τό παράδειγμα αυτό, πώς μιιά σύγχρονη κανονιστική άρχή οργάνωσης τών κοινωνιών, εκείνη πού αναφέρεται στήν πολυπολιτισμικότητα, μπορεί και προβάλλεται άναδρομικά στό παρελθόν ύπαγορεύοντας τούς δικούς της όρους στήν άνασύσταση και έρμηνεία του.

Είμαι λοιπόν διάχυτη στίς μέρες μας μιιά αντίληψη, σύμφωνα μέ τήν όποία στούς κόλπους τής Όθωμανικής Αύτοκρατορίας διαφορετικές θρησκείες και πολιτισμοί συνυπήρχαν ειρηνικά, δείχνοντας άνοχή ό ένας άπέναντι στόν άλλο και μέ ύπέρτατο έγγυητή αυτής τής άνοχής τήν όθωμανική έξουσία. Κι όλα αυτά συνέβαιναν μέχρι τήν έλευση του έθνικισμού και τήν κατάρρευση τής Αύτοκρατορίας.

Σέ μιιά εκδήλωση του Ίνστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς για τόν Έντουαρντ Σαϊντ, τόν Οκτώβριο του 2003, ό Στάθης Γουργουής, καθηγητής τής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια, ανέφερε μεταξύ άλλων τά έξής: «*Αναμφισβήτητα, ή δημιουργία του έθνους κατέστρεψε —μιλάω πολύ συγκεκριμένα για τήν Άνατολική Μεσόγειο— τήν Όθωμανική Αύτοκρατορία,*

κατέστρεψε τήν πολυπολιτισμικότητα του χώρου. Αυτό ήταν κάτι ήθελμένο, προγραμματισμένο νά γίνει για νά δημιουργηθούν τά έθνη, δέν έγινε κατά τύχη». Και συνέχισε ό Γουργουής: «Ο Σαϊντ στο βιβλίο του “Χωρίς Πατρίδα” άναπολεί αυτό τό παρελθόν, καθώς έξησε τά τελευταία ίχνη του, και νομίζω ότι αυτά τόν βοήθησαν νά μπορεί ό ίδιος νά άντιστέκεται άνέκαθεν στόν όποιοδήποτε έθνικισμό, ακόμα και τόν άραβικό. Τό θέμα τής θρησκείας πρέπει νά τό δούμε μέσα από αυτήν τήν ιστορική διαφορά μιās έποχής κατά τήν όποία ύπήρχε μιιά πολυπολιτισμικότητα και ή θρησκεία έπαιξε έναν ρόλο στήν ταυτότητα του άτομου (άλλά σίγουρα δέν έπαιξε πολιτικό ρόλο στήν Όθωμανική Αύτοκρατορία) και στή σημερινή έποχή. Κι αυτό είναι ένα πολύ ένδιαφέρον χαρακτηριστικό τής Όθωμανικής Αύτοκρατορίας. Γι’ αυτό και μόρεσαν νά συνυπάρξουν διαφορετικοί λαοί».

Η αντίληψη αυτή εκφράζει μιιά νοσταλγία για τό όθωμανικό παρελθόν· μιιά νοσταλγία για μιιά έποχή πού δέν είχε σημαδευτεί από τίς μεγάλες πολιτικές και συγκρουσιακές ιδεολογίες τής νεωτερικότητας. Η ίδια αντίληψη δηλώνει έτσι και τήν αντίδραση άπέναντι στόν έθνικισμό και τά δεινά πού αυτός προκαλεί, μέ τό νά βάξει τούς ανθρώπους νά μισούνται και νά σφάζονται. Εκφράζει επίσης τήν αντίδραση στα έπιγεννήματα του έθνικισμού, τίς εθνικές ιστοριογραφίες, πού άντιμετωπίζουν τό όθωμανικό παρελθόν ως «σκοτεινούς αιώνες», και τούς όθωμανούς ως «δάρβάρους κατακτητές», άποσιωπώντας έτσι τήν πολυμορφία και τή διοικητικότητα μέσα στήν Αύτοκρατορία υπό τήν άνοχή τής όθωμανικής έξουσίας.

* Τό κείμενο άποτελεί Άνακοίνωση στο Συμπόσιο Πολυπολιτισμικότητα: Διεπιστημονική συνάντηση, του κλάδου τής Πολιτικής Ψυχολογίας τής Έλληνικής Ψυχολογικής Έταιρείας Ελλάδας (ΕΛΨΕ) - 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογίας.

Ἡ ἐν λόγῳ ἀντίληψη συνδέεται μὲ μιά συνολικότερη ἀναθεώρηση τοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος πού ἐκδηλώνεται κυρίως στὸν χῶρο τῶν πολιτισμικῶν σπουδῶν. Θὰ τὴν χαρακτηρίζω ὡς ἓνα εἶδος μεταμοντέρνου ρομαντισμοῦ. Τὸ ἐγχείρημα τοῦ μεταμοντερνισμοῦ γενικότερα παρουσιάζεται ὡς συνολικὴ κριτικὴ καὶ ἀπόρριψη μιᾶς παλαιᾶς γραμμικῆς-ἐξελικτικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ἱστορία, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας προνομιοῦχο θέση κατέχει ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς. Σύμφωνα μὲ τὴ γραμμικὴ-ἐξελικτικὴ ἀντίληψη, ἡ παγκόσμια ἱστορία ἀκολουθεῖ μίαν συγκεκριμένη κατεύθυνση πρὸς τὸν ἐξορθολογισμό ὅλων τῶν μορφῶν κοινωνικῆς ζωῆς· μίαν κατεύθυνση ἐκδυτικισμοῦ. Ἡ κατεύθυνση αὐτὴ παρουσιάζεται ὅτι μᾶς δίνει καὶ τὸ μέτρο σύγκρισης τῶν διαφορῶν ἱστορικῶν μορφῶν ζωῆς καὶ πολιτισμοῦ. Αὐτὸ τὸ μέτρο σύγκρισης ὅμως ὀρίζεται μὲ μοναδικὸ καὶ ἀποκλειστικὸ κριτήριον ἀξιολόγησης τὸν δυτικὸ κόσμον καὶ πολιτισμὸν. Κι ἐδῶ ἔχει στεγαστεῖ ἡ ἀντίληψη περὶ τῆς ἀνωτερότητας τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων, τῶν «προηγούμενων» μορφῶν πολιτισμοῦ. Ἡ μεταμοντέρνα θεώρηση, λοιπόν, παρουσιάζεται ὡς συνολικὴ ἀμφισβήτηση αὐτοῦ τοῦ δυτικοκεντρικοῦ ἐξελικτικοῦ σχήματος, ἐπιχειρώντας νὰ ἀποσαθρῶσει τὰ σταθερὰ θεμέλιά του, στὸ ὄνομα τῆς ἀναζήτησης καὶ τῆς ἀνάδειξης τῆς ἑτερότητας καὶ τῆς διαφορᾶς. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἐπιχειρεῖται κι αὐτὴ ἡ «ἄλλη» (ἡ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κυρίαρχη δυτικοκεντρικὴ) ἀνάγνωση τοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος.

Ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐγχειρήματα, ἔτσι κι ἡ νέα αὐτὴ τάση στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος συναρτᾶται ἐκ τῶν πραγμάτων (σχεδὸν ἀναπόφευκτα, θὰ ἔλεγε κανεὶς) καὶ μὲ σκοπιμότητες στὸ πεδίο τῆς σύγχρονης πολιτικῆς. Λόγου χάριν, ἡ «πολυπολιτισμικὴ» πρόσληψη τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι παροῦσα στὸ πλαίσιο τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴν ἔνταξη τῆς σημερινῆς Τουρκίας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Εἶναι ἀκόμη παρούσα στὶς ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ἓνα Δελτίο Τύπου τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τῆς κας Γιαννάκου στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 2005. Ἡ ὑπουργὸς παρέστη σὲ μίαν τελετὴν γιὰ τὴ συμπλήρωση 550 χρόνων ἀπὸ τὴν (ἐπανα)λειτουργία τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Σύμφωνα μὲ τὸ Δελτίο Τύπου, στὸν χαιρετισμὸν τῆς, ἡ ὑπουργὸς ἀνέφερε: «(...) ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολῆς, μὲ τὴν ἐπαναλειτουργία τῆς, ἐξέφραζε τὴν πολυπολιτισμικότητα μέσα στὴν ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία». Καὶ συνέχισε ἡ ὑπουργὸς: «Σήμερα, πού ἡ Δημοκρατία καὶ ἡ πολυπολιτισμικότητα ἀποτελοῦν βασικὲς ἀρχές στὴν Ἐνωμένην Εὐρώπην, οἱ κυβερνήσεις τῶν δύο χωρῶν μποροῦν ἀπὸ κοινοῦ, μέσω τῆς Παιδείας, νὰ καλλιεργήσουν τὴν φιλία καὶ νὰ πετύχουν συνεργασίες».

Νὰ δώσω ἄλλο ἓνα τέτοιο παράδειγμα. Στὴν πρώτη σελίδα τῆς *Ἰντελέντεντ*, πρὶν ἀπὸ καιρὸ, ὑπῆρχε ὁ τίτλος: «Λοιπόν, τί ἔχουν κάνει οἱ Τούρκοι γιὰ ἐμᾶς». Σύμφωνα μὲ τὴν ἐφημερίδα, «ἡ Εὐρώπη θὰ πρέπει νὰ

ἀνοίξει τὴν ἀγκαλιά τῆς στὸν μουσουλμάνο γείτονα». Κι ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους προβάλλεται ἡ «πολυπολιτισμικὴ» τῆς παράδοση: «ἢ πάλαι ποτὲ ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, παρὰ τὸν μουσουλμανικὸν τῆς χαρακτήρα, φιλοξenoῦσε χριστιανούς, ἑβραίους καὶ βουδιστές, πού συνυπῆρχαν ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐημερία σὲ μίαν πρώιμη ἐμπρακτικὴ ἀπόδειξη τῆς βιωσιμότητος μιᾶς πολυπολιτισμικῆς κοινωνίας».

Στὴν ἴδια πάντα λογικὴ, παραθέτω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ διακήρυξη τῶν οἰκολόγων Πρασίνων τῆς Ἑλλάδος, μέλους τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πράσινου Κόμματος, ἀπὸ τὶς Εὐρωεκλογές τοῦ 2004. Οἱ οἰκολόγοι, ἀφοῦ ἔκαναν μνεῖα γιὰ τὸν «πλοῦτον πού σημαίνει γιὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν ἢ πολυπολιτισμικότητα», ὑπενθύμισαν ὅτι: «ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορία, ἢ Ἑλλάδα καὶ ὅλη ἡ Μεσόγειος ἦταν σταυροδρόμι πολιτισμῶν καὶ θρησκειῶν, ἢ ἐλεύθερη διακίνησις ἀνθρώπων ἦταν κατὰ κανόνα κεκτημένη. Κλειστά σύνορα, ἔθνικισμοί, ἔθνοκαθάρσεις καὶ ἰδεολογίες ρατσισμοῦ εἶναι φαινόμενα τῶν τελευταίων αἰώνων».

Τί ἰσχυρίζεται, μὲ ἄλλα λόγια, αὐτὴ ἡ πολυπολιτισμικὴ ἀνάγνωση τοῦ παρελθόντος; Ὅτι ὁ κόσμος τῆς ἐνότητος μέσα στὴν διαφορὰ καὶ τῆς ἀνοχῆς, πού προτάσεται ὄχι μόνον ὡς ἐπιθυμητός, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπαραίτητος ὄχι νὰ ζήσουμε στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον, αὐτὸς λοιπόν ὁ κόσμος μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ὑπάρξει, ἐπειδὴ εἶχε ὑπάρξει ὡς τέτοιος καὶ στὸ παρελθόν. Στὸ (ὀθωμανικὸ ἐν προκειμένῳ) παρελθόν οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν μαζί, εἰρηνικά, ἂν καὶ ἀνῆκαν σὲ διαφορετικὸς πολιτισμούς, μέχρι πού ἦλθε ὁ (κακός) ἔθνικισμὸς πού τοὺς ἔβαλε νὰ πολεμοῦν καὶ νὰ σφάζονται. Ἀπέναντι λοιπόν στὸ μὴ ἀνεκτικὸ καὶ διχαστικὸ «ἢ ἐμεῖς ἢ αὐτοί» τοῦ ἔθνικισμοῦ προτάσσεται τὸ πολυπολιτισμικὸ «ὄλοι μαζί ὡς διαφορετικοί», τὸ ὅποιο νομιμοποιεῖται ἀπὸ μίαν ἀνάγνωση τοῦ παρελθόντος μὲ ὄρους «τί καλὰ πού ζούσαμε στὸ παρελθόν μαζί ὡς διαφορετικοί».

Ἀναφέρθηκα προηγουμένως σὲ παραδείγματα ἀπὸ πολὺ διαφορετικὰ περιβάλλοντα. Σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα, ἡ πολυπολιτισμικότητα ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν μήτρα γιὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος. Ἡ σύγχρονη αὐτὴ ἰδεολογία (ἢ πολυπολιτισμικότητα), πού εὐαγγελίζεται τὴν ἐνότητα μέσα στὴν διαφορὰ, τὴν ἀνοχὴ ἀπέναντι στὸ διαφορετικὸ κ.λπ., προβάλλει καὶ θεμελιώνει τὶς ἀρχές καὶ τὶς ἀξίες τῆς στὸ παρελθόν. Τὸ παρελθόν καλεῖται ἔτσι νὰ στοιχειοθετήσῃ καὶ νὰ νομιμοποιήσῃ τὶς ἐπαγγελίες τῆς, τὸ πρόταγμα τῆς γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν.

Νὰ τονίσω στὸ σημεῖον αὐτό, ὅτι ὅλες οἱ ἰδεολογίες τῆς νεωτερικότητος ἔχουν πραξολογικὸ περιεχόμενον: στόχος τοὺς εἶναι νὰ παρέμβουν στὸν κόσμον καὶ νὰ τὸν ἀλλάξουν, δηλαδὴ νὰ τὸν ἐρμηνεύσουν, γιὰ νὰ τὸν συγκροτήσουν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιταγές τοὺς. Ἀκόμη, ὅλες οἱ ἰδεολογίες τῆς νεωτερικότητος θεμελιώνονται στὸ παρελθόν καὶ τὴν ἱστορία, ἀναζητῶντας ἐκεῖ ἐχέγ-

για έγκυρότητα των ισχυρισμών τους. Τό παρελθόν όμως στό όποιο αναφέρονται οι σύγχρονες ιδεολογίες δέν είναι τό ιστορικό παρελθόν, αλλά ένα πρακτικό παρελθόν, όπως εύστοχα τό έχει χαρακτηρίσει ό Π. Λέκκας στίς μελέτες του για τόν έθνικισμό. Ένα παρελθόν δηλαδή πού έπιτελεί συγκεκριμένες λειτουργίες στόν τρόπο μέ τόν όποιο οι σύγχρονες ιδεολογίες οργανώνουν τίς περιγραφές και τίς έρμηνείες τους για τόν κόσμο, μέ σκοπό νά τόν διαμορφώσουν σύμφωνα μέ τίς αρχές τους.

Θεωρώ ότι αυτή ή πολυπολιτισμική θεώρηση του όθωμανικού παρελθόντος, παρότι αντιστρατεύεται τήν αντίστοιχη έθνοκεντρική, τήν κατοπτρίζει και τή συμπληρώνει αποτελεεί, μέ άλλα λόγια, τό άντεστραμμένο της είδωλο. Και οι δύο αυτές αντίληψεις θεμελιώνονται σέ παρόμοιου τύπου ιδεολογικές παραδοχές ως πρός τόν τρόπο μέ τόν όποιο άντιλαμβάνονται τήν ιστορία. Και στίς δύο, τά φαινόμενα του ιστορικού παρελθόντος (τά πολιτικά συστήματα, οι μορφές της συλλογικής δράσης, τά φρονήματα, οι θεομοί και οι σχέσεις των ανθρώπων) άποσπώνται από τό πλαίσιο αναφοράς τους και έρμηνεύονται άποκλειστικά μέσω της αναδρομικής αναφοράς τους σέ μεταγενέστερες αρχές και αξίες. Η διαφορά βέβαια είναι ότι τή θέση της έθνοκεντρικής όπτικής του όθωμανικού παρελθόντος (ή όποια προβάλλει άναδρομικά σ' αυτό τίς αρχές του έθνικισμού) καταλαμβάνει εδώ μιά (σέ μεταμοντέρνα έκδοχή) θραυσματική άνάγνωση της ιστορίας. Σέ κάθε περίπτωση, όμως, σύγχρονες έννοιες, σύγχρονα ιδεολογήματα και πολιτικά διακυβέματα (όπως είναι π.χ. τό έθνος, ή δημοκρατία, τά ανθρώπινα δικαιώματα, ή άνεξιθηροκεία και ή άνοχή) ύποστασιοποιούνται και προβάλλονται άναδρομικά μέσα στόν χρόνο και τήν ιστορία. Έτσι, φαινόμενα πού έχουν δημιουργηθεί σέ διαφορετικές ιστορικές συνθήκες από αυτήν της νεωτερικότητας (του έθνικου κράτους ή της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης και των προκλήσεών της) μεταγγίζονται, άναχρονιστικά, μέ νεωτερικό περιεχόμενο. Και στίς δύο περιπτώσεις, τό αποτέλεσμα είναι νά ανασυστήνονται ιστορικές αιτιότητες και άκολουθίες και νά άποδίδονται σημασίες στό παρελθόν στή βάση πρωτύων εξηγητικών άρχών.

Μέ τόν τρόπο αυτό, από τήν ιστοριογραφία του «κρυφού σχολειού» και τίς πρόδηλες ιδεοληψίες της οδηγούμαστε εύκολα στην άπέναντι όχθη: στην άναγόρευση (και μάλιστα διά στόματος της ύπουργού Παιδείας) της Μεγάλης του Γένους Σχολής σέ πρότυπο πανεπιστημιακό θεσμό μιάς πλουραλιστικής και άνεκτικής κοινωνίας. Από εκεί δηλαδή πού ή μακρά όθωμανική κυριαρχία άντιμετωπιζόταν από τόν έθνικισμό περίπου ως Κατοχή, παρόμοια μέ αυτήν του 1941-44, φτάνει νά παρουσιάζεται τώρα περίπου ως πολυπολιτισμικός παράδεισος.

Οι «πολυπολιτισμικές» αναγνώσεις του όθωμανικού παρελθόντος συνιστούν άναχρονισμό ίδιου τύπου μέ τούς άναχρονισμούς της έθνοκεντρικής ιστοριογραφίας.

Άς πάρουμε ως παράδειγμα τήν έννοια της άνεξιθηροκείας. Η έννοια της άνεξιθηροκείας συνιστά ως γνωστόν διανοητική παραγωγή του Διαφωτισμού και πολιτικό διακύβευμα της νεωτερικότητας. Αναφέρεται δέ στην έλευθερία της βούλησης, στα άτομικά δικαιώματα. Αυτή ή έννοια ώστόσο προβάλλεται, σχεδόν άπαράλλακτη, στην όθωμανική άνοχή άπέναντι στίς μονοθεϊστικές θρησκείες της Βίβλου. Προβάλλεται δηλαδή μέ τό ίδιο ακριβώς νόημα και σημασία σέ ένα προνεωτερικό παρελθόν. Έτσι, παραδοσιακές πολιτικές ρυθμίσεις άναβαπτίζονται μέ νεωτερικό νόημα και σημασία. Μέ τόν τρόπο αυτό όμως παραδιάζεται κάθε έννοια ιστορικότητας, παραγνωρίζεται ή ετερότητα του παρελθόντος και άκυρώνεται ή διαφορά μέσα στην ιστορία.

Άς δούμε όμως τί είδους άνοχή διήπε τίς σχέσεις μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών στή μακρά διάρκεια της όθωμανικής κυριαρχίας. Διότι, πράγματι, ένα είδος άνοχής διήπε αυτές τίς σχέσεις. Δέν έπρόκειτο όμως για άνεξιθηροκεία, μέ τή σημασία πού έπεξεργάστηκε τήν έννοια αυτή ή Διαφωτισμός. Η άνοχή πού έδειχνε ή όθωμανική έξουσία πρός τούς ύποταγμένους πληθυσμούς δέν ήταν άντιληπτή από τήν πλευρά της μέ όρους δικαιώματος ή έλευθερίας. Κάτι τέτοιο άπλως δέν άνήκε στό ιδεολογικό και διανοητικό σύμπαν της εποχής. Για τόν ίδιο ακριβώς λόγο, ή όθωμανική άνοχή δέν ήταν άντιληπτή ως δικαίωμα ούτε από τούς χριστιανούς, ούτε από τούς άλλους μή μουσουλμάνους: στην καλύτερη περίπτωση, έκλαμβανόταν ως εκχωρηθέν προνόμιο. Τουλάχιστον μέχρι τόν μέσο και ύστερο 18ο αιώνα. Μόνο τότε τέθηκε τό ζήτημα της έλευθερίας και της θρησκευτικής άνοχής ως δικαιωμάτων. Και τέθηκε στους περιορισμένους κύκλους των λογίων, πού δέχονταν τίς επιδράσεις των Φώτων. Από τότε όμως πού τέθηκε τό ζήτημα μέ αυτούς τούς νεωτερικούς όρους, οι ύποταγμένοι άρχισαν νά κατανοούν τή θέση τους μέσα στην Αυτοκρατορία μέ διαφορετικό τρόπο, και νά άναζητούν έτσι τήν έλευθερία τους. Νά άναζητούν δηλαδή τήν άποδέσμευσή τους από τό όθωμανικό πλαίσιο και από τήν όθωμανική άνοχή.

Η άνοχή της όθωμανικής έξουσίας ήταν ένα είδος παραχώρησης από τήν πλευρά της. Ένα είδος παραχώρησης πού περιελάμβανε και παρήγαγε τή δυσμενή διάκριση άνάμεσα σέ πιστούς και άπιστους, άνάμεσα σέ κατακτητές και κατακτημένους. Είχε νά κάνει μέ τήν ίδια τήν αρχή όργάνωσης του όθωμανικού συστήματος κυριαρχίας και τήν πρόσβαση στίς στρατιωτικο-διοικητικές θέσεις έξουσίας σέ όλα τά επίπεδα της όθωμανικής διοίκησης. Σύμφωνα μέ τήν αρχή αυτή, οι ύπήκοοι του όθωμανικού κράτους διακρίνονταν σέ θρησκευτικές κοινότητες (μιλέτια). Στο πλαίσιο αυτό, οι μονοθεϊστικές θρησκείες (ή ιουδαϊκή, ή χριστιανική) άναγνωρίζονταν έπίσημα από τήν όθωμανική έξουσία βάσει ενός συστήματος κανόνων πού άντλούσαν νομιμοποίηση από τό Κοράνι. Οι έν λόγω κανόνες προσδιόριζαν τίς ύποχρεώσεις κάθε θρησκευτικής κοινότη-

τας, αλλά και τὰ προνόμια πού ἀπολάμβαναν. Έτσι, στὸν βαθμὸ πού οἱ χριστιανοὶ ἀποδέχονταν τὸ καθεστῶς τοῦ ὑποταγμένου (τὸ καθεστῶς τῆς Κατάκτησης) ἢ ὀθωμανικὴ ἐξουσία τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ἐνταχθοῦν στοὺς κόλπους τῆς, νὰ ὀργανώνονται σὲ δικές τους κοινότητες, νὰ ἔχουν τὰ ἔθιμά τους, νὰ «ζοῦν ἡσυχὰ καὶ εἰρηνικά». Πληρώνοντας βέβαια ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴ ζωὴ τους τὸν φόρο ὑποτελείας (κεφαλικὸς φόρος), ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση νὰ εἶναι νομιμόφρονες. Αὐτὸ ἦταν τὸ τίμημα γιὰ νὰ μείνει τὸ κεφάλι τους στὴ θέση του. Ἡ ἀνοχὴ λοιπὸν στὸ ὀθωμανικὸ πλαίσιο, πού ἐπέτρεπε τὴ συμβίωση χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, ἴσχυε στὸν βαθμὸ πού θεωροῦνταν δεδομένοι οἱ ὅροι τῆς ὑποταγῆς.

Αὐτὴν τὴ σημασία εἶχε ἐπομένως ἡ ἀνοχὴ στὸ ὀθωμανικὸ πλαίσιο. Δέν εἶχε δηλαδὴ καμία σχέση μὲ τὴν ἀνεξιθρησκεία, ὅπως ἀναδείχθηκε ἡ ἔννοια ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ καὶ υιοθετήθηκε ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ιδεολογίες πού ἀντλήσαν ἀπὸ αὐτόν. Ὅπως ἀναφέρθηκε, ἡ ἀνεξιθρησκεία στὴν ὁποία ἀναφέρονταν οἱ φιλόσοφοι τοῦ Διαφωτισμοῦ παραπέμπει στὴν ἔννοια τῶν δικαιωμάτων. Ἐχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς αὐτοδιάθεσης κ.λπ. Τὰ μιλῆτα ὅμως στὰ ὁποῖα ἀναφέρθηκα δέν ὀργανώνονταν βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιάθεσης. Δέν ἀποφάσιζαν δηλαδὴ οἱ ἴδιες οἱ ὑποτελεῖς κοινότητες νὰ ζήσουν ὅπως ἤθελαν καὶ ἐπιθυμοῦσαν. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, ἄτομα καὶ ἀτομικὰ δικαιώματα, ἢ πολῖτες καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἦταν πράγματα ἀγνωστα στὴν ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ὅπως λοιπὸν εἶναι ἀναχρονισμὸς ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ ἦταν «βάρβαροι κατακτητές», διότι δέν σέβονταν τὰ «ἀνθρώπινα δικαιώματα» τῶν ὑποτελῶν τους (αὐτὸ περίπου ὑποστηρίζει ἡ ἔθνοκεντρικὴ ιστοριογραφία), ἄλλο τόσο ἀναχρονισμὸς εἶναι ὅτι ὑπῆρχε ἀνοχὴ στὸ ὀθωμανικὸ σύστημα κυριαρχίας μὲ τὴν ἔννοια τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀτομικῶν καὶ συλλογικῶν δικαιωμάτων. Μία τέτοιου εἶδους ἀνάγνωση ἀναιρεῖ τὶς συνθήκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ζοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, μουσουλμάνοι καὶ χριστιανοί. Ἀναιρεῖ ὅμως καὶ τὶς ιστορικὲς διαδικασίες πού ὀδήγησαν στὴν ἀλλαγὴ αὐτῶν τῶν συνθηκῶν. Ἀρνεῖται δηλαδὴ τὸ γεγονός ὅτι, ὅταν οἱ ὑποταγμένοι ἤλθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ χειραφετητικὰ προτάγματα τῆς νεωτερικότητας, ὅταν δηλαδὴ συναντήθηκαν μὲ τὴν ἑτερότητα, ὀνομάτισαν τὶς συνθήκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ζοῦσαν «τυραννία», «σκληριά», «ζυγὸ» κ.λπ. καὶ θέλησαν νὰ τὶς ἀλλάξουν, διεκδικώντας τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία τους, κάποτε καὶ τὴν ἔθνικη.

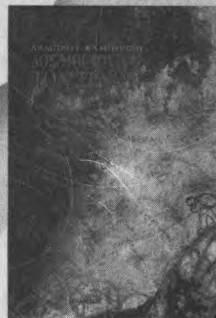
Ὁλοκληρώνοντας, θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι οἱ ὀποιοδήποτε σύγχρονες ιδεολογίες, γιὰ νὰ μὴν ὑποστασιοποιοῦνται, θὰ πρέπει νὰ καθίστανται οἱ ἴδιες ἀντικείμενο κριτικῆς διερεύνησης. Ἀλλιῶς, ἐπιβάλλουν ὡς αὐτονόητους τοὺς δικούς τους ὅρους στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ἱστορία καὶ τὴ θέση μᾶς μέσα στὸν κόσμο.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΝΔΙΚΤΟΣ – Τεύχος 20
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κείμενα πού ἐπιχειροῦν νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐρωτήματα σχετικά μὲ τὶς ἀναπόφευκτες ἀλλαγές στὴ νοηματοδότηση τοῦ πολιτισμοῦ στοὺς χρόνους τῆς ὀψιμῆς νεωτερικότητας, στὸν τόπο μᾶς καὶ εὐρύτερα στὸν παγκοσμιοποιημένο κόσμον μᾶς.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ

ΔΟΣ ΜΟΙ ΤΟΥΤΟΝ
ΤΟΝ ΞΕΝΟΝ

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀναπαριστᾷ τὴν ἐσωτερικὴ πορεία ἐνδὸς ἀνθρώπου καθὼς βιώνει χρόνια τώρα τὴ φυσικὴ του ζενιτιά.

ΓΙΑΝΝΗ ΤΖΑΒΑΡΑ

Η ΑΠΑΞΙΩΣΗ
ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ

Οἱ ντισεϊκὲς ἀπόψεις γιὰ τὸν «θάνατο τοῦ θεοῦ» καὶ τὸν «ὑπεράνθρωπο» σχολιάζονται ἀπὸ τὴν χαϊντεγγερμανὴ σκέψη.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΑΠΟΔΟΜΗΣΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΣΤΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ*

της Σίας Αναγνωστοπούλου

Η αποδόμηση των στερεοτύπων στην προοπτική καταπολέμησης του εθνικισμού στα Βαλκάνια είναι μία διαδικασία δύσκολη και αρκετά πολύπλοκη. Καί αυτό για δύο κυρίως λόγους: πρώτον, γιατί τα στερεότυπα συγκροτούνται σε κάποιες συγκεκριμένες ιστορικές φάσεις, οι οποίες πρέπει να εντοπιστούν και στη συνέχεια να αναδομηθούν έξω από στερεότυπα. Δεύτερον, τα στερεότυπα, επειδή ακριβώς έχουν μία αληθοφανή ιστορική βάση, επειδή τα επίμερους στοιχεία που τα συγκροτούν έχουν ιστορικότητα, έχουν κερδίσει εθνική νομιμοποίηση. Με αυτό τον τρόπο αποτελούν μέρος της συλλογικής συνείδησης, της εθνικής συνείδησης, και η οποιαδήποτε προσπάθεια αποδόμησής τους θεωρείται ότι πλήττει το ίδιο το έθνος και την Ιστορία του.

Στά παραπάνω πρέπει να προστεθεί ένα επιπλέον πρόβλημα. Η αναδόμηση του παρελθόντος έξω από εθνικιστικά στερεότυπα, τα τελευταία κυρίως χρόνια, αντί να οδηγεί στην αποδόμηση της εθνικιστικής ανάγνωσης του παρελθόντος, οδηγεί πολλές φορές στην αποδόμηση της ίδιας της ιστορίας. Δηλαδή έχει τα ίδια αποτελέσματα, εστω και με άλλο τρόπο με την εθνικιστική ανάγνωση: δημιουργεί νέα στερεότυπα, όπου το παρελθόν εμφανίζεται εξίσου ισοπεδωμένο με αυτό της εθνικιστικής ανάγνωσης. Σήμερα, μέσα από τό παράδειγμα του οθωμανικού παρελθόντος των Βαλκανίων, θά προσπαθήσω να δείξω τόσο τα στερεότυπα που ενισχύουν τον εθνικισμό, όσο και τα στερεότυπα που στο όνομα της καταπολέμησης του εθνικισμού, τον ενισχύουν με άλλο τρόπο. Όπως είναι γνωστό, σύμφωνα με τις εθνικιστικές αναγνώσεις της ιστορίας των Βαλ-

κανίων, η οθωμανική περίοδος των Βαλκανίων συνιστά την πιο σκοτεινή περίοδο της ιστορίας τους, κατά την οποία τα βαλκανικά έθνη έζησαν κάτω από έναν τυραννικό ζυγό, προσπαθώντας μονίμως να κερδίσουν την εθνική τους ανεξαρτησία.

Ας δούμε πόσα στερεότυπα κρύβει αυτή η απλή διατύπωση περί σκοτεινού, τυραννικού οθωμανικού παρελθόντος. Καταρχάς, η πλήρης ομογενοποίηση πέντε αιώνων ιστορίας, χωρίς καμιά διάκριση από τη μία ιστορική περίοδο στην άλλη –δηλαδή ίδιο πράγμα ο 16ος αιώνας με τον 18ο, κλπ.– σημαίνει ότι τα έθνη στα Βαλκάνια ήταν πολιτικά συγκροτημένα από πριν –δηλαδή πριν από τον 14ο, 15ο αιώνα. Δηλαδή τόσο το Βυζάντιο, όσο και τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη ήταν συγκροτημένα εθνικά. Ο βαλκανικός κόσμος ήταν πολιτικά και εθνικά ανεξάρτητος, είχε δηλαδή τις εξουσίες που τον αντιπροσώπευαν, μέχρι που επιβλήθηκε η οθωμανική τυραννία. Με αυτή την έννοια η οθωμανική περίοδος αποτελεί περίοδο στασιμότητας, περίοδο του απόλυτου σκοταδισμού, εντέλει της μη προόδου. Αν προστεθεί σε αυτό ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μουσουλμανική και τα βαλκανικά έθνη χριστιανικά, έχουμε την πλήρη υποδούλωση του χριστιανισμού στο Ισλάμ. Επομένως το Ισλάμ είναι μία θρησκεία που απειλεί τον χριστιανισμό, μία θρησκεία που απειλεί τον πολιτισμό των πολιτισμένων χριστιανικών εθνών. Μία θρησκεία που είναι ασύμβατη με την εθνική ανεξαρτησία.

Σε αυτό το πλαίσιο ανάγνωσης του οθωμανικού παρελθόντος συγκροτείται ένα άλλο κεφαλαίο της σημασίας στερεότυπο. Αφού αυτά τα έθνη υποδουλώνονται, επομένως δεν έχουν πολιτική ανεξαρτησία, αυτό σημαίνει ότι κάποια δύναμη τα έσωσε ώστε να διατηρήσουν ζωντανή την εθνική τους συνείδηση, να διατηρήσουν τη δύναμή τους για αντίσταση στον τύραννο: αυτή η δύναμη ήταν η ορθοδοξία. Επομένως, η ορθο-

* Εισήγηση στο Κοινωνικό Φόρουμ της Αθήνας, Μάιος 2006.

δοξία στά Βαλκάνια αποτελεί ιστορικά τόν σωτήρα τής εθνικής συνείδησης, τόν σωτήρα του έθνους.

Σέ όλα αυτά πού παραπάνω ανέφερα υπάρχουν κάποια αληθοφανή στοιχεία πού καθιστούν τήν εθνικιστική ανάγνωση περί όθωμανικού παρελθόντος σχεδόν νόμιμη ιστορικά. Πρώτο στοιχείο: πράγματι ή όθωμανική αυτοκρατορία ήταν μιά τυραννική, δεσποτική, θεοκρατική έξουσία. Ώστόσο, ή όθωμανική έξουσία ήταν τυραννική και θεοκρατική όσο ήταν και όλες σχεδόν οι έξουσίες παντού, και στήν Εύρώπη. Η όθωμανική έξουσία λοιπόν δέν αποτελεί ιδιαιτερότητα, μέχρι τόν 18ο αιώνα. Άποτελεί προϊόν τής τότε ιστορικής πραγματικότητας, στό πλαίσιο τής οποίας τά κράτη κυριαρχούσαν επί πληθυσμών χάρη στή δύναμη τών όπλων και χάρη στόν Θεό. Στίς εθνικιστικές ανάγνώσεις, ή όθωμανική έξουσία συνιστά εξαίρεση. Είναι τυραννική, γιατί είναι βάρβαρη, λόγω θρησκείας και πολιτισμού. Δεύτερο αληθοφανές στοιχείο: ή όθωμανική αυτοκρατορία κατέλυσε κράτη πού υπήρχαν πρίν από αυτήν -Βυζάντιο, σερβικό βασίλειο, βουλγαρικό, κλπ. Ώστόσο, δέν κατέλυσε εθνικά κράτη, όπως θέλει ή εθνικιστική ανάγνωση τής Ιστορίας, έπομένως δέν υποδούλωσε συγκροτημένα έθνη. Κατέλυσε κράτη και υποδούλωσε πληθυσμούς και εδάφη, χριστιανικά και μουσουλμανικά, αλλά όχι συγκροτημένα έθνη και εθνικά εδάφη.

Τρίτο αληθοφανές στοιχείο: ό έθνοσωτήριος ρόλος τής θρησκείας. Σέ όλη τήν όθωμανική περίοδο ή όρθοδοξία έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στό πλαίσιο τών χριστιανών. Ώστόσο, σέ αντίθεση μέ τήν εθνικιστική ανάγνωση, οι θρησκευτικές αρχές τών Όρθόδοξων χριστιανών στήν τότε θεοκρατική ιστορική πραγματικότητα, αποκτούν προνόμια από τήν όθωμανική έξουσία, έπομένως άφομοιώνουν και νομιμοποιούν στό πλαίσιο του ποιμνίου τους τίς αρχές τής όθωμανικής έξουσίας.

Η όρθοδοξία λοιπόν μέχρι τόν 18ο αιώνα αποτελεί μέσον ύποταξης και νομιμοφροσύνης τών χριστιανών στους Όθωμανούς, δέν αποτελεί μέσον εθνικής συσπειρώσης και αντίστασης κατά τών Όθωμανών. Η όρθοδοξία, μέ τούς επίσημους εκπροσώπους της, γίνεται μέρος τής όθωμανικής τάξης, τήν όποία άποδέχεται. Χρίζει ποιμνία ύποταγμένα στόν Σουλτάνο, εκπρόσωπο του Θεού επί τής γής, δέν όρίζει εθνικά σύνολα. Άκόμη και οι έξεγέρσεις πού γίνονται μέχρι τόν 19ο αί., δέν είναι έξεγέρσεις συγκροτημένων εθνικά συνόλων όπως τίς παρουσιάζει ή εθνικιστική ανάγνωση του όθωμανικού παρελθόντος. Ώστόσο, μέσα από αυτές τίς έξεγέρσεις αρχίζει ή σταδιακή, άργή διαδικασία εθνικής συγκρότησης τών πληθυσμών.

Τελικά, ή διαδικασία πολιτικής συγκρότησης τών βαλκανικών εθνών γίνεται μέσα από τίς έπαναστάσεις στόν 19ο αιώνα, οι όποιες άκριβώς έγγράφονται στήν ιστορική πραγματικότητα τής τότε εποχής, μιά ιστορική πραγματικότητα πού άφορα και τήν υπόλοιπη Εύρώπη. Είναι ή εποχή τής έπανάστασης κατά τών θεοκρατικών, τυραννικών καθεστώτων. Οι εθνικές έπαναστάσεις τών Βαλκανίων δέν αποτελούν ιδιαιτερότητα τών βαλκανικών λαών, αποτελούν προϊόντα μιάς εποχής τής οποίας τίς αξίες συμερίζονται και οι βαλκανικοί λαοί. Αυτό σημαίνει ότι τά βαλκανικά έθνη, όπως άλλωστε και τά άλλα έθνη αυτής τής περιόδου, συγκροτούνται πολιτικά στό πλαίσιο Έπανάστασης, ενάντιον τής θεοκρατίας και τής τυραννίας.

Τό έρώτημα πού τίθεται είναι τό εξής: σέ ποιά ιστορική περίοδο και γιατί συγκροτήθηκαν όλα τά εθνικιστικά στερεότυπα για τό όθωμανικό παρελθόν; Η ιστορική πραγματικότητα στό πλαίσιο τής οποίας όλο τό όθωμανικό παρελθόν διαβάστηκε εθνικιστικά μέ έντελώς μονοσήμαντο τρόπο ήταν ή περίοδος του μεγαλοϊδεατισμού τών Βαλκανικών κρατών. Από τά μέσα του 19ου αί. και μετά, όταν υποχωρούν οι αξίες του Διαφωτισμού και επικρατεί ό ρομαντισμός πού έκφρασή του στά Βαλκάνια είναι ό μεγαλοϊδεατισμός, τά βαλκανικά κράτη αρχίζουν νά διαβάσουν τό παρελθόν μέ τρόπο πού νά νομιμοποιεί τόν εθνικισμό τών Μεγάλων Ίδεών. Στό πλαίσιο λοιπόν του μεγαλοϊδεατισμού, τά βαλκανικά έθνη υπάρχουν πολύ πρίν από τήν όθωμανική αυτοκρατορία, έπομένως στό τέλος του 19ου αιώνα νομιμοποιούνται νά διεκδικήσουν εδάφη. Έτσι, τό κάθε βαλκανικό κράτος διεκδικεί όσο τό δυνατόν περισσότερα εδάφη από τήν όθωμανική αυτοκρατορία, στό όνομα τής Ιστορίας του κάθε έθνους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τή συγκρότηση μιάς όχι εθνικής αλλά εθνικιστικής αφήγησης στό πλαίσιο τής οποίας χάνονται τά όρια τών ιστορικών περιόδων και ανασυγκροτείται ένα προαιώνιο εθνικό παρελθόν, στό πλαίσιο του όποιου κάθε βαλκανικό έθνος υπέφερε από τήν όθωμανική αυτοκρατορία, υπέφερε όμως και από τίς έπεκτατικές βλέψεις του άλλου έθνους.

Αυτή ή εθνικιστική ανάγνωση τής βαλκανικής ιστορίας έχει κάποιες άλλες διαστάσεις: πρώτη διάσταση,

ἡ ἐλευθερία δέν ὀρίζεται μέ πολιτικούς ὅρους ἀλλά μέ ἔθνικούς. Γιά παράδειγμα, τό ἑλληνικό ἔθνος δέν συγκροτήθηκε πολιτικά μέσα ἀπό μιά ἱστορική διαδικασία πολιτικῆς διεκδίκησης τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλά ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ προαιώνια ἀρετή τῶν Ἑλλήνων, δηλαδή ἀποτελεῖ ἀρετή τῆς φυλῆς. Δέν ὀρίζεται ἡ ἐλευθερία μέ διαλεκτικούς ὅρους ἀλλά μέ φυλετικούς. Δεύτερη διάσταση: τό ἔθνος δέν ὀρίζεται μέ ἱστορικούς πολιτικούς ὅρους ἀλλά μέ μεταφυσικούς, θρησκευτικούς ὅρους. Ἔτσι, τό ἔθνος δέν συγκροτεῖται πολιτικά στό πλαίσιο τῆς διεκδίκησης τῆς δημοκρατίας, τῆς πολιτικῆς ἐκπροσώπησης, τῆς πολιτικῆς συγκρότησης τοῦ λαοῦ, δέν εἶναι λοιπόν προϊόν διαλεκτισμοῦ, κοινωνικῶν, ἰδεολογικῶν καί πολιτικῶν συγκρούσεων στό ἔσωτερικό του, ἀλλά εἶναι ἕνα προαιώνιο ἀγαθό. Ἀπό πάντα ὑπάρχει ἕνα ὁμοιογενές, ἀταξικό καί χωρίς ἰδεολογικές διαφοροποιήσεις καί συγκρούσεις ἔθνος. Μέ αὐτή τήν ἔννοια τό ἔθνος δέν ἔχει ἀξίες καί ἀρχές πολιτικές ἀλλά ἀρετές πού ἀποτελοῦν προαιώνια χαρακτηριστικά τῆς φυλῆς. Τρίτον, ὁ ἐχθρός δέν ὀρίζεται στό πλαίσιο τῆς κάθε ἱστορικῆς πραγματικότητας καί μέ διαλεκτικό τρόπο, ἀλλά προαιώνια. Προαιώνιος ἐχθρός οἱ Τούρκοι γιά τοὺς Ἕλληνες, προαιώνιος ἐχθρός κάποτε οἱ Βούλγαροι κ.λπ. Σέ αὐτό τό πλαίσιο χάνεται ἡ ταξικότητα καί οἱ ἰδεολογικές διαφοροποιήσεις. Ὁ ἔθνικός ἐχθρός ὁμογενοποιεῖ ἰδεολογικά καί ταξικά μιά κοινωνία, τήν καθιστᾷ ποιμνιο.

Στά πολύ πρόσφατα χρόνια ἔχει ἀρχίσει νά ἀλλάζει ἡ ἀνάγνωση τοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος. Ἡ νέα ἀνάγνωση στό ὄνομα τῆς καταπολέμησης τοῦ ἐθνικισμοῦ εἶναι ἡ ἀνάδειξη μιᾶς πολυπολιτισμικῆς καί ἀνεκτικῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι, τό ἐθνικιστικό στερεότυπο τοῦ ἀπόλυτα σκοτεινοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος ἀντικαθίσταται ἀπό ἕνα νέο σχῆμα: αὐτό τοῦ πολυπολιτισμικοῦ καί ἀνεκτικοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος, ὅπου ὅλοι οἱ πληθυσμοί συμβίωναν εἰρηνικά μέχρι τή στιγμή πού ἐμφανίστηκαν οἱ ἐθνικισμοί, μέ τίς ἐθνικές ἐπαναστάσεις καί κατέστρεψαν τήν εἰρήνη. Αὐτό τό δεύτερο εἰδυλλιακό σχῆμα, ὡστόσο, εἶναι ἐξίσου μέ τό πρῶτο ἀνιστόρητο καί ἰσοπεδωτικό, ἐνῶ συγχρόνως παράγει πολλά στερεότυπα. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, ὅπως ἄλλωστε καί ὅποιο-δήποτε ἄλλο κράτος, κυριαρχεῖ μέχρι τά τέλη τοῦ 18ου αἰ. ἐπί πολλῶν καί διαφορετικῶν πληθυσμῶν, μέ διαφορετικές ἐθνοθρησκευτικές καί πολιτισμικές ἀναφορές. Ὅμως μέχρι περίπου τόν 18ο αἰ. πού ἡ ὀθωμανική ἐξουσία –τό Παλάτι– ἔχει τή δύναμη νά ἐπιβάλλει τήν κυριαρχία της σέ ὅλους τοὺς κυριαρχούμενους πληθυσμούς, οἱ ἀρχές πού ὀριοθετοῦν τόν δημόσιο χώρο ὀρίζονται ἀπό τό πρόσωπο τοῦ Σουλτάνου, στό ὅποιο οἱ πάντες –μουσουλμάνοι καί μὴ μουσουλμάνοι– ὀφείλουν ὑποταγή καί ὑπακοή. Δέν ὑπάρχει λοιπόν πολυπολιτισμικότητα στόν δημόσιο χώρο.

Τό γεγονός ὅτι στό ὀθωμανικό πλέγμα ἐξουσίας, στοὺς «ὑπῆρέτες» τοῦ Σουλτάνου ἀνήκουν καί μὴ μουσουλμάνοι: ἡ ἐκκλησιαστική ἱεραρχία καί οἱ Φανα-

ριῶτες γιά παράδειγμα σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς, αὐτό δέν σημαίνει πολυπολιτισμικότητα στόν δημόσιο χώρο. Δέν ἀναγνωρίζονται ὡς ἡγεσία μιᾶς ξεχωριστῆς κοινότητας ἡ ὁποία θεσμικά ἀναγνωρίζεται στόν δημόσιο χώρο μέ τά δικά της πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Ἡ ἐξουσία παραχωρεῖται προσωπικά ἀπό τόν σουλτάνο σέ πρόσωπα, τόσο θρησκευτικά ὅσο καί λαϊκά. Γι' αὐτό ἄλλωστε οἱ ἐξουσίες πού παραχωροῦνται ὀνομάζονται προνόμια. Προνόμια πού ἔχουν κάποια συγκεκριμένα πρόσωπα, καί ὄχι δικαιώματα πού ἔχει μιά κοινότητα. Αὐτά τά πρόσωπα γίνονται φορεῖς τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου ἐπί τῶν ὀμοθρήσκων τους. Γίνονται λοιπόν φορεῖς νομιμοποίησης τῆς ὑποταγῆς καί τῆς ἀφοσίωσης στόν Σουλτάνο καί τό ὀθωμανικό κράτος τῶν μὴ μουσουλμάνων.

Ἡ ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, λοιπόν, δέν ἔχει ἀνοχή, ἀφοῦ καταρχήν ὁ πολιτικός ὅρος ἀνοχή εἶναι ἀγνωστος στοὺς ὀθωμανούς, καί δεύτερον δέν τίθεται τέτοιο θέμα γιά τήν ὀθωμανική ἐξουσία ἀφοῦ ἡ νομιμοποίησή της δέν προκύπτει ἀπό τόν λαό ἀλλά ἀπό τόν Θεό. Μέ τίς ἐθνικές ἐπαναστάσεις ἐπομένως δέν ἀνατρέπεται μιά εἰρηνική, πολυπολιτισμική τάξη, ὅπου οἱ πάντες ἀπολαμβάνουν δικαιωμάτων. Μέ τίς ἐθνικές ἐπαναστάσεις τόν 19ο αἰ. διεκδικοῦνται πολιτικά, ἐθνικά δικαιώματα τῶν πληθυσμῶν ἐναντίον μιᾶς θεοκρατικῆς, ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας καί τῶν θεσμῶν ὑποταγῆς τῶν πληθυσμῶν σέ αὐτό τό καθεστῶς. Πρόκειται γιά ἐπαναστάσεις πού ἀνατρέπουν τήν ἰσορροπία ἐνός καθεστώτος πού ἐκπροσωπεῖ τόν παλιό κόσμο, αὐτόν τῆς ὑποταγῆς στόν Θεό καί τόν μονάρχη.

Τά στερεότυπα περί πολυπολιτισμικοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος προκύπτουν στόν 19ο αἰ., ὅταν ἡ ὀθωμανική αὐτοκρατορία μέ τοὺς θεσμούς ἐξουσίας της –μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Σουλτάνος, ἡ γραφειοκρατία καί

οι θρησκευτικές, ὀρθόδοξες ἀρχές— δίνει μάχη γιὰ νὰ διατηρηθεῖ μπροστά στὸν κίνδυνο τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων τῶν ὑποταγμένων. Στὸ πλαίσιο λοιπὸν τῆς προσπάθειας γιὰ ἐπιδίωξη συγκεκριμένων πολιτικῶν δυνάμεων στὸν 19ο αἰ. ἐφευρίσκεται τὸ πολυπολιτισμικό ὀθωμανικό παρελθόν, μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται προσπάθεια ἀναδρομικῆς νομιμοποίησης τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ἀπὸ ἕναν ὀθωμανικό λαό.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἡ πολυπολιτισμικότητα τοῦ 19ου αἰ. ἔχει τὴ λειτουργία τῆς ἐνίσχυσης τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐννοίας τοῦ κράτους: ὁ κυρίαρχος τοῦ κόσμου, μὲ τὴν ἐννοία τοῦ δίκαιου κράτους, τοῦ ἐνομούμενου κράτους γιὰ πολλές καὶ διαφορετικὲς ἐθνότητες. Θὰ ἔλεγα ὅτι ἡ ἀνασυγκρότηση ἐνὸς πολυπολιτισμικοῦ ὀθωμανικοῦ παρελθόντος δὲν ἀποτελεῖ παρά τὴν ἄλλη ὄψη τῶν βαλκανικῶν μεγαλοϊδεατισμῶν, πρόκειται γιὰ ἕναν αὐτοκρατορικό ἐθνικισμό.

Ἡ ἀναπαραγωγή, ὡστόσο, σήμερα αὐτοῦ τοῦ στερεοτύπου τῆς πολυπολιτισμικότητας ἔχει ὡς συνέπεια ὄχι τὴν καταπολέμηση τοῦ ἐθνικισμοῦ ἀλλὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐθνικισμοῦ μὲ ἄλλο ὅμως τρόπο. Τὸ στερεότυπο ὅτι ὅλα ἦταν ἀρμονικά πάντα στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία μέχρι τὸ ξέσπασμα τῶν ἐθνικῶν ἐπαναστάσεων ἀναίρει ἱστορικά τὴν ὑπαρξὴ τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν συγκρούσεων, ἀναίρει ἐπίσης ἱστορικά τὴν ὑπαρξὴ ἀπολυταρχικῶν καθεστώτων ἐναντίον τῶν ὁποίων διεκδίκησαν οἱ λαοὶ τὴν ἐλευθερία τους. Ὅπως ὁ ἐθνικισμός ἔτσι καὶ ἡ μὴ ἐθνικιστικὴ πολυπολιτισμικὴ ἐκδοχὴ ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξὴ λαῶν καὶ ἐθνῶν προαιώνων πού συμβιώνουν ἀρμονικά μέχρι πού ἐμφανίζεται ὁ ἐθνικισμός. Ἐπομένως, τὰ ἔθνη δὲν προκύπτουν πολιτικά μέσα ἀπὸ συγκρούσεις ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προαιώνιον ἀναγνώρισή τους ἀπὸ μιὰ ἐξουσία. Στὸ πλαίσιο τῶν ἐθνῶν ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν ἰδεολογικὲς καὶ ταξικὲς συγκρούσεις ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ὁμοιογενή, ἀταξικά σύνολα τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἱστορικά σὲ ἀρμονία μὲ ἄλλα ἔθνη, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχει μιὰ μὴ ἐθνικιστικὴ ἐξουσία πού διαχειρίζεται αὐτὴ τὴ συνύπαρξη. Δὲν τίθεται λοιπὸν ζήτημα σύγκρουσης καὶ διεκδίκησεων, ἀλλὰ ζήτημα ἀρμονίας, ἀνεξαρτήτως ἐξουσίας καὶ τῶν ἰδεολογικῶν τῆς ἀναφορῶν. Τέλος, ἡ ὁποιαδήποτε διεκδίκηση, κυρίως ἐθνικὴ, θεωρεῖται ἱστορικά ὡς ἐγγενῶς ἐθνικιστικὴ.

Θὰ ἠθελα νὰ καταλήξω μὲ τὸ ἐξῆς: τὸ παρελθόν, ὅπως τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, εἶχε ἰδεολογικὲς, πολιτικὲς καὶ ταξικὲς συγκρούσεις. Τὰ ὁμογενοποιητικὰ καὶ ἄχρονα σχήματα, εἴτε ἐθνικιστικὰ εἴτε δῆθεν μὴ ἐθνικιστικὰ, στὰ ὁποῖα λείπει ἡ ἀνάγνωση τοῦ παρελθόντος μὲ ὄρους σύγκρουσης, πολιτικῆς, ἰδεολογικῆς καὶ ταξικῆς, στὰ ὁποῖα λείπει ἡ ἀνάδειξη τοῦ ἔθνους ὡς πολὺπλοκου πολιτικοῦ φαινομένου τὸ ὁποῖο στὸ ἐσωτερικό του εἶχε καὶ ἔχει πάντα διαφορετικὲς πολιτικὲς δυνάμεις πού συγκρούονται, καθιστοῦν ὄχι μόνον τὸ παρελθόν ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον ἀπολιτικό, ἐπομένως εὐκόλο πεδίο δράσης τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τῆς «πολυπολιτισμικότητας».

Θ. Αραμπατζῆς - Κ. Γαβρόγλου (επιμ.)

Ο ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐδραίωση τῆς Εἰδικῆς Θεωρίας τῆς Σχετικότητας ἔχουν ἀποτελέσει ἀντικείμενο συστηματικῆς ἱστορικῆς ἐρευνας. Οἱ ἱστορικοὶ τῶν φυσικῶν επιστημῶν ἔχουν διερευνήσει, μεταξύ ἄλλων, τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα: Ποια ἦταν τὰ προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν τοὺς φυσικοὺς τοῦ τέλους τοῦ 19ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα; Πῶς συνέβαλαν ἄλλοι φυσικοὶ στὴ δημιουργία τῆς Εἰδικῆς Θεωρίας τῆς Σχετικότητας; Ποια ἦταν ἡ προβληματικὴ τοῦ Αἰνστάιν πού τον οδήγησε στὴν διατύπωση τῆς θεωρίας; Ποιες φιλοσοφικὲς, πολιτισμικὲς καὶ τεχνολογικὲς ἐπιρροὲς μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς στὴ σκέψη τοῦ Αἰνστάιν; Τί ἀντιδράσεις συνάντησε ἡ Εἰδικὴ Θεωρία τῆς Σχετικότητας καὶ πῶς καθιερώθηκε στὴ κοινότητα τῶν φυσικῶν; Ποιες ἦταν οἱ ἰδιαιτερότητες τῆς πρόσληψης τῆς θεωρίας σὲ διαφορετικὲς χώρες; Αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ ἐρωτήματα στα ὁποῖα ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαντήσει ἡ παρούσα συλλογὴ, πού ξεκινά μὲ ἕνα κείμενο τῶν ἐπιμελητῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ καὶ ιστοριογραφικὴ προβληματικὴ γύρω ἀπὸ τὴν Εἰδικὴ Θεωρία τῆς Σχετικότητας, συνεχίζει μὲ τὸ αὐτοβιογραφικὸ κείμενο τοῦ ἴδιου τοῦ Αἰνστάιν, καὶ συμπεριλαμβάνει τὰ κλασικὰ πλέον ἀρθρα τῶν ἱστορικῶν τῶν επιστημῶν Gerald Holton, Stanley Goldberg καὶ Peter Galison.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ

του Δημήτρη Ι. Κυρτάτα

Οσοι νομίζουν ότι ο Ίουδας δεν έχει θέση στον *Πολίτη* ασφαλώς έχουν κάνει λάθος εκτίμηση τόσο για τον *Πολίτη* όσο και για τον Ίουδα. Ο *Πολίτης* είναι περιοδικό πολιτικής παιδείας (πολύ περισσότερο από πολιτικής παρέμβασης) που προσφέρει άλλοτε τής στήλης του σε θέματα ποικίλα, ανεπίκαιρα και, κάποτε, διόλου πολιτικά. Ο Ίουδας από την πλευρά του υπήρξε πάντα πρόσωπο επίκαιρο (τουλάχιστον κάθε Πάσχα) και, ασφαλώς, πολιτικό. Στις σελίδες του *Πολίτη* ενδέχεται να μην είχε βρει έως σήμερα τη θέση του, αλλά οι προσεκτικοί αναγνώστες του περιοδικού θα θυμούνται ότι αρκετές φορές έγινε λόγος για τον Ίησού και την ιστορία του χριστιανισμού. Κάποτε θά ερχόταν και η δική του σειρά.

Η σειρά του Ίουδα κατέφθασε πάντως απρόσμενα. Τό *Ευαγγέλιό* του κάνει τον γύρο του κόσμου και μπαίνει ήδη σε πολλά σπίτια που είναι ζήτημα εάν έχουν πρόχειρη την *Καινή Διαθήκη*. Η είδηση αυτή επαναφέρει τον Ίουδα σε μιάν έκτακτη επικαιρότητα, δημιουργεί μεγάλο ενδιαφέρον και προκαλεί ερωτήματα γύρω από τους μηχανισμούς διακίνησης και κυκλοφορίας του παράδοξου αυτού συγγράμματος.

Οι συζητήσεις που γίνονται θεβαιώνουν ότι το κύριο πρόβλημα δεν είναι τόσο πολύ να φωτιστούν κρυφά νοήματα του κειμένου, ούτε να αναδειχτεί ή αξία (και να αυξηθεί ή κυκλοφορία) του ακόμα περισσότερο. Απεναντίας, εκείνο που χρειάζεται είναι να εξηγηθεί ή αιφνίδια δημοσιότητα που έλαβε ένα μάλλον ανύπαρκτο θέμα.

Υποτίθεται ότι όλα ξεκίνησαν με την ανακάλυψη ενός παπύρου που έφερε στο φως ένα χαμένο σύγγραμμα. Άλλά αυτό είναι εν μέρει μόνο αλήθεια. Πρώτα απ' όλα, οι ανακαλύψεις δεν οδηγούν πάντα σε εκδόσεις. Λέγεται ότι παλαιότερα, όταν οι αιγύπτιοι χωρικοί ξέθαβαν αρχαίους παπύρους έκαναν μεγάλη χαρά. Τούς έκαιγαν για να απολαύσουν την ευχάριστη όσμη που ανέδιδαν. (Η πληροφορία αυτή δεν έχει επιβεβαιωθεί, επειδή λίγοι σήμερα είναι διατεθειμένοι να κάνουν τὰ αναγκαία πειράματα.) Ύστερα, όλες οι εκδόσεις δεν προκαλούν ενδιαφέρον, ακόμα και όταν δημοσιοποιούν κείμενα ιδιαίτερος μεγάλης αξίας.

Μιά από τις παλαιότερες και σημαντικότερες ανακαλύψεις έγινε στην Ίταλία, τό 1752, όταν ξεπρόβαλε μιά ολόκληρη βιβλιοθήκη με φιλοσοφικά συγγράμματα. Η έκρηξη του Βεζουόβιου που είχε καταστρέψει ολόκληρωτικά δύο πόλεις στάθηκε αιτία να διασωθεί ένας πνευματικός θησαυρός από τόν οποιο όμως έχουν διαβαστεί μόνο σπαράγματα. Μελετητές και ευρύτερο κοινό πληροφορήθηκαν πάντως ότι ήταν δυνατόν να αναμένουν νέα ευρήματα που θά αποκάλυπταν τή χαμένη σοφία τής αρχαιότητας. Τέτοια ευρήματα δεν άργησαν να κάνουν τήν εμφάνισή τους στην Αίγυπτο, όπου οι συνθήκες επέτρεπαν τή διατήρηση αρχαίων παπύρων σε καλή κατάσταση.

Τό 1890, για να σταθούμε σε ένα παράδειγμα που είναι χρήσιμο να τό θυμόμαστε, έφτασε στό Βρετανικό Μουσείο μιά μικρή συλλογή αιγυπτιακών παπύρων τήν οποία ανέλαβε να μελετήσει ο νεαρός τότε φιλόλογος Φρίντερικ Κένυον. Μέσα σε ένδεκα μήνες κυκλοφόρησε ένα βιβλίο που καθιστούσε και πάλι προσιτή τήν *Αθηναίων Πολιτεία* του Άριστοτέλη, χαμένη ήδη από τήν αρχαιότητα. Ο Κένυον απολογήθηκε άργότερα για τὰ (λιγοστά) σφάλματα που είχε κάνει. Η παπυρολογία βρισκόταν ακόμα στό ξεκίνημά της, ο ίδιος ήταν άπειρος, ενώ ή εργασία ανάγνωσης και αποκατάστασης έγινε με μεγάλη πίεση. Άλλά ή αξία του συγγράμματος ήταν τέτοια που δεν επέτρεπε χρονοτριβή -έτσι πίστευε τουλάχιστον ο ίδιος. Ο μελετητής συναισθανόταν πλήρως τή μεγάλη ευθύνη που είχε αναλάβει και τό χρέος του στην έπιστήμη. Άλλωστε ή έκδοσή του ήταν σε γενικές γραμμές άριστη. Εργασίες αυτού του είδους ώθησαν άλλους μελετητές στην αναζήτηση παπύρων με συστηματικές πλέον άνασκαφές.

Δύο άλλα ονόματα τὰ οποια αξίζει επίσης να θυμόμαστε είναι του Μπ. Π. Γκρήνφελ και του Α.Σ. Χάντ που άρχισαν να εκδίδουν από τό 1898 τή σειρά των Παπύρων τής Όξυρύνχου. Τό πρώτο σπάραγμα του πρώτου τόμου ανήκει, όπως γνωρίζουμε σήμερα, στό *Κατά Θωμάν Ευαγγέλιο*. Σύντομα άρχισαν να δημοσιεύονται και άλλα κομμάτια από τό ίδιο σύγγραμμα που, σχεδόν ολόκληρο, είναι πλέον διαθέσιμο σε κοπτική μετάφραση. Στο ευαγγέλιο αυτό δόθηκε από τήν αρχή άρκετή δημοσιότητα, πρώτον επειδή ήταν ένα από τὰ πρώτα σημαντικά απόκρυφα χριστιανικά συγγράμματα που έρχονταν στό φως, δεύτερον επειδή,

ὅπως ἀποδείχτηκε, ἦταν πολύ πρῶμο, σύγχρονο μέ τά εὐαγγέλια τῆς *Καινῆς Διαθήκης* καί, ἐνδεχομένως, παλαιότερο ἀπό ὀρισμένα. Λίγο νωρίτερα εἶχε βρεθεῖ ἕνα σπάρταγμα ἀπό τήν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Πέτρου – πού ἔχει καί αὐτή σήμερα συμπληρωθεῖ σέ μεγάλο βαθμό. Ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος δύσκολα μπορεῖ νά ὑποτιμηθεῖ καθῶς στήν ἀπόκρυφη αὐτή ἀποκάλυψη ὀφείλει ὁ χριστιανισμός μέγιστο μέρος τῶν μεταθανάτιων δοξασιῶν του.

Ἡ ἐπιστημονική κοινότητα καί τό εὐρύτερο κοινό πληροφορήθηκαν ἔτσι τό αὐτονόητο: ἡ χριστιανική γραμματεία γιά τόν βίο καί τή διδασχά τῶν Ἰησοῦ καί τῶν μαθητῶν του δέν περιλαμβάνει μόνο τά κείμενα τῆς *Καινῆς Διαθήκης* ἀλλά καί πλήθος ἄλλα συγγράμματα. Καθῶς δέν ἔγιναν ἀποδεκτά ἀπό τήν ἐπίσημη ἐκκλησία τήν ὁποία στήριξε ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος καί οἱ διάδοχοί του ἀφέθηκαν στή λήθη. Ὅρισμένα μάλιστα καταπολεμήθηκαν μέ πάθος καί ριχτήκαν στήν πυρά.

Παρά τό ἐνδιαφέρον πού προκάλεσαν τά συγγράμματα αὐτά, τό εὐρύτερο κοινό ἀρκέστηκε στίς σύντομες εἰδήσεις τῶν ἐφημερίδων. Τό *Κατά Θωμᾶν Εὐαγγέλιον* καί ἡ *Ἀποκάλυψις Πέτρου* διαβάστηκαν σχεδόν ἀποκλειστικῶς ἀπό εἰδικούς. Γιά πολλά χρόνια, κανεῖς ἐμπορικός ἐκδότης δέν φαντάστηκε ὅτι ὑπῆρχε γενικευμένη ζήτηση γιά ἔργα αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Μιά ἀπό τίς συγκλονιστικότερες ἀνακαλύψεις ἔγινε τό 1945 στό αἰγυπτιακό χωριό Νάγκ Χαμμάντι. Ἐπρόκειτο, ὅπως διαπιστώθηκε, γιά κοπτικές μεταφράσεις μιᾶς ὁλόκληρης χριστιανικῆς βιβλιοθήκης, γνωστικῆς κατεύθυνσης, τῆς ὁποίας τά πρωτότυπα ἦταν γραμμένα στά ἑλληνικά. Ὁ προνοητικός της κάτοχος τήν ἐκρυψε σέ ἕνα πιθάρι καί κατάφερε νά τή διασώσει ἀπό τούς ἀντιαιρετικούς ἐκκλησιαστικούς πατέρες. Δέν μποροῦσε ὡστόσο νά φανταστῆ ὅτι ἡ ἀποκάλυψή της χίλια πεντακόσια περίπου χρόνια ἀργότερα θά σκόνταφτε σέ προβλήματα, τελείως διαφορετικά, ἀλλά ἐξίσου δυσόλινα.

Στήν ἀρχή ἦταν ἡ ἀμάθεια καί ἡ δεισιδαιμονία τῶν χωρικῶν. Ὅρισμένα χειρόγραφα βρῆκαν γρήγορα τή θέση τους σέ παρακείμενο φούρνο. Ὑστερα ἡ ἀπληστία τῶν ἐμπόρων. Τά συγγράμματα διαμοιράστηκαν καί κατέληξαν σέ πολλά διαφορετικά χέρια. Ὁ κύριος ὄγκος τους παραδόθηκε σέ εἰδικούς μελετητές μόλις τό 1970. Δύο χρόνια ἀργότερα ἀρχισε ἡ δημοσίευσή τους καί τό 1977 κυκλοφόρησε μιᾶ πρώτη πλήρης ἀγγλική μετάφραση (πού θά χρειαζόταν στή συνέχεια ἀρκετές βελτιώσεις). Οἱ μεταφράσεις σέ διάφορες εὐρωπαϊκές γλώσσες γνώρισαν κάποια ἐκδοτική ἐπιτυχία. Ἀλλά σέ γενικές γραμμές, ἡ βιβλιοθήκη αὐτή διαβάστηκε καί πάλι, κυρίως, ἀπό εἰδικούς.

Ἡ σκέψη ὅτι ὁ γνωστικισμός μποροῦσε νά ἔχει κάποιο νόημα γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο πρωτοδιατυπώθηκε στίς ΗΠΑ τή δεκαετία τοῦ '80. Ὅρισμένοι θεολόγοι θεώρησαν ὅτι μέσα ἀπό τά νέα συγγράμματα προέκυπτε μιᾶ ἐκδοχή τοῦ χριστιανισμοῦ πού δέν εἶχε

ἀπλῶς ἱστορικό ἐνδιαφέρον, ἀλλά ἦταν ἐνδεχομένως κατάλληλη γιά νά προσφέρει λύσεις στά προβλήματα τοῦ φθίνοντος 20οῦ αἰῶνα. Γιά πρώτη φορά ἄρχισαν νά προσφέρονται ἐκλαϊκευτικές εἰσαγωγές καί προσιτές μεταφράσεις. Ἀπό τήν ἀμερικανική ἥπειρο, τό ἐνδιαφέρον ἐξαπλώθηκε γρήγορα στήν Εὐρώπη.

Τό 1989 κυκλοφόρησε μέ ἐπιμέλεια τοῦ Σάββα Ἀγουρίδη, ὁμότιμου καθηγητῆ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μιᾶ ἑλληνική μετάφραση τῆς γνωστικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Νάγκ Χαμμάντι. Σέ αὐτήν περιλαμβάνονται *Τό Εὐαγγέλιον τῆς ἀλήθειας*, *Τό Εὐαγγέλιον τῆς Μαρίας*, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Παύλου*, *Οἱ Πράξεις τοῦ Πέτρου* καί ἄλλα πολλά. Ἀμέσως μετά ἀκολούθησαν ἄλλες νεοελληνικές μεταφράσεις ἀνίσης ἀξίας. Μέ ἐλάχιστες ἐξαίρεσεις, ὅλες βασίζονται σέ ἀγγλικές καί πολύ λιγότερο γαλλικές καί γερμανικές ἐκδόσεις. Ἀκόμα καί στόν ἀκαδημαϊκό χῶρο, ἐλάχιστοι στήν Ἑλλάδα γνώριζαν καί γνωρίζουν κοπτικά. Ἔτσι, αὐτό πού προσφέρεται στό νεοελληνικό κοινό εἶναι συνήθως μιᾶ νεοελληνική μετάφραση ἀπό μιᾶ ἀγγλική μετάφραση ἀπό μιᾶ κοπτική μετάφραση ἀπό ἕνα χαμένο ἀρχαιοελληνικό κείμενο. Ἔστω καί ἔτσι, οἱ ἐνδιαφερόμενοι μποροῦν νά προμηθευτοῦν μέ εὐκολία πάρα πολλά πρωτοχριστιανικά συγγράμματα, κάνοντας μιᾶ επίσκεψη σέ ἕνα κεντρικό βιβλιοπωλεῖο.

Γιά τούς ἀπαιτητικότερους ἀναγνώστες κυκλοφοροῦν ἀπό τό 1999 καί τό 2004 δύο τόμοι μέ τά σημαντικότερα ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα. Εἶναι ἐπιμελημένοι ἀπό τόν Ἰωάννη Καραβιδόπουλο, ὁμότιμο καθηγητῆ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καί περιλαμβάνουν ἐγκυρες καί κατατοπιστικές εἰσαγωγές. Φυσικά ἐλάχιστοι ἐνδιαφέρθηκαν νά τά προμηθευτοῦν καί ἀκόμα λιγότεροι νά τά μελετήσουν. Καί αὐτή ἡ ἐκδοση, ὅπως ὅλες οἱ παλαιότερες, πέρασε σχεδόν ἀπαρατήρητη. Τό ἐνδιαφέρον πού ἐκδηλώθηκε ἦταν μικρό καί οἱ βιβλιοκρισίες ἡ βιβλιοπαρουσιάσεις σχεδόν ἀνύπαρκτες. Ὁ ἡμερήσιος τύπος καί ἡ τηλεόραση οὔτε πού ἀσχολήθηκαν. Ὁ γνωστικισμός καί οἱ ἄλλες ξεχασμένες ἐκδοχές τοῦ χριστιανισμοῦ δέν προκάλεσαν ἄλλωστε στήν Ἑλλάδα κάποιο πραγματικό θρησκευτικό ἐνδιαφέρον πού θά ἄνοιγε ἕναν οὐσιαστικό διάλογο. Πολύ περισσότερος λόγος γίνεται γιά τόν παγανισμό παρά γιά τόν χριστιανικό γνωστικισμό. Μόλις ὅμως κυκλοφόρησε τό *Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰούδα*, ὅλες σχεδόν οἱ ἐφημερίδες καί ὅλα τά τηλεοπτικά κανάλια ἔσπευσαν νά ἀσχοληθοῦν μέ τό γεγονός.

Δέν χρειαζόταν βεβαίως μεγάλη ἔρευνα γιά νά πληροφορηθοῦν οἱ πάντες ὅτι τό σύγγραμμα αὐτό εἶναι ἕνα ἀνάμεσα σέ πάρα πολλά πού κυκλοφοροῦν ἤδη ἀπό χρόνια. Ὡστόσο, ὅλοι σχεδόν οἱ σχολιαστές στάθηκαν στήν πληροφορία ὅτι αὐτό εἰδικῶς παρουσιάζει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον ἐπειδή ἀποδίδεται στόν Ἰούδα. Ὅταν ὅμως κλήθηκαν νά σχολιάσουν τό περιεχόμενό του περιορίστηκαν στήν πληροφορία ὅτι ὁ Ἰούδας δέν

ἐμφανίζεται ὡς προδότης ἀλλὰ ὡς συνεργάτης στὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτὴ ὅμως ἢ ἐκδοχὴ, πού ἀσφαλῶς παρουσιάζει κάποιον ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινό, ἦταν ἀνεκαθεν γνωστὴ στους εἰδικούς καὶ παραδίδεται ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Σὲ αὐτὴν στηρίζονται ἄλλωστε ἀκόμα καὶ μυθιστορήματα. Προφανῶς δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς πραγματικὴ αἰτία τοῦ μεγάλου θορύβου πού ἔχει προκληθεῖ.

Ὁ Ἰούδας στάθηκε, κατὰ κάποιον τρόπο, τυχερός. Οἱ μελετητές ἔχουν ὑπολογίσει ὅτι γιὰ κάθε 10.000 περίπου παπύρους πού κυκλοφόρησαν ποτέ στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο, σώζεται μόνο ἓνας –τό πολύ. Ἀλλὰ ὁ Ἰούδας στάθηκε ταυτοχρόνως ἀτυχος. Τὸ *Εὐαγγέλιό* του ἀνακαλύφθηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ πού οἱ ἀρχαῖοι πάπυροι ἀνοίγουν τὴν ὄρεξη γιὰ μεγάλα κέρδη.

Ἀπὸ τὸ 1978 πού ἐντοπίστηκε σὲ λαθραῖες ἀνασκαφές στὴν Αἴγυπτο, ἐφθάσε στὰ χέρια εἰδικῶν μελετητῶν μόλις τὸ 2001 καὶ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορά τὸ 2006. Στὸ διάστημα αὐτὸ βρισκόταν στὴν κατοχὴ ἀρχαιοκαπήλων καὶ ἐμπόρων πού ἀναζητοῦσαν κατάλληλο ἀγοραστή. Στὸ μεταξύ τὰ φύλλα του, πού ἢ αἰγυπτιακὴ ἔρημος εἶχε προστατέψει γιὰ περίπου χίλια ἑξακόσια χρόνια, ὑπέστησαν ἀνεπανόρθωτες φθορές καὶ καταστροφές. Φυλάγονταν σὲ ἀκατάλληλες συνθῆκες καὶ ἐπιδεικνύονταν σὲ ἀνθρώπους πού δὲν ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ περιεχόμενό τους ἀλλὰ γιὰ τὴν τιμὴ στὴν ὁποία θὰ μπορούσαν νὰ τοὺς μεταπωλήσουν. Τεμαχίστηκαν καὶ θρυμματίστηκαν. Ὅρισμένοι ὑποψήφιοι ἀγοραστὲς ἀντιλήφθηκαν τὴ σημασία πού εἶχαν γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλλὰ δὲν θεώρησαν ὅτι ὄφειλαν νὰ καταβάλλουν γιὰ τὴν ἀπόκτησή τους τὸ ποσό πού τοὺς ζητοῦσαν. Κάποια στιγμή τὰ χρήματα βρέθηκαν καὶ ὁ πάπυρος πῆρε τὴ σειρά του γιὰ ἀποκατάσταση καὶ δημοσίευση.

Τριάντα χρόνια καθυστέρηση καὶ ἀπώλεια ὀρισμένων σελίδων ἴσως νὰ μὴν εἶναι ὑπερβολικὸ τίμημα γιὰ νὰ καταστῆ καὶ πάλι διαθέσιμο ἓνα σημαντικό χειρόγραφο. Κάτι παρόμοιο εἶχε συμβεῖ ἄλλωστε μέ τὴ διβλιοθήκη τοῦ Νάγκ Χαμμάντι. Ἡ κακοδαίμονια τοῦ νέου συγγράμματος ὡστόσο δὲν ἔληξε αὐτὴ τὴ φορά μέ τὴν παράδοσή του στὰ χέρια τῶν εἰδικῶν, διότι οἱ τελικοί του ἀγοραστὲς τὸν πλήρωσαν ὅσο τὸν πλήρωσαν μέ τὴ σκέψη ὅτι κατεῖχαν ἓνα χρυσορυχεῖο. Φρόντισαν ἔτσι ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐκδοσὴ του ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κυκλοφορία του. Ἐκτός ἀπὸ τὴν καθυστέρηση τῶν τριάντα χρόνων καὶ τίς φθορές πρέπει ἔτσι νὰ συνυπολογίσουμε καὶ τὸ διόλου εὐκαταφρόνητο οικονομικὸ τίμημα πού καταβλήθηκε (καὶ καταβάλλεται ἀκόμα) γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ.

Στὸ ξεκίνημα τοῦ 21ου αἰώνα, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ἀπόκρυφα χριστιανικά συγγράμματα μποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ θεωρηθεῖ δεδομένο, ἂν ὄχι στὴν Ἑλλάδα, πάντως στὶς ΗΠΑ καὶ ὀρισμένες ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χώρες. Δὲν προσέγγιζε ὅμως οὔτε στὸ ἐλάχιστο τίς ἀπαιτήσεις καὶ τίς προσδοκίες τῶν κατόχων τοῦ παπύρου. Ἐπρεπε νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ ζήτηση τελείως ἄλλης κλίμακας. Γιὰ νὰ πειστοῦν νὰ καταβάλουν τὸν ὀβολό τους ἄνθρωποι πού δὲν εἶχαν ἀντιληφθεῖ ποτέ ὅτι τοὺς ἀφοροῦσε ἢ ἀπόκρυφη χριστιανικὴ γραμματεία, ἔπρεπε νὰ στηθεῖ μιὰ γιγαντιαία ἐπιχείρηση πληροφόρησης καὶ, κυρίως, παραπληροφόρησης. Σὲ αὐτὴν συνεργάστηκαν μέ τὴ γνωστὴ τους προθυμία πολλοὶ σχετικοὶ καὶ κυρίως ἀσχετοὶ δημοσιογράφοι. Χωρὶς ἀμφιβολία τὸ *Εὐαγγέλιό* τοῦ Ἰούδα εἶναι, μέχρι στιγμῆς, τὸ πιὸ ἀκριβοπληρωμένο σύγγραμμα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας μετὰ τὴν *Καينὴ Διαθήκη*.

Ἀκόμα καὶ τὸ ὑπέρογκο οικονομικὸ τίμημα πού ἐξασφαλίστηκε γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ νέου συγγράμματος ἐνδέχεται νὰ ἀξίζει τὸν κόπο. Τί ἐνδιαφέρει ἄλλωστε ἂν πεταχτοῦν στὰ σκουπίδια μερικὰ ἑκατομμύρια ἄχρηστα ἀντίτυπα –ἀφοῦ ἔχουν δεβαίως πληρωθεῖ. Θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ συνυπολογίσουμε καὶ μιὰ παράπλευρη ἀπώλεια διόλου εὐκαταφρόνητη. Διότι ἢ εὕρεση τοῦ κατάλληλου ἀγοραστῆ δὲν ἀπαιτοῦσε μόνο τὴ φθορὰ τοῦ παπύρου καὶ τὴν καταστροφή ὀρισμένων σελίδων πού προσφέρονταν κατὰ καιροὺς ὡς δείγματα. Γιὰ νὰ κατακτήσει ὁ συγκεκριμένος πάπυρος τὴ θέση πού τοῦ προόριζαν, ἦταν ἀναγκαῖο νὰ θυσιαστοῦν δεκάδες ἄλλοι.

Ὁ Γκρήνφελ καὶ ὁ Χάντ εἶχαν πιστέψει ὅτι ὅλοι οἱ πάπυροι, ἀκόμα καὶ τὰ μικρότερα σπαράγματα, ἔχουν τὴν ἀξία τους. Στὴ σειρά πού ἄρχισαν νὰ ἐκδίδουν βρῆκαν τὴ θέση τους ἀποδείξεις, προσκλήσεις σὲ γεῦμα, ἐρωτικὰ σημειώματα, μαθητικὰ τετράδια, φορολογικὲς ἀπογραφές, προικοσύμφωνα, κατάλογοι μισθοδοσίας στρατιωτῶν. Δυστυχῶς τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ συγκινήσει τοὺς ἀρχαιοκάπηλους, τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς μεγαλοεκδότες – ἐκτός ἂν πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόδειξη πού ἔδωσε ὁ Ἰούδας ὅταν εἰσέπραξε τὰ τριάκοντα ἀργύρια. Στὴν πορεία ἀναζήτησης τοῦ κατάλληλου ἀγοραστῆ, οἱ περισσότεροι πάπυροι πρέπει νὰ καταστραφοῦν, ὄχι ἀπὸ ἀγνοία ἢ δεισιδαιμονία τῶν χωρικῶν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ἐμπόριο πού τοὺς διακινεῖ δὲν ἔχει χρόνο καὶ θέση γιὰ αὐτοὺς. Τὰ ὑπέρογκα κερδὴ ἐξασφαλίζονται μέ τὸν ἓναν καὶ μοναδικὸ πάπυρο πού θὰ ἐπιλεγεῖ γιὰ μεγάλη προβολή. Ὅσο ἐκτινάσσεται στὰ ἕψη ἢ ἀξία ἐνός μεμονωμένου συγγράμματος, τόσο ἐκμηδενίζεται ἢ ἀξία ὄλων τῶν ὑπολοίπων. Στὸ τίμημα πού καταβλήθηκε γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ *Εὐαγγελίου* τοῦ Ἰούδα θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ συνεκτιμήσουμε καὶ τὴν ἀξία ὄλων τῶν παπύρων πού θυσιάστηκαν ἤδη καὶ θὰ θυσιαστοῦν στὸ μέλλον.

Τήν επιστημονική αξία πού μπορεί νά ἔχει γιά τήν ιστορία τοῦ χριστιανισμοῦ ἕνα μόνο σπάραγμα φανερώνει ἕνα ὠραῖο παράδειγμα. Ἀνάμεσα στό πλῆθος τῶν τεμαχισμένων φύλλων παπύρου πού εἶχε συγκεντρώσει ὁ Γκρήνφελ ἦταν καί ἕνα μικρό, μικρούτσικο κομμάτι μέ λιγοστές μόνο λέξεις, πού περιέμενε τή σειρά του ἀπό τό 1920. Δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα, ἕνας ἔμπειρος παπυρολόγος, ὁ Κ.Χ. Ρόμπερτς, διαπίστωσε ὅτι προερχόταν ἀπό τό *Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*. Τό ἐντυπωσιακό ἦταν ὅτι τό ἀντίγραφο εἶχε γίνει γύρω στό 100 μ.Χ. καί κυκλοφοροῦσε σέ μιά ἐπαρχιακή πόλη τῆς Αἰγύπτου. Στήν πληροφορία αὐτή στηρίζεται σήμερα μεγάλο μέρος τῶν ἐπιχειρημάτων γιά τή χρονολόγηση ὅλων τῶν εὐαγγελίων τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ὁρισμένες ἀπό τίς σημαντικότερες ἐκτιμήσεις πού γίνονταν ἕως τό 1934 ἔχουν πλέον ὀριστικῶς ἐγκαταλειφθεῖ.

Οἱ μελετητές πού ἀνέλαβαν νά ἐκδώσουν τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα* ἦταν ἀσφαλῶς ἐπαρκεῖς στό εἶδος τους. Ὑπακούοντας ὡστόσο στίς ἐπιταγές τῶν κατόχων τοῦ παπύρου ἀνέλαβαν διάφορες δεσμεύσεις, πού δέν ἀπαιτοῦνταν ἕως σήμερα σέ παρόμοιες περιπτώσεις. Ἀκόμα καί γιά επιστημονικές ἐπισημάνσεις ἢ ἐκδοτικές διορθώσεις χρειάζονται εἰδική ἄδεια. Μεταξύ ἄλλων ὀφείλαν, ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε, νά παρουσιάσουν τό νέο εὑρημα σάν νά ἔχει αὐτοτελή αξία. Πράγματι ὑπάρχουν πολλά χριστιανικά συγγράμματα πού ἔχουν αὐτοτελή αξία. Αὐτό συμβαίνει, γιά παράδειγμα, μέ τά εὐαγγέλια τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ἀσφαλῶς οἱ περισσότεροι τά διαβάζουμε ὡς κεφάλαια ἐνός ἐνιαίου διβλίου καί συμπληρώνουμε τά κενά κάθε εὐαγγελικῆς ἐκδοχῆς μέ τίς πληροφορίες τῶν ἄλλων. Οἱ μελετητές ὀφείλουν πάντως νά διαβάσουν τά εὐαγγέλια καί σύμφωνα μέ τό πνεῦμα πού γράφτηκαν: ὄχι νά συμπληρώσουν ἀλλά νά ἀντικαταστήσουν τό ἕνα τό ἄλλο. Στήν περίπτωση τοῦ *Εὐαγγελίου τοῦ Ἰούδα* συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀνάποδο: τό ἔργο γράφτηκε γιά νά σχολιάσει καί νά ἀναιρέσει πληροφορίες τῶν ἄλλων εὐαγγελίων.

Ἀκόμα καί ὁ ἐπιπόλαιος ἀναγνώστης μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ ὅτι τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα* δέν διαβάζεται ἀπό μόνο του. Ἐάν δέν γνωρίζει ἤδη καλά τίς κανονικές ἐκδοχές δέν θά καταλάβει οὔτε περί τίνος πρόκειται. Ἀναμένει λοιπόν ἀπό τόν ἐπαρκή μελετητή νά τοῦ ἐπισημάνει ποιά ἀκριβῶς συγγράμματα τοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητα γιά νά κατανοήσῃ τό περιεχόμενο τοῦ νέου εὑρηματος. Ἀλλά προφανῶς ἡ ἐπισημάνση αὐτή θά στεροῦσε ἀπό τό *Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα* τή μοναδικότητά του. Ἀντί νά ικανοποιήσουν τίς ἀνάγκες τῶν ἐλάχιστων ἀναγνωστῶν πού θά εἶχαν τόν χρόνο καί τή θέληση νά διαβάσουν τό νέο σύγγραμμα ὡς μέρος ἐνός ἐκτενοῦς διαλόγου, οἱ ἐπιμελητές καί ἐκδότες

του δεσμεύτηκαν νά τό παρουσιάσουν ὡς μιά ἐναλλακτική θεώρηση τῆς ιστορίας.

Αὐτό εἶναι τό μεγαλύτερο τίμημα πού καλοῦμαστε νά καταβάλουμε γιά νά ἀποκτήσουμε τό νέο εὐαγγέλιο: νά τό ἀγοράσουμε ἀλλά νά μήν τό καταλάβουμε. Νά τό ἀγοράσουμε νομίζοντας ὅτι ἀποκτοῦμε πρόσβαση σέ κάποια ἀλήθεια πού μᾶς ἀφορᾷ, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια του ὑφίσταται μόνο σέ διάλογο μέ ἄλλες ἀλήθειες. Ὁ Ἰούδας τοῦ ἀπόκρυφου εὐαγγελίου δέν ἔχει νόημα ἐάν δέν γίνουν προηγουμένως κατανοητοί οἱ ἄλλοι Ἰουδες τῆς πρωτοχριστιανικῆς ιστορίας. Δέν φτάνει ὅμως μόνο αὐτό. Ἐκεῖνο πού κυρίως ἐνδιαφέρει εἶναι νά γίνει ἀντιληπτός ὁ μηχανισμός μέσα ἀπό τόν ὁποῖο παράγονταν νέες χριστιανικές ιδέες. Καί γιά αὐτό χρειάζεται ἐξοικείωση ὄχι μόνο μέ τήν *Καινή Διαθήκη* ἀλλά καί μέ τή γραμματεία τοῦ δευτέρου αἰώνα. Πού σημαίνει ὅτι οἱ μελετητές ἔχουν ἀκόμα μπροστά τους πολλή δουλειά πρὶν μπορέσουν νά ἀπειθυνθοῦν πειστικά στό εὐρύτερο κοινό. Ὅταν ἔρθει ἐκεῖνη ἡ ὥρα, τό ἐνδιαφέρον θά ἔχει ἀσφαλῶς ξεθυμάνει καί ἡ συζήτηση θά περιοριστεῖ (δυστυχῶς) μεταξύ εἰδικῶν. Τά ΜΜΕ θά διαφημίζουν ἤδη τό ἐπόμενο εὑρημα πού περιμένει ἀπό τώρα τή σειρά του.

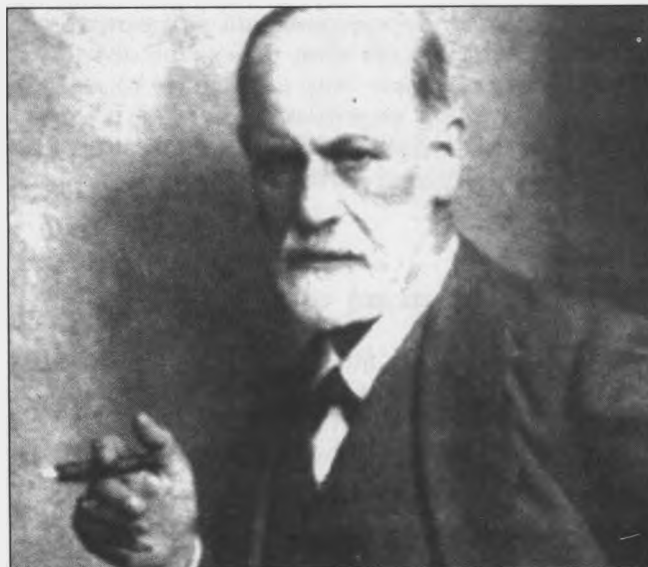
Σύμφωνα μέ τά εὐαγγέλια τῆς *Καινῆς Διαθήκης*, ὁ Ἰησοῦς ἰσχυρίστηκε γιά τόν Ἰούδα ὅτι θά ἦταν ἴσως καλύτερα νά μήν ἔχει γεννηθεῖ. Ὁρισμένοι μελετητές θεώρησαν πράγματι πιθανό ὅτι ὁ Ἰούδας δέν γεννήθηκε ποτέ. Ἡ ὑπόθεση αὐτή εἶναι καλή βάση γιά νά ἀνοίξει μιά συζήτηση πού θά ὑπενθύμιζε ὅτι βρισκόμαστε στόν κόσμο τῶν ιδεῶν καί τῆς ιδεολογικῆς σύγκρουσης. Οἱ διαφορετικές ἐκτιμήσεις γιά τόν ρόλο πού ἔπαιξε ἢ δέν ἔπαιξε ἕνας μαθητής τόν ὁποῖο ὁ Ἰησοῦς εἶχε περιλάβει στόν στενό του κύκλο δέν φωτίζουν τίς ἱστορικές συνθήκες τῆς σύλληψης καί τῆς σταύρωσης ἀλλά τίς ἱστορικές συνθήκες πρόσληψης τοῦ χριστιανισμοῦ ἕναν αἰώνα ἀργότερα. Ἡ ἀπίστευτη κυκλοφορία τοῦ συγκεκριμένου συγγράμματος φωτίζει μέ τή σειρά τῆς προβλήματα τῆς δικῆς μας ἐποχῆς. Στό κάτω κάτω κανένα μηχανισμός ἐπιτυχούς πληροφόρησης ἢ παραπληροφόρησης δέν μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ πάνω στήν ἄμμο.

Ἡ προθυμία μέ τήν ὁποία ἡ κοινωνία μας εἶναι ἔτοιμη νά πέσει θύμα ἀκόμα καί τῆς πλέον εὐφάνταστης ὑπόθεσης γύρω ἀπό τίς ἱερές της παρακαταθήκες δέν μπορεῖ παρά νά σχετίζεται μέ προβλήματα ὑπαρκτά καί ἐπίκαιρα. Στήν ὑπέρογκη τιμή πού καταβάλλουμε γιά νά ἐπαναφέρουμε στήν κυκλοφορία ἕνα σύγγραμμα χαμένο τόσους αἰῶνες ἐνδέχεται νά περιλαμβάνονται καί πληροφορίες γιά τόν δικό μας πολιτισμό καί τίς δικές μας ἔγνοιες. Τά μηνύματα ἄλλωστε διαρκῶς πυκνώνουν. Ἀλλά αὐτή εἶναι βεβαίως μιά ἄλλη ιστορία.

ΠΟΥ ΤΙΣ ΒΡΙΣΚΕΙΣ ΟΛΕΣ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ, ΣΙΓΚΜΟΥΝΤ;

Τρία έρασιτεχνικά σημειώματα
για τόν Φρόντ

του Γιάννη Παπαθεοδώρου

1. 'Η ζωή τής έρμηνείας

«**J**e sens un chien sur moi». (Αισθάνομαι πάνω μου ένα σκύλο). Τά λόγια αυτά άνήκουν σέ έναν άσθενή του Φρόντ, και είναι γνωστό πώς άποτέλεσαν τήν άφετηρία για νά κατασκευαστεί ή έννοια του 'Υπερεγώ [Surmoi] στή φροϋδική ψυχανάλυση. Τυχαία έπιλογή, έμπνευση τής στιγμής; Μάλλον όχι. Για τόν Φρόντ, ή γλώσσα τής άσθένειας μπορεί και δύναται νά έννοιολογεί και νά περιγράφει τόν έαυτό της, μπορεί άκόμη και νά «χαρίζει» αναλυτικές κατηγορίες στήν έπιστήμη πού τήν μελετά, ακριβώς γιατί ή γλώσσα αυτή είναι ήδη και πάντα μιά έρμηνεία. Στή φροϋδική ψυχανάλυση, δέν υπάρχει ή άνάγκη τής μηχανικής παραπομπής από τό σύμπτωμα στήν «άσθένεια», αλλά ή έμφαση στό διαθέσιμο άφηγηματικό ύλικό μέ τό όποιο ή άσθένεια εκδιπλώνει τόν έαυτό της. Τό σύμπτωμα τό προσφέρει ό άσθενής μέσα σέ ένα λόγο περί του συμπτώματος, μέσα, δηλαδή, σέ ένα λόγο προσημειωμένο και όριζόμενο από προγενέστερες έρμηνείες. 'Ο Φρόντ, όπως σωστά έπισημαίνει ό Μισέλ Φουκώ,¹ δέν ένδιαφέρεται για συμπτώματα, ούτε για τά περίφημα «ψυχικά τραύματα» ένδιαφέρεται για τό σύμπτωμα πού δίδεται προς έρμηνεία, τήν ώρα ακριβώς πού ό λόγος, αντί νά λάμψει μέσα στήν έρμηνευτική του διαφάνεια, άποκτά ξανά τήν αινιγματική του άβεβαιότητα.

Πράγματι, σέ αντίθεση μέ τά άλλα έρμηνευτικά προγράμματα των νεωτερικων έπιστημων, ή φροϋδική ψυχανάλυση εγκαινιάζει μιά νέα σφαίρα για τή ζωή τής έρμηνείας. 'Αν ή θεικιστική έρμηνευτική είχε θέσει ως βασικό της στόχο τήν έξόρυξη του νοήματος μέσα από τήν έμπειρική κατάδειξη ενός σημείου/συμπτώματος πού μαρτυρά per se για τό ίδιο τό καταγωγικό βάθος των πραγμάτων [υπάρχει ένα κρυμμένο νόημα πού όφείλουμε νά τό μάθουμε, και μπορούμε νά τό κατα-

νοήσουμε, νά τό εξηγήσουμε, νά τό τυποποιήσουμε], μέ τόν Φρόντ ή γλώσσα έπιστρέφει στή σκοτεινή πλευρά τής έρμηνείας: «Δέν υπάρχει κάτι τό άπολύτως πρωταρχικό πού νά χρήζει έρμηνείας. Και αυτό γιατί, κατά βάθος, ήδη τά πάντα είναι έρμηνεία. Τό σημείο δέν είναι καθαυτό πράγμα πού προσφέρεται στήν έρμηνεία, αλλά είναι μιά έρμηνεία άλλων σημείων».² Τι άλλο είναι ή 'Έρμηνεία των 'Ονειρων (1900) παρά μιά σπουδή στον λόγο των φαντασιώσεων, στή μυθοπλαστική διεργασία των άφηγήσεων, στό έρμηνευόμενο πού γίνεται ταυτόχρονα και έρμηνευόν; 'Ο Φρόντ προσφέρει μιά εξήγηση σέ όλα αυτά τά βουβά και άκροάσιμα άποσπάσματα λόγου, όχι για νά φέρει στό φως τή ρηματική έπιβεβαίωση του «τραύματος» αλλά τίς σημασιολογικές συγκρούσεις τής γλώσσας: ή φροϋδική παράσταση τής γλώσσας είναι μιά παράσταση μετέωρη, συχνά ρηγματική, ήμιτελής, κάποτε άκόμη και προγραμματικά άνολοκλήρωτη. 'Η περίφημη άνάλυση τής Ντόρας δέ δείχνει μόνο τήν προβληματική συγκρότηση ή άκόμη και τή διακοπή τής έρμηνευτικής σχέσης (π.χ. ανάμεσα στον άναλυόμενο και στον άναλυτή) αλλά διακηρύσσει τό ρήγμα και τή μεταβίβαση ως βασική συνθήκη στή ζωή τής έρμηνείας. Στόν Φρόντ, ή έρμηνεία δέν είναι μιά συντελεσμένη γνωσιολογική κατάσταση αλλά ένα διαρκές πρόβλημα, γύρω από ένα

1. 'Ο Φουκώ έχει συχνά κατηγορηθεί για τίς άποστάσεις του ή άκόμη και τίς βολές του κατά του Φρόντ. 'Ωστόσο, άν και τά πράγματα είναι περίπλοκα, ή αντιρρητική φουκωϊκή άνάγνωση τής φροϋδικής ψυχανάλυσης είναι αρκετά πιό παραγωγική ως προς τήν έρμηνευτική τομή τής ψυχανάλυσης, σέ σχέση μέ πολλές ψυχαναλυτικές άναγνώσεις του Φρόντ.

2. Μισέλ Φουκώ, «Νίτσε, Φρόντ, Μάρξ», στό: *Τρία Κείμενα για τόν Νίτσε*, Πιλέθρον, 2003, σ. 30.

λόγο πού δομείται συγκρουσιακά και κανονιστικά ταυτόχρονα. Η έρμηνεία δεν είναι ή λύση του αίνιγματος είναι τό ίδιο τό αίνιγμα. Από μιά άποψη, τό «οιδιπόδειο» τής φροϋδικής ψυχανάλυσης δεν είναι ό Οιδίποδας αλλά ή ίδια ή Σφίγγα. Μιά Σφίγγα πού ζει διαρκώς μέ τήν έπιθυμία νά ρωτάει ένοχλητικά πράγματα.

2. Η στιγμή του Οιδίποδα

«Άν λοιπόν ό Μωυσής ήταν Αιγύπτιος – τότε τό πρώτο κέρδος πού προκύπτει από αυτή τήν παραδοχή είναι ένα νέο, δισεπίλυτο αίνιγμα». ³ Παντού και πάντα τό αίνιγμα στον Φρόντ είναι ή προϋπόθεση τής ψυχαναλυτικής έρμηνείας. Άς θυμηθούμε, ώστόσο, τά συμφραζόμενα αυτού του «νέου αίνιγματος», πού περιγράφει. Η μελέτη γιά τόν Μωυσή ολοκληρώνεται και εκδίδεται μέσα σέ αντίξοες συνθήκες, στό Λονδίνο τό 1939. Ό ναζισμός έχει ήδη δείξει τό πρόσωπό του στους Έβραίους πολίτες τής Εύρώπης. Στο έργο αυτό, πού συχνά έχει διαβαστεί σάν μιά όριακή πραγμάτευση τής ίδιας τής ταυτότητας του συγγραφέα του, ό Φρόντ «άνασκάπτοντας τήν έβραϊκή ταυτότητα, επέμενε ότι αυτή δεν ξεκινάει από τόν έαυτό της, αλλά αντιθέτως, από άλλες (τήν αιγυπτιακή και άραβική ταυτότητα)». ⁴ Μέσα σέ αυτές τίς διχασμένες συνθήκες μιάς ύβριδικής ταυτότητας, ό Φρόντ δεν προβληματοποίησε απλώς τήν έβραϊκή ταυτότητα, παραδίδοντάς την στήν έρμηνευτική άμφισημία, αλλά ταυτόχρονα κατασκεύασε γιά χάρη της μιά νέα εύρυχωρία. Αυτός «ό μή Έβραϊός Έβραϊός» διεκδίκησε τήν έβραϊκότητα ως «ένσάρκωση του εύρωπαϊκού πνεύματος», και επινόησε τόν Έβραίο ως «τόν αιώνιο ξένο... σάν κάποιον πού ήθελε νά μπει στον κόσμο των έθνων» μέ τό αίνιγμα τής ταυτότητάς του. ⁵ Τό σκοτεινό, άμφισημο σημείο τής έρμηνευτικής έγινε γιά τόν Φρόντ ή καταστατική στιγμή του ίδιου του νοήματος, ή δήλωση μαζί και ή άναβολή του, ή «φιλοξενία» του και ή μεταφρασσιμότητά του. Η ίδια ή ψυχανάλυση άγκιστρώθηκε πάνω σέ αυτή τήν έρμηνευτική άμφισημία: σχεδόν έπιστήμη και σχεδόν μυθολογία, σχεδόν θεωρία και σχεδόν πρακτική διεκδίκησε τό κύρος της μέσα από τήν επινόηση του άσυνείδητου και τήν άμφισβήτηση τής άναγκαστικής «φυσικής» ύπαρξης και κυριαρχίας τής ούμανιστικής και ρομαντικής έννοιας του «Άνθρώπου»: τώρα τό πρόβλημα δεν ήταν ό «άνθρωπος» αλλά ή «άνθρωποποίηση» πού θά άνοιγε τή σκηνή από τήν έλευση ως τήν κατάρρευση του Οιδίποδα μέ άλλα λόγια, ή μετάβαση από τόν άνθρωπο στό Ύποκειμενο. Μιά νέα έπιστήμη έρχόταν νά άναγγείλει τό τέλος τής παραδοσιακής έρμηνευτικής. «Έτσι δεχτήκαμε τόν Φρόντ», σημειώνει ό Άλτουσέρ. «Μακριά σειρά κειμένων μέ βάθος, άλλοτε καθαρών, άλλοτε σκοτεινών, συχνά αίνιγματικών και αντιφατικών,

προβληματικών, όπλισμένων μέ έννοιες πού φαίνονται, σέ πρώτη ματιά ξοφλημένες, άσύμμετρες ως προς τό περιεχόμενό τους, ξεπερασμένες».⁶

Έπιστήμη ως προς τό τυπικό της, αλλά και άπλή πρακτική δίχως θεωρία, ή φροϋδική ψυχανάλυση διείσδυσε μέ όρους αίνιγματικούς μέσα στό πεδίο τής έρμηνευτικής γιά νά φέρει στό προσκήνιο μιά πολύ συγκεκριμένη τροπικότητα του σκέπτεσθαι, έναν τροπισμό (modalité) τής έρωτηματοθεσίας πού έγγράφεται, πέρα από όποιαδήποτε «καθαρότητα» και βεβαιότητα, στήν κατανόηση τής «δομής τής άγνοιας». ⁷ Ό Φρόντ, σέ αντίθεση μέ όσα πιστεύουν όσο είδαν τήν ψυχανάλυση ως σύγχρονη κοινωνική μαγεία, δεν στοχάστηκε γύρω από τόν άνθρωπο και τήν «ψυχοπαθολογία» του αλλά γύρω από ένα φυγόκεντρο ύποκειμενο στημένο γύρω από τό θέατρο τής γνώσης. Τέτοια είναι άλλωστε και ή «θεατρική μηχανή» του Οιδίποδα: όχι μιά ιστορία ενός άρχετυπικού υιού πού έπιθυμεί νά κοιμηθεί μέ τήν άρχετυπική μητέρα του, όπως τόν θέλει ή «λαϊκή» ψυχανάλυση και τά σχολικά στερεότυπα, αλλά ένα «αίνιγμα» τής ένταξης του Ύποκειμένου στό συμβολικό νόμο τής Γνώσης. Αυτή τήν τυπική διαδικασία τής ύποκειμενοποίησης μιάς δείχνει ό Φρόντ, αντικαθιστώντας τά «μικρά παιδάκια πού τρώνε τή σούπα τους» μέ τήν έννοιολογική πρόσβαση των κοινωνικών ύποκειμένων σέ ένα συγκεκριμένο τύπο έρμηνευτικού αίνιγματος. Μέ άλλα λόγια, ή «στιγμή του Οιδίποδα» μέσα στή φροϋδική ψυχανάλυση δεν είναι ή ώρα πού τό ανθρώπινο παιδί σαγηνεύεται από τήν κρυφή γοητεία τής μητέρας αλλά είναι ή ώρα πού τό ανθρώπινο ύποκειμενο, μέσω τής γλωσσικής τάξης, αφήνεται στή γοητεία του έρμηνευτικού αίνιγματος τής Σφίγγας.

3. Λογοτεχνία και Ψυχανάλυση

Τό έρώτημα είναι εύλογο; Τί ήταν εκείνο πού έξέτρεψε τήν ιατρική και βιολογική σκέψη τής θετικιστικής έρμηνευτικής του ύστερου 19ου αιώνα στους δρόμους τής αίνιγματικής έρμηνευτικής, έτσι όπως τή διεκδίκησε γιά τόν έαυτό της ή φροϋδική ψυχανάλυση; Άν και τά αίτια είναι όπως πάντα πολλαπλά, θά μπορούσαμε ίσως νά σκεφτούμε τόν τρόπο πού ή ψυχανάλυση άρδεύεται από τή δεξαμενή τής λογοτεχνίας. Η έρμηνευτική του Φρόντ, καθώς και ό τύπος μέ τόν όποιο

3. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ό Άνδρας Μωυσής και ή Μονοθεϊστική θρησκεία*, Επίκουρος, 1997, σ. 82.

4. Έντουαρντ Σαϊντ, *Ό Φρόντ και οι μη Εύρωπαίοι*, Άγρα, Άθήνα, 2003, σ. 63.

5. Jaqueline Rose, «Άπάντηση στον Έντουαρντ Σαϊντ», στό: *Ό Φρόντ και οι μη Εύρωπαίοι*, ό.π., σ. 103.

6. Λουί Άλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο, Άθήνα, 1999, σ. 17.

7. Λουί Άλτουσέρ, *Θέσεις...*, ό.π., σ. 36.

θέτει τὰ ἐρμηνευτικά προβλήματα τῆς ψυχανάλυσης *βγαίνει* (μέ τήν ἔννοια τοῦ «ἐρχεται» καί ταυτόχρονα τοῦ «ἐξέρχεται»), μέσα ἀπό τόν χώρο τῆς λογοτεχνίας. Ὁ ἴδιος ὁ Φρόντ συχνά ὁμολογεῖ τίς λογοτεχνικές «πηγές» τῶν ψυχαναλυτικῶν καταστάσεων τίς ὁποῖες μελετᾷ. Καί βέβαια, δέν πρόκειται μόνο γιά τόν Οἰδίποδα. «Δυό σκηνές ἀπό ἔργα τοῦ Σαίξπηρ», γράφει στό *Θέμα τῆς Ἐκλογῆς ἀνάμεσα στά κουτάκια*, «μοῦ ἔδωσαν πρόσφατα τήν ἀφορμή νά θέσω ἕνα μικρό πρόβλημα καί νά βρῶ τή λύση».⁸ Ἡ ἐκλογή τοῦ μνηστήρα στόν *Ἐμπορο τῆς Βενετίας* γίνεται κι ἐδῶ ἡ ἀφετηρία μᾶς καινούργιας ἐρμηνευτικῆς περιπέτειας. Ἀπό τόν Σοφοκλή ὡς τόν Σαίξπηρ καί ἀπό τόν Γκαῖτε ὡς τόν Ντοστογιέφσκι, ὁ Φρόντ ἀναδεικνύει τή λογοτεχνία ὡς τόν πιό προνομιακό «συμπαίκτη» τῆς ψυχανάλυσης: ὁ τρόπος κατασκευῆς τοῦ λογοτεχνικοῦ σύμπαντος, ἡ δημιουργική φαντασία, ἡ πλοκή, ἡ νοηματική ἀμφισημία, ἀκόμη καί ὁ συγγραφέας καί τό κοινό του, ἀποτελοῦν τά βασικά ὑλικά μέ τά ὁποῖα ὁ Φρόντ θά σκηνοθετήσῃ τό «αἶνιγμα» τῆς ψυχανάλυσης. Διαπιστώνοντας τήν ἤδη ὑπάρχουσα «ψυχαναλυτική» διάσταση ἐντός τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων, ὁ Φρόντ ἀναζητήσῃ ἕναν κρίσιμο σύμμαχο καί ἴσως ἕναν «εὐγενή» πρόγονο γιά τήν εὐρύτερη πολιτισμική νομιμοποίηση τῆς ψυχανάλυσης, τήν ὥρα πού τό ἐπιστημονικό περιβάλλον τῆς γύριζε τήν πλάτη: «Φρονῶ ὅτι ὁ Γκαῖτε», γράφει, «δέν θά ἀπέριπτε ψυχρά τήν ψυχανάλυση, ὅπως τόσοι σύγχρονοί μας. Ὁ ἴδιος μάλιστα τήν εἶχε πλησιάσει σέ ἀρκετά σημεία...».⁹ Ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἐγγύτητα, τό πλησίασμα τῆς λογοτεχνίας στήν ψυχανάλυση μέσω τῆς συμμετοχῆς στό ἴδιο ἐντέλει ἐρμηνευτικό πρόβλημα, πρόσφερε τή μόνη δυνατότητα γιά νά ἀρθρωθεῖ ὁ φροϋδικός λόγος: «ὄλοι κι ὄλοι οἱ προηγούμενοι μερικοί συγγραφεῖς, ὁ Σοφοκλής, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Μολιέρους, ὁ Γκαῖτε – μερικές φράσεις. Θεωρητικά ὁ Φρόντ ἔχτισε μόνος του τήν ὑπόθεση»,¹⁰ μέ τά ὑλικά τῆς λογοτεχνίας. Τό μείζον λογοτεχνικό διακείμενο τῆς ψυχανάλυσης (Ὁ *Οἰδίποδας*) σφράγισε καθοριστικά τή διπλή ταυτότητα τοῦ φροϋδικοῦ κειμένου ταξινομώντας το ἀνάμεσα στόν ἀναλυτικό λόγο καί τήν ποίηση, ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη καί τή λογοτεχνία.

Σέ μεγάλο βαθμό, ἀκόμα καί τὰ ἐργαλεῖα τῆς ψυχανάλυσης εἶναι τὰ ἐργαλεῖα τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς. Στήν *Ἐρμηνεία τῶν Ὀνειρῶν*, ὁ Φρόντ δέ μιλάει γιά τά ὄνειρα, ἀλλά γιά λογοθετικές λειτουργίες καί μηχανισμούς τῆς γλώσσας: ἡ *μετατόπιση* καί ἡ *συμπύκνωση* πρίν γίνουν «ψυχαναλυτικές» διαδικασίες περιγράφονται ὡς παραλλαγές στή ρητορική τροπικότητα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου.¹¹ Τά διανοητικά ἐργαλεῖα τοῦ Φρόντ ἐκκινοῦν ἀπό τόν στοχασμό καί τήν ἀνάλυση τῆς γλώσσας, τοῦ κειμένου, τῆς ἀφήγησης. Στήν πραγματικότητα, ὁ Φρόντ φτιάχνει τὰ ἐργαλεῖα τῆς ψυχανάλυσης ὡς ἀναγνώστης καί ἐρμηνευτής λογοτεχνικῶν κειμένων. Θά ἔλεγε μάλιστα κανεῖς πῶς σέ αὐτό

τό σημεῖο ἐκδηλώνεται καί ὁ ἐπιστημονικός ἐλιγμός τοῦ Φρόντ: ἀντί νά ἀσχοληθεῖ μέ τά ὑπολείμματα τῆς νευρολογίας καί τῆς βιολογίας προχωρεῖ στήν αὐτοδύναμη σύσταση ἑνός νέου ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου, μέ ὄρους καί ἀναλυτικές κατηγορίες πού συχνά προέρχονται ἀπό τήν ἐρμηνευτική τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων. Δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά ἐπιστημολογική μεταφορά: πρόκειται γιά τήν ἐπινόηση ἑνός νέου λόγου πού κινεῖται ἀνάμεσα στά εἶδη, ἀνάμεσα στή διανοητική πειθαρχία τῆς ἐπιστήμης καί δημιουργική φαντασία τῆς τέχνης. Ὁ Φρόντ «μπαίνει» στή σκηνή τῶν νεωτερικῶν ἐπιστημῶν θέτοντας ἐρωτήματα γύρω ἀπό τήν ἐρμηνευτική τῆς τέχνης: «Ἐμεῖς οἱ μή ποιητές» γράφει, «φλεγόμαστε ἀνεκαθεν ἀπό τήν περιέργεια νά μάθουμε ἀπό πού ὁ ποιητής, αὐτή ἡ παράξενη προσωπικότητα, ἀντλεῖ κάθε φορά τό ὑλικό του – ἴσως ὑπό τήν ἔννοια τοῦ ἐρωτήματος πού εἶχε ἀπευθύνει καί ἐκεῖνος ὁ καρδινάλιος στόν Ἀριόστο – καί πῶς κατορθώνει νά μᾶς συγκινεῖ μέ αὐτό, νά μᾶς προκαλεῖ αἰσθήματα τά ὁποῖα ἴσως δέν πιστεύαμε κἀν ὅτι μπορούσαμε νά τρέφουμε».¹² Ὁ ψυχαναλυτής στρέφεται στόν ποιητή γιά νά τόν ρωτήσει γιά τήν τέχνη του προκειμένου κι ἐκεῖνος νά κατανοήσῃ τήν ἐπιστήμη του. «Νά μπορούσαμε τουλάχιστον νά βροῦμε σέ μᾶς ἡ στούς ὁμοίους μας μιά δραστηριότητα κατά κάποιον τρόπο συγγενική μέ τό γράψιμο ποιημάτων!» συνεχίζει ὁ Φρόντ. Στίς καθόλου ἀφελεῖς ἐρωτήσεις του, ὁ Φρόντ ἀνακαλύπτει, δηλώνοντάς το ἄλλοτε ρητά καί ἄλλοτε ὑπόρητα, μιά νέα δυνατότητα γιά τήν ἐπιστήμη τῆς ψυχανάλυσης: τήν ἀφηγηματικότητα τῶν «ἱστοριῶν» τῆς, τή δυνατότητά τῆς νά ἐπινοεῖ τήν ἐπιστημονική πλοκή τῆς, καί νά στοχαζέται ἐρμηνευτικά πάνω σέ αὐτή τήν τέχνη τῆς ἀφήγησης. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Φρόντ μᾶς καλεῖ νά σκεφτοῦμε «ἴσως ὑπό τήν ἔννοια τοῦ ἐρωτήματος πού εἶχε ἀπευθύνει καί ἐκεῖνος ὁ καρδινάλιος στόν Ἀριόστο», ξέρει πάρα πολύ καλά τί λέει: γιατί τό ἐρώτημα πού ἔθεσε ὁ καρδινάλιος Ippolito d' Este στόν Ἀριόστο, ὅταν ἐκεῖνος τοῦ ἀφιέρωσε τόν *Ὁρλάνδο Μαινόμενο* ἦταν τό ἔξης: «πού τίς βρίσκεις ὅλες αὐτές τίς ἱστορίες, Λουδοβίκε;»

8. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ψυχανάλυση καί Λογοτεχνία*, Ἐπίκουρος, Ἀθήνα, 1994, σ. 167.

9. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ψυχανάλυση καί Λογοτεχνία*, ὅ.π., σ. 280.

10. Λουί Ἀλτουσέρ, *Θέσεις...*, ὅ.π., σ. 17.

11. Ὁ Ἀλτουσέρ μᾶς θυμίζει πῶς ἡ θέση πού ἔχει ἡ μετωνυμία καί ἡ μεταφορά στή Λακανική ψυχανάλυση εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀνάπτυξης τῆς γλωσσολογίας. Βλ. Λουί Ἀλτουσέρ, *Θέσεις...*, ὅ.π., σ. 26. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη, ἡ κειμενοκεντρική καί ἡ λογοκεντρική τάση τῆς φροϋδικῆς ψυχανάλυσης προσδιόρισε σέ μεγάλο βαθμό ἀκόμα καί τή μετα-φροϋδική ἐποχή.

12. Σίγκμουντ Φρόντ, *Ψυχανάλυση καί Λογοτεχνία*, ὅ.π., σ. 151.

ΝΑ ΑΚΟΥΣΟΥΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ*

τοῦ Δημήτρη Ἀρβανιτάκη

Αρχίζει κανείς πάντα από τις χρονολογίες, από τα πρόσωπα, από τους τόπους: από τους άξονες εκείνους που ορίζουν τις συντεταγμένες της ιστορίας.

Όταν γεννήθηκε ο Μουστοξύδης, τό 1785, στο Ἴονιο κυριαρχούσαν ακόμη οι Βενετοί. Στη διάρκεια της ζωής του είδε τόν σεισμό εκείνο που υπήρξε η Γαλλική Ἐπανάσταση· είδε «τόν Θεό τοῦ πολέμου», τόν Ναπολέοντα· είδε τήν πτώση τῆς *Serenissima Repubblica* καί τίς ἐπαναστατικές ιδέες νά παίρνουν τή θέση τῆς· είδε τίς μάξες νά ξυπνοῦν καί είδε στίς πλατείες τῶν Ἰονίων νησιῶν ἀνθρώπους νά κηρύσσουν τήν ἀθεΐα καί νά λογομαχοῦν μέ ἕνα αἰωνόβιο παρελθόν· είδε τούς Γάλλους ἐπαναστάτες νά ἐφευρίσκουν μίαν ἄλλη κοινωνική καί πολιτική γλώσσα· είδε, στό γύρισμα τοῦ αἰῶνα, νά ἀλλάζουν οἱ κυρίαρχοι τῶν νησιῶν: Γάλλοι ἐπαναστάτες, Ρῶσοι καί Τούρκοι, μέσα ἀπό μιά ιδιόμορφη συμμαχία, καί πάλι οἱ Γάλλοι, καί κατόπιν οἱ Ἄγγλοι· είδε τή δημιουργία τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ κράτους στά Ἴονια νησιά, γέννημα τῆς Συνθήκης τοῦ Παρισιῦ (1815)· είδε τή γέννηση, ἔστω καί προβληματική, τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν στοῦ Ἴονιο· είδε τό μεγάλο γεγονός τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 καί τή δημιουργία τοῦ πρώτου ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ κράτους (1830)· είδε τήν προσπάθεια τοῦ πρώτου κυβερνήτη, τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, νά ἀποτυγχάνει, είδε τόν Ὀθωνα, τόν πρῶτο βασιλιά· καί ἔφτασε νά ζήσει μέχρι τίς παραμονές τῆς Ἐνωσης τῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου μέ τήν Ἑλλάδα, τό 1864.

Προσπαθῶ, νά φτιάξω τήν εἰκόνα ἐνός «Ἰονίου», ἐνός «Ἑλληνα» Μουστοξύδη. Ἀλλά, αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια. Κάνω αὐτό τό συνειδητό σφάλμα γιά νά πῶ ὅτι ἐκεῖνο που συνήθως μᾶς διαφεύγει εἶναι ἡ συνολική ὀπτική του, ὁ συνολικός κόσμος του. Ὁ Μουστοξύδης δέν ἔζησε «ἀπλῶς» κάποια χρόνια στήν Ἰταλία, δέν συμμετείχε «ἀπλῶς» στήν ἰταλική πραγματικότητα ὡς ἕνας ξένος. Γιά μεγάλο διάστημα ἔδρασε –ἀλλά

καί πάντα συμπεριφερόταν – ὡς ἕνα κομμάτι αὐτοῦ τοῦ κόσμου: δέν υπήρξε μόνον φίλος καί συνεργάτης τοῦ Monti, δέν υπήρξε μόνον φίλος τοῦ Pindemonte, τοῦ Vieuasseux, τοῦ Tommaseo, τοῦ Carrer καί ἄλλων. Ἡ πραγματικότητα, οἱ προοπτικές, τά προβλήματα, ἡ πολιτική, ὁ πολιτισμός τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ἦταν κεντρικός ἄξονας στή ζωή του. Καί ὁ Μουστοξύδης δέν εἶναι παρά μόνο ἕνα παράδειγμα: ἀποτελεῖ ἕναν κρίκο –ἀπό τούς τελευταίους– μᾶς μακρᾶς σειρᾶς ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι μέσα ἀπό τίς δεδομένες ἱστορικές συνθήκες, ζοῦσαν αὐτή τή διπλή ζωή.

Ἀγαπῶ νά χρησιμοποιῶ τή φράση τοῦ ζακύνθιου ποιητή, τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, τή φράση που κρυσταλλώνει αὐτή τήν, ἄς τήν ποῦμε ἔτσι, «διπλή ταυτότητα»: ὁ Σολωμός λοιπόν, ἔγραψε, γυρνώντας ἀπό τήν Ἰταλία: «Barbaro giunsi e tal non sono riu» («Βάρβαρος ἔφτασα ἐκεῖ καί τέτοιος πιά δέν εἶμαι»). Αὐτή ἡ ἀλυσίδα, αὐτή ἡ ζωντανή σχέση ἀνάμεσα στίς δύο πλευρές τῆς Ἀδριατικῆς, ἐπρόκειτο νά σπάσει γιά πάντα κάπου ἐκεῖ στο τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα: ἦταν ἡ ἐποχή κατά τήν ὁποία κωδικοποιούνταν οἱ πατρίδες καί οἱ ταυτότητες ἔχαναν τή δυνατότητα τῆς πολλαπλότητας. Ὁ Οὕγο Φόσκολο, ὁ Ἀνδρέας Κάλβος, ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ὁ Μάριο Πιέρι, ὁ Αἰμίλιος Τυπάλδος, ὁ Μάρκος Ρενιέρης, ὁ Ἐρμάννος Λούντζης, ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, ὁ Ἰωάννης καί ὁ Σπυρίδων Βελοῦδος –ἀλλά μέχρι ἐκεῖ. Μετά τό 1864, μετά τήν Ἐνωση τῶν νησιῶν μέ τήν Ἑλλάδα, ὁ δεσμός θά χαλαρώσει ὥσπου θά σπάσει.

Δύο ἀπό τά πολλά παραδείγματα:

Γύρω στο 1860, ὁ Ἐρμάννος Λούντζης, μιά ἀπό τίς πλέον ὑψηλές μορφές τῆς στοχαστικῆς ἱστοριογραφίας τοῦ ἑλληνικοῦ 19ου αἰῶνα, ἔγραψε στά παιδιά του: «Ἀγαπῶ καί σέβομαι τό Πανελλήνιον. Ἀλλά, τί τά θέλετε, παιδιά μου; Γράφω ἰταλικά καί θαραπεύεται ἡ ψυχή μου!»

* Τό κείμενο διαβάστηκε κατά τήν παρουσίαση τοῦ βιβλίου: Δημήτρης Ἀρβανιτάκης (ἐπιμ.), Ἀνδρέας Μουστοξύδης-Αἰμίλιος Τυπάλδος. Ἀλληλογραφία (1822-1860), ἐκδ. Μουσείο Μπενάκη-Κότινος, Ἀθήνα 2005. Στήν ἐκδήλωση ἐκείνη (Μουσείο Μπενάκη, 29 Μαΐου 2006), γιά τό βιβλίο μίλησαν οἱ ἱστορικοί: Σπύρος Ἀοδραχᾶς, Ἑλλη Γιωτοπούλου-Σιαλιάνου καί Νίκος Καραπιδάκης. Τό κείμενο τοῦ Σπύρου Ἀοδραχᾶ δημοσιεύτηκε στά «Ἐνθέματα» τῆς *Αὔγης* (4 Ἰουνίου 2006).

Τό 1890, ὁ Jacopo Bernardi γράφοντας τή βιογραφία τοῦ Ἰωάννη Βελούδου, ἀνέφερε τό ἐξῆς περιστατικό. Ἀπευθυνόμενος ὁ Λουίτζι Πελεγκρίνο Ρόσσι (Luigi Pellegrino Rossi) σέ μιάν ἑλληνίδα φίλη του, τῆς ἔγραψε: «Θυμάστε τούς στίχους τοῦ ποιητή σας (σο. ἐννοεῖ τόν Σολωμό) πάνω στό πτώμα τῆς Ἑλλάδας; Ἔ, λοιπόν, γιά σᾶς, γιά μένα, γιά καθέναν πού ἀγαπά τήν ποίηση, τήν ἐπιστήμη, τόν πολιτισμό, ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Ἰταλία εἶναι δύο ἀδελφές, διαφορετικές ὡς πρὸς τήν ἡλικία, ὅμοιες ὡς πρὸς τήν ὁμορφιά καί τή δόξα. Νεκρές κείτονταν καί ἡ μία καί ἡ ἄλλη. Ἀλλά, ἀφότου ἡ πρώτη σχεδόν ἀναστήθηκε, ἐσεῖς δέ μποροῦσατε νά μοῦ ἀπαγγείλετε ἐκείνους τούς πανέμορφους στίχους, δίχως ἡ θλιμμένη σκέψη σας νά σταθεῖ σέ κείνην πού ἀκόμη κείτονταν, ναι, πάντοτε ὁμορφη, μά ἀψυχη καί παγωμένη».

Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα τέτοια λόγια δέν θά μποροῦσαν πιά νά εἰπωθοῦν. Δες τε πόσο μικρή εἶναι ἡ ἱστορία μας: εἴκοσι τέσσερα χρόνια μετὰ τόν λόγο τοῦ Μπερνάρντι, ξεσποῦσε ὁ φονικός πόλεμος τῆς παρανοίας τῶν χαρακωμάτων (1914): οἱ πατρίδες νοῦνταν πιά ὡς ἔθνη-κράτη: ἡ ἱστορία εἶχε πιά ἄλλη κατεύθυνση.

Τί θέλω νά πῶ; Μά, αὐτό πού θά ἔπρεπε νά εἶναι αὐτονόητο γιά τήν ἱστορική πρόβλεψη: ὅτι πρέπει νά δοῦμε αὐτές τίς πολλαπλές ταυτότητες μέσα στίς συγκεκριμένες ἱστορικές συνθήκες. Συνηθίζουμε νά λέμε γιά τόν Μουστοξύδη καί γιά ὅλους αὐτούς: «Ἀνθρωποι ἀνάμεσα σέ δύο πατρίδες». Νομίζω ὅτι σ' αὐτή τή φράση ὑπάρχουν δύο προβλήματα.

Τό πρῶτο: «Ἀνάμεσα». Ἄς διαβάσουμε τή βιογραφία τοῦ Μάριο Πιέρι, ἄς διαβάσουμε τήν Ἀλληλογραφία τοῦ Σολωμοῦ, ἄς διαβάσουμε τήν ποίηση καί τό ἔργο τοῦ Φόσκοιο, ἄς διαβάσουμε τό ἴσως ὄχι ὑψηλῆς ἀξίας ἔργο τοῦ Αἰμίλιου Τυπάλδου ἢ τό ἀσύγκριτα σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Ἰούλιου Τυπάλδου, τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη καί τοῦ Ἐρμάννου Λούντζη, ἄς διαβάσουμε αὐτήν ἐδῶ τήν Ἀλληλογραφία. Ὑπάρχουν ἄραγε στοιχεῖα πού νά πιστοποιοῦν μιά τέτοια «διαίρεση»; Νομίζω ἀλλοῦ εἶναι τό κλειδί καί ὄχι στήν ἀπλοϊκή αὐτή ἐρμηνεία.

Ἄλλά, ἄς περάσουμε στό δεύτερο: «δύο πατρίδες». Στόν ὑπολογισμό τῶν πατρίδων, πρέπει νά μήν μᾶς διαφύγει ὅτι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι ἦταν πλουσιότεροι ἀπό μᾶς, γιατί εἶχαν τρεῖς πατρίδες: ἡ patria nativa, ὁ γενέθλιος δηλαδή τόπος, πού ἐν προκειμένῳ ἦταν τά νησιά τοῦ Ἰονίου (ἀκόμη περισσότερο: κάποιο ἀπό τά νησιά) ἡ patria storica, πού εἶναι ὁ ἑλληνικός κόσμος, καί πού τήν κουβαλοῦσαν μέσα ἀπό τή γλώσσα τῆς κλασικῆς φιλολογίας, ἀπό τή γλώσσα τῆς ἐκκλησίας, ἀπό τή λαϊκή ὁμιλούμενη γλώσσα, ἀπό τίς παροιμίες καί τά τραγούδια: καί ὑπάρχει ἡ patria storico-culturale (πατρίδα ἱστορικο-πολιτιστική), πού εἶναι ἡ Βενετία καί ἡ Ἰταλία. Αὐτή ἡ πολλαπλότητα τῶν πατρίδων, ἡ ἰδιομορφία τῆς τοπικότητας, δημιουργοῦσε ὄχι μόνο διαφορετικές δυνατότητες κατανόησης τοῦ παρελθόντος, ἀλλά καί διαφορετικούς τρόπους ὀργάνω-

σης τοῦ μέλλοντος. Αὐτό ἴσχυσε γιά τούς ἑπτανήσιους, ἀλλά ὄχι γιά τούς ὑπόλοιπους Ἕλληνες. Ἰσχυσε ὅμως ἐπίσης σέ μεγάλο βαθμό – ἄν καί ὄχι μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο – καί γιά τήν Ἰταλία, κάτι πού σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔδωσε ἐξαιρετικούς καρπούς. Ἄς θυμηθοῦμε δύο ὀνόματα μόνον: Οὐγο Φόσκοιο καί Νικόλο Τομαζέο (Niccolo Tommaseo).

Ὅταν τό 1856 ὁ Ἐρμάννος Λούντζης ἔγραφε τήν πολὺτιμη ἱστορία τῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου, ἔγραφε γιά νά ὑπερασπιστεῖ τήν προοπτική ἔνταξης τῶν νησιῶν στόν ἑλληνικό κόσμο, κατὰ «τῆ στιγμή τῆς συγκροτήσεως τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς οικογενείας». Καί ζωγραφίζοντας τό παρελθόν τῶν νησιῶν, ἐντόπιζε τό κύριο χαρακτηριστικό του: τήν «πολιτική περιουσία» τῶν νησιῶν, μιά περιουσία πού δημιουργήθηκε μέσα ἀπό τόν συνδυασμό αὐτῆς τῆς ἰδιαιτερότητας: τῶν πολλῶν πατρίδων καί, ἄρα, τῶν διαφορετικῶν ἐκδοχῶν τοῦ μέλλοντος.

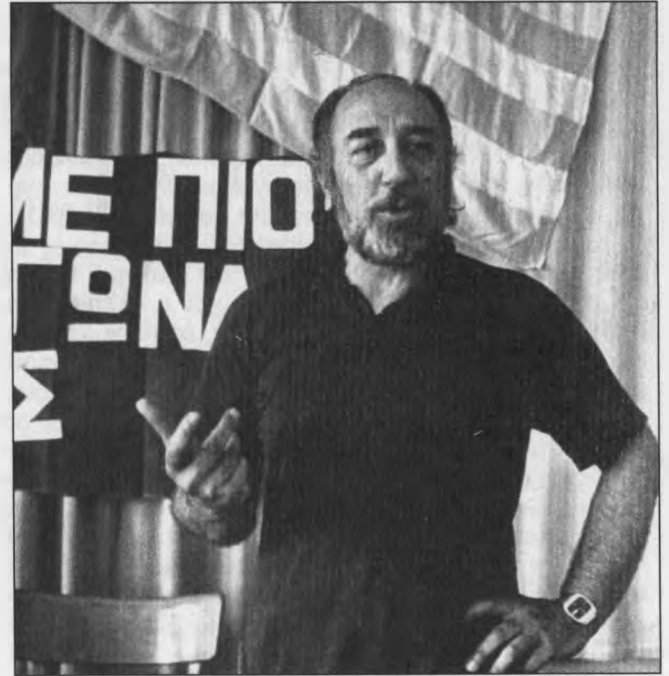
Δέν εἶναι ἡ στιγμή καί δέν εἶναι ὁ χώρος νά τό ἀναλύσουμε αὐτό. Θέλω μονάχα νά πῶ αὐτό πού πιστεύω, αὐτό πού ὅλοι γνωρίζουμε, ἀλλά συχνά τό λησμονοῦμε: ὅτι ὁ ἱστορικός πρέπει νά σέβεται τά ἐργαλεῖα μέ τά ὁποῖα οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι μποροῦσαν νά καταλάβουν τήν ἐποχή τους. *Τά δικά μας σχήματα μποροῦν νά ἀκολουθήσουν*, ἀλλά ἐκεῖνο πού πρέπει νά προηγεῖται εἶναι ἡ κατανόηση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι ὀργάνωναν τόν κόσμο τους. Γιά νά τό πῶ μέ ἄλλα λόγια: οἱ ἄνθρωποι δέ γνωρίζουν τό μέλλον τους, γνωρίζουν μόνο τό παρελθόν καί τό δικό τους παρόν – *καί αὐτό εἶναι ἡ ἱστορία*.

Θά σταματήσω, ὅμως, ἐδῶ. Λέγοντας ὅτι νομίζω πῶς ἄν τό βιβλίο αὐτό ἔχει μιά κάποια σημασία, αὐτή εἶναι ὅτι θέλει νά συμμετάσχει σέ ἕναν διάλογο πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση, πρὸς τήν καλύτερη κατανόηση αὐτῶν τῶν πολλῶν πατρίδων, πού κάποτε οἱ ἄνθρωποι τίς ἀντιλαμβάνονταν διαφορετικά ἀπ' ὅ,τι ἐμεῖς σήμερα. Κι ἄν αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ ἔρευνα μᾶς φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως στεγνή καί κουραστική, τό γνωρίζουμε ὅλοι μας ὅτι ἐν τέλει εἶναι πολύ πιό πλούσια. Θά μᾶς φέροι ἀμέσως στίς μεγάλες συζητήσεις, στά μεγάλα προβλήματα: στοὺς διαφορετικούς τρόπους συνειδητοποίησης τοῦ ἔθνους, στοὺς διαφορετικούς τρόπους κατανόησης καί ὀργάνωσης τοῦ πολιτισμοῦ, στοὺς διαφορετικούς τρόπους νοηματοδότησης τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου.

ΝΙΚΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΣ

Σεβάχ ό άριστερός. Άναμνήσεις έξι δεκαετιών 1930-1990

Έκδόσεις Βιβλιοπωλείον τής Έστίας,
Άθήνα 2006

Τόν Νίκο Οικονομάκο δέν τόν γνώρισα έγκαιρα γιά νά μπορέσω και έγώ νά τόν ζήσω σέ κάποια από τίς φάσεις τής ζωής του πού παρουσιάζονται στό βιβλίο του. Δυό φορές τόν συνάντησα έντελώς έμμεσα και γι' αυτό νά βάλουμε τήν λέξη, συνάντησα, σέ πολλά εισαγωγικά.

Η πρώτη ήταν όταν στον Ρήγα Φεραίο, περιμέναμε τά έκλογικά αποτελέσματα τής «Συμμαχίας» τό 1977, εκείνο τό βράδυ πού όλα φαίνονταν δυνατά και συζητιόταν μέ θεβαιότητα ότι θά εκλέγαμε άρκητούς βουλευτές και μεταξύ αυτών έναν βουλευτή στή Λέσβο. Κι αυτός θά ήταν βέβαια ό Οικονομάκος.

Η δεύτερη, έμμεση κι αυτή, ήταν όταν ήρθε στά χέρια μου έγγραφο γιά τίς έπαφές κεντρικών βουλευτών και στελεχών του κομμουνιστικού κινήματος τόν Δεκέμβριο τό 1966 μέ αντίκειμενο τήν άποψη των στελεχών τής Ένώσεως Κέντρου σχετικά μέ τή νομιμοποίηση του κομμουνιστικού κόμματος. Στά έγγραφα αυτά συνάντησα τό όνομα του Νίκου στον άπολογισμό τής έπαφής πού έγινε μέ τόν βουλευτή τής Ένώσεως Κέντρου.

Η τρίτη συνάντηση, άμεση αυτή τή φορά ήταν πριν από τρία χρόνια, τό καλοκαίρι του 2003, όταν συζήτησα μαζί του γιά πρώτη φορά, στό πλαίσιο έρευνας γιά τόν ελληνικό στρατό στή δεκαετία του 1940 και γιά τή συγκρότηση των αντιφασιστικών οργανώσεων στή Μέση Άνατολή. Τότε ξεδιπλώθηκε μπροστά μου μέ τόν πιό φυσικό και άδίαστο τρόπο ή κοσμογονία πού έφερε ό Β' παγκόσμιος πόλεμος στή ζωή των ανθρώπων. Τό κομμουνιστικό όραμα δίπλα σέ αυτά και παράλληλα ξεδιπλώθηκε τό πάθος

και τό κέφι ενός ανθρώπου πού βίωνε τήν καθημερινότητα άμεσα μέ τρόπο προσωπικό και σπάνιο άπαξιώνοντας τίς διαμεσολαθήσεις και κερδίζοντας ικανοποίηση από κάθε ήμέρα. Κοντά σέ αυτά ξεδιπλώθηκε ό κόσμος του πολέμου, οι ιδιαιτερότητες των συγκρούσεων στήν έρημο, οι νέες τεχνικές του πολέμου πού άκολουθοσαν οι Έγγλέζοι, ή στενοκεφαλιά και ό άναχρονισμός των διοικούντων τόν ελληνικό στρατό, οι ειδικές καταδρομικές άποστολές πού αναλάμβανε ό Νίκος Οικονομάκος μέ συντρόφους του, οι προσπάθειες δημιουργίας άριστερών οργανώσεων από τό μηδέν, ό σχεδιασμός τής καθοδήγησης γιά νά επεκτείνει τά δίκτυα των οργανώσεων. Κοντά σέ αυτά, μία πλειάδα άπτων πραγμάτων μεγάλων και μικρότερων όπως τό μεγαλείο τής πολεμικής προσπάθειας, ή ζωή στό σκοτάδι των τμημάτων προκάλυψης στήν πρώτη γραμμή, ή σύνεση και ό κίνδυνος, ή παλικαριά και ή σκέψη, οι γεύσεις και οι μυρωδιές, ή χαρά τής βροχής. Στοιχεία πού χαρακτήρισαν τόν συγγραφέα του βιβλίου στήν πορεία τής ζωής και πού βγαίνουν ζωντανά από τίς σελίδες του.

Διατήρησε ό Οικονομάκος μαζί μέ πολλούς άλλους τής γενιάς του μία διαρκή σχέση μέ τά άκραία σημεία τής ανθρώπινης δράσης, μέ τό τέραμα τής έκτασης τής ανθρώπινης πραγματικότητας, μέ τά ανθρώπινα όρια όπως έγραψε ό Γιάννης Βούλγαρης παρουσιάζοντας τό βιβλίο στά Νέα. Η σχέση αυτή μέ τά άκραία σημεία υπήρξε τό μέτρο γιά τόν ίδιο και γιά τή δράση του, ή φυσικότητα στήν έκθεση στον κίνδυνο, βασισμένη στήν πεποίθηση ότι ό άγώνας του άξιζει και συγχρόνως ότι ή ζωή είναι ωραία.

Δύσκολα πράγματα νά συνδυαστοῦν ἀπό τή φύση τους καί ἀκόμα δυσκολότερο νά συνδυαστοῦν σέ ἐποχές πού ἡ βία καθόριζε τή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί ἦταν παρούσα μέ μεγάλη ἔνταση στήν καθημερινότητα τῆς κοινωνίας καί τίς συμπεριφορές τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ οὐσιαστική συμβολή τοῦ βιβλίου ἐγκνεται στή δυνατότητα πού δίνει στόν ἀναγνώστη νά λειτουργήσει τό βιβλίο σάν παρατηρητήριο γιά τίς ἔξι δεκαετίες πού ἀποτελέσαν τήν κορύφωση τῆς δράσης καί τῆς ὑφησης τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος στά ἑλληνικά πράγματα, ἡ δυνατότητα πού μᾶς δίνει νά ἀντιληφθοῦμε τήν πολιτική δράση τῶν ἐλλήνων κομμουνιστῶν μετά τήν ἀπελευθέρωση, τίς διώξεις, τίς ἐκτελέσεις, τόν κόσμο τῶν συγγενῶν τῶν διωκόμενων, τίς διαφορετικότητες μεταξὺ τῶν νοοτροπιῶν πού εἶχαν οἱ κρατούμενοι κομμουνιστές, τόν κόσμο τῶν φυλακῶν. Κατεξοχήν παρατηρητήριο ἀποτελεῖ τό βιβλίο καί γιά τήν ἀνθρώπινη προσπάθεια, τήν ἀνθρώπινη χαρά, τήν ικανοποίηση, τήν ἀνθρώπινη ἀντοχή. Στά μονοπάτια αὐτά τῶν συναισθηματικῶν δεξιοτήτων τοῦ συγγραφέα πυκνώνει ἡ παρουσία τῆς ἀφήγησης, πυκνώνει σέ ἐκεῖνο τόν συνδυασμό τῆς πολιτικῆς δράσης καί τῆς ἀνθρώπινης διάστασης, πυκνώνει ἡ ποιότητα τῆς ἀφήγησης ὅταν κινεῖται ὁ συγγραφέας σέ συχνότητες χειρισμοῦ καί συνδυασμοῦ στοιχείων πού δύσκολα συνυπάρχουν σέ ἀφηγήσεις καί σέ βιβλία αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Πολλοί καί ποικίλοι οἱ λόγοι πού οἱ ἀνθρώποι δέν ἀναπτύσσουν μέ τέτοιο τρόπο τό προσωπικό τους βίωμα, δύσκολο γιά μᾶς νά τό ἐρμηνεύσουμε ὅταν ὀφείλουμε σεβασμό στόν ἀνθρώπινο ἀγώνα. Ὅμως ὁ Νίκος ἀφηγήθηκε τήν πορεία τῆς ζωῆς του σεβόμενος τό ἴχνος πού ἄφησε χωρίς νά αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νά ἀντιμετωπίσει τήν πορεία του σάν πορεία μαρτυρίου πού στεροῦνταν ἀπό κάθε ἐγκόσμη ἐλπίδα καί αἰσιοδοξία. Τά πολιτικά ἦθη καί ἡ αὐστηρή κομματικότητα δέν ἐπέτρεπαν εὐκόλα τήν προσέγγιση στά βιώματα τοῦ παρελθόντος ἀπό μονοπάτια πού συνδυάζουν τή ζωή καί τόν ἀγώνα σέ ἓνα περιβάλλον συνεκτίμησης καί τῶν δύο. Ἡ συνεκτίμηση τοῦ ἀγώνα καί τῆς ζωῆς δέν εἶναι βέβαια κάτι πού μπορεῖ νά γίνει ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ κάτι πού γίνεται μέ τό ζόρι γιατί ἔτσι πρέπει. Εἶναι στάση ζωῆς πού τελικά μπορεῖ νά μᾶς φέρει κοντύτερα στό πνεῦμα, στό κλίμα, γενικότερα στά ζητούμενα μιᾶς ἐποχῆς, ὅπως ἐπίσης νά μᾶς διευκολύνει στήν ἀντίληψη νοοτροπιῶν καί προσλήψεων τῶν γεγονότων καθιστώντας ἔτσι τίς μαρτυρίες αὐτές διαφωτιστική πηγή γιά τή δουλειά μας.

Ἔρχεται ἡ μαρτυρία τοῦ Οἰκονομάκου σέ ἐποχή πού ἡ ποινικοποίηση τῆς πολιτικῆς δράσης ἔχει περιοριστεῖ καί σέ ἐποχή πού ἡ πολιτική σύγκρουση ἔχει ἀλλάξει ὄρους. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀντίπαλου εἶναι παρούσα στόν λόγο του μέσω τῆς προσπάθειας πού καταβάλλει ὁ ἴδιος. Πολεμᾷ πράγματα καί ὄχι πρό-

σωπα. Παρά τήν οὐσιαστική καί ἐντατικοποιημένη στρατεύσή του ὁ συγγραφέας δέν ἀπαξιώνει τοὺς ἀντίπαλους πού θρῖσκονται στήν ἄλλη πλευρά, ἐκτός ἀπό κραυγαλέες περιπτώσεις. Διατηρεῖ τήν κατανόηση ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους πού ἔμειναν ἀπό τήν ἄλλη καί δέν κινήθηκαν πρὸς τή δικιά τους πολιτική γειτονιά καί στέκεται ἀπέναντί τους μέ ἀνωτερότητα καί σέ περιπτώσεις μέ οἰκειότητα.

Ἀκόμα καί μέ τοὺς συντρόφους πού διαφωνεῖ στό ἐσωτερικό τοῦ κινήματος, διαφωνεῖ μέ τρόπο ἀρκετά διακριτικό καί εἶναι προσεκτικός χωρίς νά μπαίνει σέ ἀδιέξοδες καταγγελτικές διαδικασίες. Ἴσορροπία καί στήν ἀντίρρηση, τουλάχιστον στόν ἀπολογισμό τῆς.

Στή μεγάλη αἴγλη καί στή μεγάλη δοκιμασία πού μπήκε ἡ ἀνανεωτική Ἀριστερά μετά τή μεταπολίτευση, ὁ Οἰκονομάκος συνέχισε νά πλοηγεῖ τό σκάφος του μέ τόν ἴδιο προσανατολισμό. Ἡ στέρση ἀπό τήν Ἀριστερά τοῦ πρωταγωνιστικοῦ τῆς ρόλου ἦρθε σταδιακά. Στούς δύσκολους καιροὺς πού ἀκολούθησαν οἱ πολεμιστές κομμουνιστές βρέθηκαν σέ θέση ἀμήχανη μέ ἐργαλεῖα διαφορετικά ἀπό ἐκεῖνα τῶν κομματικῶν ἡγεσιῶν. Τό σκάφος τοῦ Νίκου ἔφερε πιά τόν ἴδιο καί τόν προσωπικό του κόσμο. Ἀθήνα, Βρυξέλλες, Βενεζουέλα, Αἴγινα μιά πορεία ζωῆς αὐτοδιαχειριζόμενης μέ ἀξιοπρέπεια, μέ κάθε σεβασμό στό παρελθόν καί μέ λύσεις γιά τό μέλλον.

Οἱ ἀναλυτές τοῦ κλασικοῦ ἔργου *Χίλιες καί μιά νύχτες* παρουσιάζουν τόν Σεβᾶχ τόν Θαλασσινό ὡς ὑπερβολικό στήν εἰκόνα πού δίνει στόν κίνδυνο, ἀλλά ὡς θετικές τίς πληροφορίες πού προσφέρει γιά ναυσιπλοῖα, τό ἐμπόριο, τίς ἄγνωστες θάλασσες τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Οἰκονομάκος μᾶς τροφοδοτεῖ καί ἐκεῖνος μέ εἰκόνες ἐνός κόσμου πού δέν ζήσαμε πολλοί ἀπό ἐμᾶς καί μειώνει τόν κίνδυνο πού πέρασε, τόν μειώνει γιατί τόν ἀντιμετωπίζει σάν κάτι φυσικό. Μᾶς βοηθᾷ ὅμως μέ τή διήγησή του νά ἀνακτήσουμε τήν ἐκτίμηση γιά τή ζωή, ἀντίστοιχο καί αὐτό τοῦ ἀποτελέσματος πού εἶχε ἡ διήγηση τῆς Σεχραζάτ στόν ἀπογοητευμένο σουλτάνο. Δέν ξέρω μονάχα μήπως ὁ σουλτάνος ζήλευε ὄχι τόσο μέ τήν ἀποκοτιά του ὅσο μέ τή μετριοφροσύνη του πού ἐπιμένει νά ὑποστηρίζει, μέ ἔμμεσο βέβαια τρόπο, ὅτι λεβέντης καί παλικάρι εἶσαι μόνο ὅταν στό ἀναγνωρίσουν οἱ ἄλλοι. Νομίζω ὅτι ἂν κάτι ἔχει ἀναγνωριστεῖ στόν Νίκο ἀπό ὅσοι τόν γνώρισαν εἶναι ἡ λεβεντιά του καί ἡ παλικαριά του.

Ἀπό τίς χίλιες καί μιά νύχτες ἀνάκτηση ἐμπιστοσύνης στήν ζωή γοητευμένος ἐγκαταλείπει τά σχέδιά του.

Λεβέντης καί παλικάρι πού ὅμως ἀφήνει τοὺς ἄλλους νά τό ποῦν.

Τάσος Σακελλαρόπουλος

ΒΑΣΩ ΨΙΜΟΥΛΗ

“Ελεύθερη Ελλάδα” - “Η Φωνή τῆς Ἀλήθειας”

Ὁ παράνομος Ραδιοσταθμός τοῦ ΚΚΕ. Ἀρχεῖο 1947-1968

Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας - ἐκδόσεις Θεμέλιο, Ἀθήνα 2006

Α

Σᾶς εὐχαριστοῦμε θερμά γιά τή θετική σας ἀνταπόκριση στήν πρόσκληση τῶν ΑΣΚΙ καί τοῦ Θεμέλιου νά παρευρεθεῖτε στήν παρουσίαση τοῦ βιβλίου τῆς Βάσως Ψιμούλη γιά τόν ραδιοφωνικό σταθμό τοῦ ΚΚΕ «Ἐλεύθερη Ελλάδα» / «Φωνή τῆς Ἀλήθειας», 1947-1968. Γιά τό βιβλίο θά μιλήσουν ἀρμοδιότερα ἀπό ἔμενα πρόσωπα, σέ ὄλους μας γνωστά, ὥστε νά περιττεύουν οἱ συστάσεις. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τή συγγραφέα: γι' αὐτήν ὅμως θά θυμίσω ὅτι μᾶς ἔχει δώσει καί ἕνα ἄλλο βιβλίο, γιά τό Σούλι καί τούς Σουλιώτες, στό ὁποῖο ἡ τεκμηριωτική δεινότητα συμπλέει μέ τήν ἐρμηνευτική διεισδυτικότητα, ἀρετές πού χαρακτηρίζουν καί τό πρόσφατο ἔργο της γιά τό ὁποῖο γίνεται σήμερα σ' αὐτή μας τή συνάντηση λόγος.

Γιά τό ἔργο αὐτό θά πῶ λίγα μόνο λόγια. Προηγουμένως ὅμως θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ γιά μιάν ἀκόμη φορά στό τεκμηριωτικό σχέδιο στό ὁποῖο ἀνήκει: πρόκειται γιά τό σχέδιο τῶν ΑΣΚΙ, μέ τήν αὐτονόητη καί πάντα ἐπίκαιρη ἀναφορά στόν Φίλιππο Ἡλιοῦ, ἐμπνευστή, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, καί αὐτοῦ τοῦ σχεδίου τεκμηρίωσης. Ὑπακούει σέ μιάν ἀρχή πού δέν εἶναι οὔτε τόσο αὐτονόητη οὔτε τόσο εὐκόλλη στήν πραγματοποίησή της, ὅπως θά μπορούσε νά φανταστεῖ κανείς: οἱ δημοσιευόμενες εὑρετηριάσεις τοῦ ἀρχεῖακοῦ ὕλικου συνοδεύονται ἀπό τήν ἱστορία τους. Αὐτή ἡ ἱστορία ἀφορᾷ τά ἴδια τά τεκμήρια, εἶναι δηλαδή μιᾶ ἀρχεῖακή ἱστορία, ἀλλά καί τούς ὄρους τῆς παραγωγῆς τους, εἶναι δηλαδή μιᾶ πολυδιάστατη ἱστορία, ὄχι μόνο ἱστορία πολιτική. Εἶναι αὐτόδηλο ὅτι πρόκειται γιά μιᾶ συνάντηση λογικῶν: ἐκείνης τῆς ἀρχειονομίας καί ἐκείνης τῆς ἱστορίας, μέ δύο μεθοδολογικά κατηγορήματα, δηλαδή τή μερίκευση καί τήν ἀπάλειψη τῆς σκοπιμοθρίας ἀπό τήν ὀπτική τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας. Ὅσα ἔργα τεκμηρίωσης ἔφεραν ὡς τή στιγμή αὐτή στό φῶς οἱ ἀνθρώπινοι συντελεστές τῶν ΑΣΚΙ ὑπακούουν στά κριτήρια αὐτά: θυμίζω τίς ἐργασίες τῆς Ἄνας Ματθαίου καί τῆς Πόπης Πολέμη, τῆς Ἰωάννας Παπαθανασίου, τοῦ Δημήτρη Δημητρόπουλου καί τῆς

Εὐδοκίας Ὀλυμπίου καί ἀκόμη τίς «Μαρτυρίες» πού ἐπιμελεῖται ὁ Ἄγγελος Ἐλεφάντης: θυμίζω ἐπίσης τήν ἀρχεῖακή ὕλη πού ἔχει δημοσιευθεῖ στό Ἀρχεῖοτάξιο, γιά νά μείνω μόνο σέ ὅσες ἐργασίες ἔχουν δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας. Στό ἴδιο κλίμα, κυριολεκτικότερα στό ἴδιο ἐκδοτικό πρόγραμμα, ἀνήκει καί τό βιβλίο τῆς Βάσως Ψιμούλη, γιά τό ὁποῖο, καθώς ἔλεγα, δέν ἔχω νά πῶ παρά λίγα πράγματα, ἀφήνοντας πολλά γιά τούς ἀρμοδιότερους.

Τό μεγαλύτερο σῶμα τοῦ βιβλίου εἶναι τεκμηριωτικό καί ἀποτελεῖ τήν εὑρετηρίαση τοῦ ἀρχείου τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ, τό ὁποῖο ἀπόκειται στά ΑΣΚΙ καί στό ὁποῖο ἔχουν καταχωριστεῖ τά ἐκφωνούμενα κείμενα ἄλλα καί ἄλλο συναφές ὕλικό. Ἡ εὑρετηρίαση εἶναι εἰδολογική σέ χρονολογική φυσικά βάση: εἶναι ἐπιπροσθέτως τόσο ἀναλυτική, ὥστε ὁ χρήστης τοῦ βιβλίου νά μπορεῖ νά σχηματίζει μιᾶ εὐκρινή εἰκόνα τοῦ τύπου καί τῶν περιεχομένων τῶν ἐκπομπῶν, χωρίς νά χρειάζεται, γιά νά σχηματίσει τήν εἰκόνα αὐτή, νά ἀνατρέξει στά ἴδια τά ἐκφωνούμενα κείμενα. Ἡ ἀναδρομή στά κείμενα θά ἀποτελέσει μέρηνα ἄλλου εἶδους χρηστῶν μέ ἐξειδικευμένα αἰτήματα. Προσεκτικό εὑρετήριο προσώπων, τόπων καί πραγμάτων ἐπιτρέπει τίς συγκεκριμένες ἀναζητήσεις, πού τό πεδίο τους ἔχει ἤδη διευρύνει ἡ ἀναλυτική εὑρετηρίαση τῶν φακέλων καί ἡ εἰδολογική κατάρταξη.

Τῆς ἀρχεῖακῆς ἐργασίας προηγεῖται μιᾶ ἐκτενῆς εἰσαγωγή, στήν ὁποία ἀνασυγκροτοῦνται δύο ἱστορίες: ἡ ἱστορία τοῦ Σταθμοῦ καί ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχείου του, ἐνῶ συγχρόνως ἐκτίθεται ὁ τρόπος χρήσης του ἀπό τή συγγραφέα καί ταξινόμο του. Χρησιμοποιοῦ τόν ἐνικό «ραδιοφωνικός σταθμός», μολονότι αὐτός πέρασε ἀπό δύο διακριτές φάσεις καί ἔφερε ἀντιστοίχως δύο διαφορετικές ἐπωνυμίες —«Ἡ Ἐλεύθερη Ελλάδα» καί «Ἡ Φωνή τῆς Ἀλήθειας»: ἦταν, ὡστόσο, ἕνα καί ἐνιαῖο ὄργανο πολιτικῆς παρέμβασης τοῦ ΚΚΕ μέ ὅλα τά συνακόλουθα τῶν ἐννοιῶν καί πρακτικῶν πού προσέδιδε στήν πολιτική ἢ στρατηγική καί ἡ τακτική τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων.

Δέν προτίθεται νά ἐπαναλάβω ὅσα μέ σαφήνεια ἐκθέτει ἡ Ψιμούλη στήν ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγή της, ἀλλά ἀπλῶς νά ἐπισημάνω ὀρισμένα: ἀπό τά ζητήματα πού πραγματεύεται ἡ ἀποτυπώνει. Ἄρχίζω ἐπικαλούμενος ἕνα ἀπό τά δεύτερα. Ὁ Σταθμός λειτουργεῖ ἀρχικῶς (Ἰούλιος 1947) στό Βελιγράδι, κατόπιν (Μάρτιος 1949) στο Βουκουρέστι μέ μίαν ἀντένα, κάποια στιγμή, 1957 στή Λειψία, ἀπ' ὅπου θά μεταδίδει ἀπό τό 1968· φυσικά σέ συνθήκες ἄκρας παρανομίας, δηλαδή προφύλαξης. Οἱ λόγοι εἶναι εὐνόητοι καί δέν θά τοὺς ἐπαναλάβω. Ὡστόσο, ἡ συγγραφέας ἐπικαλεῖται τό γεγονός ὅτι ὁ ἐπίσης παράνομος ἰσπανικός ραδιοσταθμός λειτουργοῦσε στό πλαίσιο ἐνός ἐλαστικότερου συννομητικῶν συστήματος. Θεωρῶ ὅτι αὐτή ἡ ἐπισήμανση ἔχει τή σημασία της, γιατί μᾶς ἀνοίγει ἕνα ἀκόμη παράθυρο, ἂν ὄχι γιά νά διαγνώσουμε, τουλάχιστο νά ἀνιχνεύσουμε τά ὄρια τοῦ ἐσωκομματικοῦ ἐλέγχου στό ὄνομα τῆς συννομητικῆς ἐπαγρύπνησης καί τῶν χρήσεών της.

Δέν εἶναι ὅμως οἱ ἐπισημάνσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους πού χαρακτηρισρίζουν τό εὖρος καί τήν πληρότητα τῆς «Εἰσαγωγῆς». Θά ἤθελα, πρῶτο, νά σημειώσω τήν τεκμηριωτική ἐδραίωση τῆς ἐξιτόρησης. Σπεύδω νά διασαφηνίσω ὅτι δέν πρόκειται γιά μιά χρονολογική ἐκθεση τῶν ὄρων καί τῶν πεπραγμένων πού συγκροτοῦν τήν ἱστορία τοῦ Σταθμοῦ: πρόκειται ἀντίθετα γιά μίαν ἐρμηνευτική, μέσω τῆς ἐξιτόρησης, χρήση καί κατανόηση τῶν ἀρχικῶν πληροφοριῶν. Αὐτή ἡ ἱστορία, γιά νά μὴν καταλήξει σέ παράθεση πληροφοριῶν, χρειάζεται νά ἀρθρωθεῖ σέ πρόβλημα: τί εἶδους ὄργανο μετάδοσης μηνυμάτων ἦταν γιά τήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ ἡ ἴδρυση ἐνός ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ. Ἡ Βάσω Ψιμούλη ἀντιμετωπίζει αὐτό τό κεφαλαίωςδες πρόβλημα σέ ὅλες τίς συναρτήσεις του, ἀπό τήν τεχνική ὑποδομή ὡς τοὺς ἀνθρώπινους συντελεστές ἀπό τίς συνθήκες ἐργασίας ὡς τήν πρόσληψή τους ἀπό τό προσωπικό τοῦ Σταθμοῦ: ἀπό τοὺς ὄρους πληροφοριοδότησης ὡς τοὺς τρόπους ἐκφορᾶς τοῦ μηνύματος καί κυρίως οἱ στρατηγικές σταθερότητες καί οἱ τακτικές μεταβλητές. Εἶναι μιά ἱστορία πού τήν παρακολουθοῦμε περισσότερο ἐκ τῶν ἐσω παρά ἐκ τῶν ἔξω, χωρὶς τοῦτο νά σημαίνει ὅτι ἡ μαρτυρία γιά τήν ἐκ τῶν ἔξω πρόσληψη ἀπουσιάζει.

Εὐστοχα ἡ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ βιβλίου μᾶς ἐξηγεῖ ὅτι στό ξεκίνημά του, ἀλλά καί κατόπιν, ὅταν ἀλλάξουν οἱ ὅροι τῆς ἐπικοινωνιακῆς παρέμβασης τοῦ ΚΚΕ, ὁ Σταθμός δέν ἦταν παρά μιά ἐμφωνη κομματικῆ ἐφημερίδα πού, ἀπό τεχνική ἀποψη, ὑπακούει περισσότερο στόν ἐντυπο παρά στόν προφορικό λόγο, παρά τίς προσπάθειες προσαρμογῆς του στόν δεύτερο. Οἱ συνθήκες διάδοσης τοῦ προφορικοῦ, τοῦ φωνητοῦ, μηνύματος εἶναι δυσμενεῖς: σπάνη ραδιοφωνικῶν συσκευῶν ἀλλά καί φόβος. Γιά νά φτάσει τό μήνυμα στοὺς ἀποδέκτες του, χρειάζεται νά πολλαπλασιασθεῖ μέ τήν ἀπομνημόνευσή του σέ λόγο γραπτό, μάλιστα καί ἡ ἐκπομπή «Τό Φροντιστήριο

τοῦ Ἀγωνιστῆ». Πολλοί ἀπό σᾶς ἔχουν τήν ἐμπειρία τῆς καταγραφῆς σέ πολλαπλά ἀντίτυπα μέ καρμπόν τῶν μεταδόσεων τοῦ Σταθμοῦ καί, φαντάζομαι, ἀπό μιά στιγμή καί ὕστερα, τήν παράλληλη ἐμπειρία, ἐκείνου τοῦ μάταιου κόπου καί τοῦ μάταιου κινδύνου. Συνοψίζοντας, θά ἔλεγε κανεῖς ὅτι ὁ ραδιοφωνικός Σταθμός τοῦ ΚΚΕ ἰδρύθηκε γιά νά διαδίδεται ἡ «γραμμῆ» τοῦ Κόμματος, μέ τρόπο μάλιστα βαθμιδωτό, ἀνάλογα μέ τοὺς ἀποδέκτες, ὅταν μάλιστα ἡ κυκλοφορία τῶν κομματικῶν ἐντύπων, καί ἰδίως τῶν ἐφημερίδων, δέν ἦταν ἐφικτή. Ἡ συγγραφέας παρακολουθεῖ τίς μεταβλητότητες τῆς γραμμῆς σέ συνάρτηση μέ τήν ἀλλαγή τοῦ θεματολογίου τῶν ἐκπομπῶν μέ ὅ,τι τοῦτο συνεπάγεται ρητῶς ἀλλά καί ὑπορητῶς ὡς πρὸς τή διανοητική συγκρότηση τῶν ἐλλήνων κομμουνιστῶν καί τήν ἐνεργητική δυνατολογία τῆς συγκρότησης αὐτῆς, πού ἀποτελοῦσε ἕνα εἶδος σταθεροῦ πυρήνα καί προϋπόθεση γιά δημοκρατικές ὑπερβάσεις, αὐτονόητες στό ἐπίπεδο τῆς θεωρίας καί ἐκλεκτικές στό ἐπίπεδο τῆς πράξης. Ἡ συστηματικῆ πρόδραση τῆς Ψιμούλη μᾶς ὑποδεικνύει αὐτοὺς τοὺς ἐρμηνευτικούς ὀρίζοντες καί συγχρόνως τοὺς τεκμηριώνει. Ἀναφέρομαι στήν κομμουνιστικὴ σταθερά τῆς αὐτομόρφωσης πού ἰσχύει βεβαίως, μάλιστα βασανιστικά, γιά τό προσωπικό τοῦ Σταθμοῦ.

Ὅπως συμβαίνει μέ τό τεκμηριωτικό σῶμα τοῦ βιβλίου, ἔτσι καί στήν εἰσαγωγή οἱ θεματικές διακρίσεις ὀργανώνουν καί κατασταίνουν ἐναργῆ τή γενική καί συνάμα συνθετικὴ εἰκόνα πού θέλει καί πετυχαίνει νά παρουσιάσει. Ἡ στατιστικὴ προσέγγιση, δηλαδή ἕνα ἀπό τά ἐφαρμοζόμενα ἀναλυτικὰ ἐργαλεῖα, δίνει στήν ποιοτικὴ πρόδραση τήν ποσοτικὴ της διάσταση, συνελπῶς τό μέτρο γιά τήν ἐκτίμηση τῶν ὀρίων τῆς σχέσης πομποῦ καί δέκτη καί τῆς κομματικῆς παιδαγωγικῆς πού καθορίζει τή σχέση αὐτή. Ὅλα αὐτὰ στή σχετικὴ μεταβλητότητα τοῦ κομματικοῦ πολιτικοῦ χρόνου.

Δε θά ἐπιμείνω στήν ἱστορία τοῦ ἀρχείου τοῦ ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ πού μέ γνώση καί μεθοδικότητα ἀνασυσταίνει ἡ συγγραφέας. Θά ἐπισημάνω μόνο τήν ἐγνοια τῶν κομμουνιστικῶν Κομμάτων νά συγκροτοῦν, διασώζουν, ἐλέγχουν καί χρησιμοποιοῦν ἢ νά διαχειρίζονται ἐπιλεκτικῶς τά ἀρχεῖα τους. Χάρη σ' αὐτὴ τὴν ἐγνοια ἐγινε δυνατό νά γραφεῖ τό βιβλίο πού παρουσιάζουμε σήμερα. Ὅχι ὅμως ἀποκλειστικά χάρις στήν ἐγνοια αὐτὴ ἀλλὰ κυρίως χάρις στήν ἀρχειακὴ καί ἐρευνητικὴ πολιτικὴ τῶν ΑΣΚΙ καί τοῦ ἐπιστημονικοῦ καί πολιτικοῦ σκεπτικοῦ τοῦ πρωτεργάτη τους, τοῦ Φίλιππου Ἡλιοῦ: τό ὄνομά του, μέ τό ὅποιο ἀρχισα καί τελειώνω αὐτὴ τὴ σύντομη προσλαλιά, τό βλέπετε στή λιτὴ καί οὐσιαστικὴ ἀφιέρωση τῆς συγγραφῆς -«Στόν Φίλιππο Ἡλιοῦ», ὄχι στή Σκιά του, ἀλλὰ ἔτσι ὅπως ταιριάζει στοὺς ἀνθρώπους πού δέν πεθαίνουν.

Σπ. Ι. Ἀσδραχᾶς

B

Tό βιβλίο της Βάσως Ψιμούλη πού σήμερα παρουσιάζουμε εδώ, όπως θά δει όποιος αρχίσει τό φυλλομέτρημά του, είναι αφιερωμένο στόν Φίλιππο Ήλιού. Άν ζούσε, θά ήταν αυτός στή δική μου θέση ή στή θέση κάποιου άλλου εκ τών παρουσιαστών. Θά κατείχε τή θέση αυτή, δικαιωματικά, γιατί αυτός ήταν ό κύριος έμπνευχτής και όργανωτής τών Άρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, τών ΑΣΚΙ, αυτός ήταν πού παρότρυνε και τή Βάσω Ψιμούλη νά καταπιαστεί μέ ένα σωρό έγγραφα πού έναπόκεινται στά ΑΣΚΙ και πού ήταν οι έκπομπές του Ραδιοφωνικού Σταθμού του ΚΚΕ στά χρόνια του Έμφύλιου Πολέμου και στά χρόνια της ύπερορίας τών Έλλήνων Κομμουνιστών στίς σοσιαλιστικές χώρες. Η αφιέρωση της Βάσως Ψιμούλη στόν Φίλιππο Ήλιού δέν είναι μιά συνηθισμένη εκδήλωση έθιμοτυπίας και άδροφροσύνης, δέν είναι μόνον μιά, ούτως ή άλλως αναγνώριση όφειλης, αλλά αναγνώριση του έργου και του ρόλου του Ήλιού στή δημιουργία και τή λειτουργία τών ΑΣΚΙ χάρη στό όποιο μπόρεσε νά υπάρξει και τό έργο της Βάσως “Ελεύθερη Ελλάδα” - “Η Φωνή της Αλήθειας” - Ο παράνομος Ραδιοσταθμός του ΚΚΕ άρχείο 1947-1968. Η αφιέρωση, λοιπόν, της Βάσως είναι εκ μέρους της μιά εκδήλωση τιμότητας, πού τιμά και χαρακτηρίζει και τήν ίδια.

Μ' αυτή τήν τιμότητα, έσκυψε και η Βάσω πάνω στά χαρτιά τών δύο σταθμών. Στόν καιρό τους αυτά τά χαρτιά ήταν η φωνή του ΚΚΕ. “Υστερα τά χαρτιά αυτά, 370.000 δακτυλογραφημένα δελτία, στήν εργώδη προσπάθεια της Βάσως Ψιμούλη, άφου τακτοποιήθηκαν όπως έπρεπε, απέκτησαν πάλι φωνή. Ο καθένας πλέον μπορεί νά τά επισκεφθεί, νά τά πιάσει στά χέρια του, νά τά διαβάσει, νά τά αναστοχασθεί, νά τά έρμηνεύσει κι έτσι νά καταλάβει τί ήταν αυτοί πού μιλούσαν απ' τό Βουνό, τί ήταν ό «Σταθμός της Ελεύθερης Ελλάδας» και η «Φωνή της Αλήθειας». Έχουμε λοιπόν, χάρη στό Άρχείο του Ραδιοφωνικού Σταθμού και χάρη στό βιβλίο της Ψιμούλη, άλλη μιά πηγή γιά νά μελετήσουμε τόν τετράχρονο Έμφύλιο Πόλεμο και τήν περιπέτεια τών Έλλήνων Κομμουνιστών στίς χώρες της ύπερορίας. Και κάτι ακόμη: μιά επιπλέον πηγή γιά όσα συνέβησαν στήν ίδια τήν Ελλάδα από τό καλοκαίρι του 1947 ως τό 1968. Τά ΑΣΚΙ αισθάνονται περήφανα γιά τό έργο αυτό πού παρουσιάζουμε σήμερα.

* Όμιλία στήν παρουσίαση του βιβλίου της Βάσως Ψιμούλη στίς 24 Μαΐου 2006. Μίλησαν επίσης ό Σπύρος Ασοραχάς, ό Στέφανος Στεφάνου (τό κείμενο της όμιλίας του δημοσιεύτηκε στά «Ενθέματα» της Αυγής και ό Στέλιος Κούλογλου.

Τό νά επισκεφθεί κανείς σήμερα τά ΑΣΚΙ και νά συμβουλευτεί τόν όποιοδήποτε φάκελο τών αρχείων τους είναι κάτι τό αυτονόητο. Δέν ήταν όμως πάντα τά πράγματα αυτά τόσο αυτονόητα. Όπως αναφέρει ό Φίλιππος Ήλιού στή συνηγορία του υπέρ τών άνοιχτών αρχείων,

«ένα κομμουνιστικό άρχείο, τό άρχείο ενός κομμουνιστικού κόμματος, έθεωρείτο εξ όρισμού άπόρρητο και μή προσβάσιμο στους ενδιαφερομένους. Η λειτουργία του προσδιοριζόταν από άγραφους νόμους, θεσμοθετημένους κανόνες του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, πού διασφάλιζαν ταυτοχρόνως τήν πλήρη μυστικότητα, τήν άδιαφάνεια και τίς ιδιοτελείς χρήσεις: όργανικό τμήμα ενός έξουσιαστικού μηχανισμού τό άρχείο και τά άρχεία μπορούσαν νά χρησιμοποιηθούν, και χρησιμοποιήθηκαν, γιά νά έξυπηρετήσουν κομματικές σκοπιμότητες και έσωτερικές αντιπαραθέσεις. Κυρίως γιά νά ύπηρετήσουν, μέσα από έπιλεκτικές χρήσεις τών πηγών, ένα ένοποιητικό, αλλά μόνιμως τροποποιήσιμο και τροποποιούμενο, ιστοριογραφικό σχήμα, στό όποιο πρυτάνευε η έννοια της κομματικότητας. Στό όνομα πάντα της “καλής έπαγγελίας”».

Άλλαξαν όμως αυτά τά καθεστώτα. Άλλαξαν όχι από μόνα τους, αλλά άλλαξαν οι άνθρωποι πού μέ τους άγώνες τους επέβαλαν τό νέο καθεστώς της έλευθερίας, της διαφάνειας, πού έστειλε κυριολεκτικά στό άρχείο τήν άρχή της μυστικότητας.

Η Βάσω Ψιμούλη σε μιά σελίδα της *Εισαγωγής*

της πετάει δυό τρία νούμερα πού αν όμως τά αναλογισθεί κανείς θά ανατριχιάσει μπροστά στον όγκο τής δουλειάς πού πέρασε απ' τά χέρια της. Λέει: (σελ. 126) «Τό αρχείο είναι τοποθετημένο σέ 409 κοντιά, τά όποια περιέχουν 370.000 φύλλα δακτυλογραφημένων δελτίων έκπομπών και καταλαμβάνει 72 τρέχοντα μέτρα στά ράφια». Τόσο απλά: 72 τρέχοντα μέτρα στά ράφια. Έπονται τής Είσαγωγής τά πολύτιμα και πολυσέλιδα εύρετήρια και γιά τίς δύο περιόδους του Σταθμού.

Άλλά πώς προέκυψαν αυτά τά ράφια, τά γεμάτα μέ μιλημένα λόγια, μέ βιωμένα λόγια; Έχουν κι αυτά τά ράφια, όπως κάθε πράγμα, τήν ιστορία τους. Αυτή τήν ιστορία, μέ γνώση των ιστορικών-επιστημονικών εργαλείων και στοχαστική σύνθεση, διεξέρχεται ή Βάσω Ψιμούλη στίς 130 σελίδες τής Είσαγωγής της. Παρακολουθώντας τήν πορεία του Σταθμού, του τρόπου οργάνωσης, λειτουργίας του και των ανθρώπων πού εργάστηκαν σ' αυτόν, περπατάει παράλληλα μέ τήν κομματική-πολιτική ιστορία του ΚΚΕ, τόσο στήν εμπόλεμη φάση όσο και μετά τή λήξη του Έμφυλιου, ως τή διάσπαση του ΚΚΕ τό 1968. Νά σημειώσουμε ότι μετά τή διάσπαση του ΚΚΕ ή «Φωνή τής Άλήθειας» συνέχισε νά εκπέμπει ως τό τέλος τής δικτατορίας των Συνταγματαρχών τό 1974, μέ ευθύνη του ΚΚΕ.

Έδώ δέν θά επαναλάβω μέ δικά μου λόγια τήν πορεία του παράνομου Ραδιοφωνικού Σταθμού πού στήν πρώτη φάση ονομάζεται Έλεύθερη Ελλάδα. Λίγα λόγια γιά τούς βασικούς κόμβους και τίς αρχές λειτουργίας του Σταθμού, είναι απαραίτητα.

Η ίδρυση Σταθμού άπασχολεί τήν ηγεσία του ΚΚΕ απ' τό καλοκαίρι του 1946. Ύστερα από διάφορες διαβουλεύσεις ή μετάδοση των έκπομπών ξεκινά τήν Τετάρτη 16 Ιουλίου 1947, ώρα 7 τό πρωί και ώρα 8 τό βράδυ. Έδρα του τό Βελιγράδι.

Στήν έναρκτήρια μετάδοση άκούγεται ή διακήρυξη του ΔΣΕ γραμμένη από τόν ίδιο τόν γραμματέα του ΚΚΕ Νίκο Ζαχαριάδη: «Ποτέ δέν θελήσαμε τίποτε παραπάνω απ' αυτά πού εκφράζονται και πού πραγματοποιούνται μέ τή λευτεριά, τή δημοκρατία, τήν περιουλογή και άνοιχοδόμηση όταν είναι έξασφαλισμένη ή εθνική άνεξαρτησία».

Έκτοτε ό Σταθμός τής Έλεύθερης Ελλάδας τελεί υπό τήν άμεση διεύθυνση και καθοδήγηση του Κόμματος, του ίδιου του Πολιτικού Γραφείου. Και δεύτερον ή συντακτική ομάδα του Σταθμού, άποτελούμενη από τό μέλος του Π.Γ. Πέτρο Ρούσο, τήν Άφροδίτη Νοδάρα (ψευδώνυμο Έλένη Μακρή), τόν Γιώργο Άγγουράκη, τόν Περικλή Καλοδίκη, τόν Παναγιώτη Λειβαδά, τήν εκφωνήτρια Γιάννα Καλοδίκη, αργότερα (1948 Μάιος) τόν Άπόστολο Σπήλιο, ή συντακτική ομάδα, λοιπόν, ζει σέ συνθήκες παρανομίας, έγκλειστη και αυστηρά άπομονωμένη. Δέν έχει ρεπόρτερ, δέν έχει δημοσιογράφους πεδίου. Πηγές του είναι αποκλειστικά κομματικές αποφάσεις και τά ανακοινωθέντα του Γενικού Άρχηγείου και δευτερογενώς άντλεί

άπό τόν αστικό Τύπο και τήν άκρόαση των ραδιοφωνικών σταθμών Άθήνας, Μόσχας και Λονδίνου.

Οι συντάκτες δέν έχουν καμιά άπολύτως άυτονομία. Έκτελούν τήν άποστολή τους όπως οι μαχητές του ΔΣΕ κάτω από τίς διαταγές τής ηγεσίας του. Πέραν τούτου όμως είναι ένα άτελές μέσο πληροφόρησης πού δύσκολα θά μπορούσαμε νά του άποδώσουμε τό όνομα ΜΜΕ. Δέν είναι μόνο ό άτελής του έξοπλισμός, ή μικρή του έμβέλεια, ή μικρή του ένταση. Τό ράδιο αυτό πολύ δύσκολα βρίσκει τούς άποδέκτες του. Ό κύριος λόγος: στίς πόλεις τής Ελλάδας, αυτή τήν εποχή, ελάχιστες οικογένειες έχουν ραδιόφωνο στό σπίτι. Στά χωριά καθόλου. Έπομένως μόνον θραύσματα των έκπομπών θά άκουσθούν. Από κει και πέρα τό ράδιο θά τό συνεχίσει, όπως μπορεί, ή προφορικότητα, πού συχνά έρχεται πολύ έτεροχρονισμένα, ή σαν σπασμένο τηλέφωνο. Κι ωστόσο υπάρχουν πολλοί στήν Ελλάδα πού άγωνιούν νά μάθουν «τί είπε ό Σταθμός» στίς συνθήκες του Έμφυλιου και τής άγριας τρομοκρατίας πού βασιλεύει σέ όλη τήν Ελλάδα.

Άκολουθώντας τίς συνέπειες τής ρήξης στίς σχέσεις Τίτο-ΚΚΣΕ ή έδρα του Ραδιοφωνικού σταθμού Έλεύθερη Ελλάδα μεταφέρεται από τό Βελιγράδι στό Βουκουρέστι. Από κει θά συνεχίσει τίς έκπομπές του στίς 19 Μαρτίου 1949. Η ήττα όμως του ΔΣΕ πλησιάζει. Από τό κεντρικό σύνθημα «Ό έχθρός στό Βίτσι-Γράμμο δέν θά περάσει. Όλοι σ' άρματα, όλα γιά τή ΝΙΚΗ» πού άκούγεται συνεχώς τόν Ιούλιο και τόν Αύγουστο του 1949 έρχεται τό έπείγον τηλεγράφημα του Π.Γ. πού υποδηλώνει τήν επίσημη λήξη του Έμφυλιου: «Άπό τίς Έκπομπές του Σταθμού νά καταργηθεί τό σύνθημα “Όλοι σ' άρματα, όλοι γιά τή νίκη”». Ήταν 20 Οκτωβρίου 1949.

Εφεξής ό σταθμός καλείται νά αναλάβει τόν ρόλο του βασικού οργανωτή τής ιδεολογικής και πολιτικής φυσιογνωμίας του κόμματος και του λαϊκοδημοκρατικού κινήματος στήν Ελλάδα. Αυτά τά φτωχά έρτζιανά θά πάρουν τή θέση τής οργάνωσης και του καθοδηγητή. Μάλιστα από τίς 4 Ιουλίου 1950 θά ξεκινήσει τίς μεταδόσεις της μιά ειδική έκπομπή, τρεις φορές τήν εβδομάδα: τό Φροντιστήριο του Άγωνιστή. Άπό τήν έκπομπή αυτή θά περάσουν μαθήματα δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, ή δράση του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος, οδηγίες γιά σύσταση οργάνωσης, ανάλυση τής πολιτικής κατάστασης, τής οικονομίας άκόμη και οδηγίες γιά τήν κατασκευή μικρού ραδιοφώνου. Στήν ίδια ιστορία έγγράφονται και τά συνθήματα *Τί Πλαστήρας, τί Παπάγος, όλοι σκύλοι μιά γενιά*, γιά τίς εκλογές του Νοέμβρη 1952, ή τά έν κενώ ζαχαριαδικά συνθήματα γιά τή δημιουργία «παλαϊκού μετώπου τής εθνικής αντίστασης του ελληνικού λαού», τά μέτωπα δηλαδή πού κατασκευάζει τό κόμμα μέ τόν έαυτό του. Στήν εισαγωγή τής Βάσως Ψιμούλη ό αναγνώστης θά βρει τούς βασικούς κόμβους αυτής τής περιόδου, ως τόν Μάρτιο του 1956 όποτε καθαιρείται ό γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριά-

δης και συνάμα πολιτικός καθοδηγητής του Σταθμού. Έκτοτε ο Σταθμός θα σιγήσει για 2 χρόνια, ως την 1η Μαρτίου του 1958 που θα επαναλειτουργήσει από το Χάλε της Ανατολικής Γερμανίας, με το όνομα Φωνή της Αλήθειας. Ως σήμα της έκπομπής θα χρησιμοποιηθεί απόσπασμα του δημοτικού τραγουδιού «Ένας αίτός», παιγμένο με κλαρίνο και βασικούς έκφωνητές τη Μαριάννα Βεάκη και τον Νίκο Παπανδρέου. Κομματικός υπεύθυνος ορίζεται ο Ζήσης Ζωγράφος. Σε μία εποχή που η ΕΔΑ κερδίζει το 25% των ψήφων του ελληνικού λαού, η Φωνή της Αλήθειας ακούγεται ολοένα και λιγότερο, παρόλο που τα ραδιόφωνα στην Ελλάδα μπαίνουν στα περισσότερα σπίτια. Από την άλλη μεριά ένα άλλο μέσο μαζικής επικοινωνίας και άριστερου λόγου ξεπετάγεται δυναμικά που θα το αγκαλιάσουν οι Έλληνες Άριστεροι: η εφημερίδα *Αύγη* που αυτή την εποχή η μέση ημερήσια κυκλοφορία της φθάνει στα 28.000 φύλλα. Δεν ήταν άριστες οι σχέσεις Σταθμού και *Αύγης*.

Με τη δικτατορία «Η Φωνή της Αλήθειας» καλείται να γίνει η φωνή του «Πατριωτικού Μετώπου» χωρίς συγχρόνως να παύσει να είναι και η φωνή του κόμματος. Σε λίγους μήνες θα έλθει η 12η Ολομέλεια του ΚΚΕ και η διάσπασή του. Η Φωνή της Αλήθειας θα συνεχίσει τις μεταδόσεις της από τη Λιψία υπό την καθοδήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ. Στη θέση της Μαριάννας Βεάκη θα πάρει ο Τάκης Αδάμος. Αυτή η «Φωνή της Αλήθειας» θα εκπέμπει από τη Λιψία ως τη μεταπολίτευση. Τα σχετικά κουτιά με τα δακτυλόγραφα των έκπομπών δεν βρίσκονται στα ΑΣΚΙ.

Επιλογίζοντας σ' αυτή τη σχηματική παρουσίαση να υπογραμμίσω και το τελικό συμπέρασμα της Ψιμούλη για τον Σταθμό, το οποίο και συμμερίζομαι. «Εκπέμπει ο Σταθμός το λόγο ενός κόμματος, παράνομου στο χώρο υποδοχής του εκπεμπόμενου έρτζιανού μηνύματος στην Ελλάδα. Παράνομος και στις φιλοξενοῦσες χώρες των αδελφών κομμωτών παρέμεινε ουσιαστικά μέχρι τέλους ένα σύστημα κλειστό, ασφυκτικά έποπτευόμενο από την κομματική καθοδήγηση (...) Ως δομή και λειτουργία, ὕφος και αισθητική παρέμεινε "πολύ λίγο ραδιόφωνο"».

Καί θα πρόσθετα τό μήνυμα του Σταθμού της Αλήθειας, του σταθμού του ΚΚΕ, ενός κράτους εν κράτει, κατά την προσφυή διατύπωση της Άννας Ματθαίου και της Πόπης Πολέμη, ήταν πλήρως ξεκομμένο από τις πραγματικότητες και τον κόσμο που ήθελε να καθοδηγήσει. Η φωνή της αλήθειας δεν ήταν αληθινή φωνή. Δεν ακούγεται πιά. Τά ρεάλιά της όμως, πολύτιμα κι αυτά για τη μελέτη του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό στα «κουτιά» που τακτοποίησε με τόσο μόχθο η Βάσω. Καί την εύχαριστούμε γι' αυτό.

Άγγελος Έλεφάντης

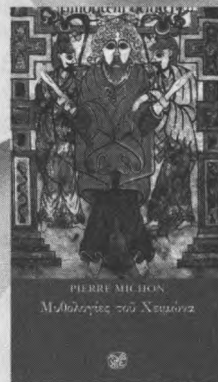
ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΤΖΕΝΝΥ ΕΡΠΕΝΜΠΕΚ

ΣΚΥΒΑΛΑ

«Ματιά σε φυσικές άβυσσους: η Τζέννυ Έρπενμπεκ είναι μία ψυχρή αναλύτρια των ανθρωπίνων σχέσεων».

PIERRE MICHON

ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ

Οι Ιστορίες του Μισόν καταφέρνουν να παρασύρουν τον αναγνώστη σε μία κατανυκτική ανάγνωση.

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

«Η πλέον έγκυρη βιογραφία για μια από τις πλέον άμφιλεγόμενες φιγούρες της παγκόσμιας λογοτεχνίας».

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210.88.38.007 - 210.82.51.889
FAX: 210.82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310.23.10.83. FAX: 2310.26.23.99
www.indiktos.gr. e-mail: indiktos@indiktos.gr